

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**Культура європейського декадансу
на фоні вивчення особистості
Сержа Лифаря (1905–1986)**

студентки IV курсу, групи СОІ–42
предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Якубів Наталії Володимирівни

Керівник:

Королько Андрій Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Єгрешій Олег Ігорович

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Поняття та концептуальні засади	
європейського декадансу	9
РОЗДІЛ 2. Віхи життя та діяльності Сержа Лифаря	18
2.1. Дитячі роки та формування світогляду	18
2.2. Шлях до Богєми	23
2.3. Апогей таланту митця крізь призму занепаду культури європейського декадансу	29
2.4. Питання колабораціонізму з нацистами у творчості Сержа Лифаря.....	38
2.5. Професійна діяльність та формування мистецької школи у другій половині 1940 – початку 1980-х рр.	42
РОЗДІЛ 3. Формування навчальної мотивації через вивчення біографій культурних діячів	48
РОЗДІЛ 4. Вивчення життєпису Сержа Лифаря – важливий чинник формування навчальної мотивації учнів на уроках історії	58
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	71
ДОДАТКИ	80

ВСТУП

Актуальність дипломної роботи. Сергій Михайлович Лифар (1905–1986) це постать, яка не лише залишила значний слід у розвитку балету та становленні Паризької опери, як «всесвітнього храму хореографії», а й стала символом сили волі, відданості справі та культурного дипломатизму. Він поєднав у собі різносторонність та силу особистості, що слугує сьогодні прикладом для багатьох українців і є одним з найкращих втілень постаті, для вивчення у школах, як мотивованої людини, що завдяки дисципліні і гарту досягає поставлених цілей. Сергій Михайлович за своє життя був видатним хореографом, балетмейстером, теоретиком, викладачем, засновником балетної школи при Гранд Опера та, навіть, художником.

Питання актуальності вивчення постаті Сержа Лифаря, як ніколи, стоїть сьогодні на часі. Сергій Михайлович відігравав, насамперед, роль культурного дипломата. Лише сьогодні європейці дізнаються про те, що видатний артист балету був українцем і це відіграє важливу роль у нашій сучасній дипломатії, адже ми повертаємо свою історичну спадщину в постатях, які були і є обличчям нашої нації. Трагізм і декадентство видатної особистості, яку знав цілий світ, постає в тому, що він танцював для світу, але не міг знайти місце для себе серед тієї слави. Його Батьківщина, його рідні, його дитинство і юність назавжди залишились в іншому житті, як символ жертвності за вибір свого шляху. Це підкреслює глибину його посвяти та боротьби між особистими потребами і прагненням до творчого самовираження. Його діяльність приховувалась та не визнавалась в Радянському союзі, але він неодноразово наголошував на своєму походженні з Києва, демонструючи своє українське коріння. Це підкреслює його глибоку прив'язаність до батьківщини і своєрідний патріотизм. Він виступав проти того, щоб його спадщину привласнювали інші країни, як це часто траплялося з балетами, представленими через культурну дипломатію Росії (такими як Анна Павлова, Сергій Дягілев). С. Лифар завжди залишався вірним своєму українському корінню, навіть попри міжнародне визнання.

Для учнів С. Лифар є мотиваційним прикладом всесторонньорозвиненої людини, що доводить своєю працею: «Мрії здійснюються». Як українець, він є прикладом людини, яка створює, не зважаючи на труднощі, і виступає візитною карткою української культури. Він є різносторонньо вивченим, освіченим, культурним і натхненним патріотом, який відданий своїй батьківщині. Його життєвий шлях і творчість демонструють силу волі, стійкість і впевненість, що дозволяють залишатися незламаним навіть перед найскладнішими випробуваннями. Це дозволяє вчителю на основі вивчення біографії митця розвивати різні якості та компетентності: мотивацію до саморозвитку та самовдосконалення; формування цілепокладання та наполегливості; розвиток критичного мислення та аналітичних здібностей; формування культурної компетентності; виховання патріотизму, громадянська компетентність, компетентність навчання протягом життя та навіть підприємницька компетентність. Попри власну трагічність долі, Серж Лифар для учнів може слугувати моральним орієнтиром та опорою. Все ж, він залишається людиною оптимістичною і відданою ідеї, попри всі життєві повороти і обставини.

Об'єкт дипломної роботи – вивчення особистості Сержа Лифаря – видатного балетмейстера світової слави, теоретика хореографії, викладача та художника.

Предмет курсової роботи – методика формування навчальної мотивації учнів закладів загальної середньої освіти через вивчення особистості Сержа Лифаря у контексті культури європейського декадансу.

Мета курсової роботи – дослідити та обґрунтувати ефективність використання біографічного методу, зокрема вивчення життєпису Сержа Лифаря, як чинника формування навчальної мотивації та ціннісних орієнтацій учнів на уроках історії, розглядаючи його особистість у контексті культури європейського декадансу.

Для реалізації мети необхідно виконати такі **завдання**:

- охарактеризувати основні аспекти культури європейського декадансу;

- проаналізувати біографію Сержа Лифаря та простежити концептуальні засади європейського декадансу у його творчості;
- розкрити внутрішні якості особистості Сержа Лифаря (внутрішня дисципліна, пошук сенсу, вірність ідеалам) як мотиваційні чинники для учнів;
- визначити теоретичні засади формування навчальної мотивації учнів у контексті вивчення біографій культурних діячів;
- розробити та обґрунтувати методичні рекомендації та приклади використання біографії Сержа Лифаря для підвищення навчальної мотивації та формування ключових компетентностей учнів на уроках історії;
- дослідити роль емоційної залученості та порівняльного аналізу між досвідом Лифаря та сучасними викликами молоді у засвоєнні складних історичних тем.

Стан наукової розробки курсової роботи. У роботі були взяті до уваги праці дослідників хореографічного, біографічного та педагогічного змісту, які носять методичний характер. Також опрацьовано відео- та аудіо-матеріали (зокрема взяте інтерв'ю в дослідниці творчості Сержа Лифаря, в.о. директора музею Сержа Лифаря Наталії Білоус (13 березня 2025 рік); відео-інтерв'ю у дослідниці та амбасадора балету в Україні та засновниці проєкту Balletmaniac Катерини Єлєцких про С. Лифаря і Київ; а також відвідано захід організований для учнів 10–11 класів Київських ліцеїв у Національній бібліотеці України для дітей (8 квітня 2025 рік) (див. додатки А, Б, В, Г, Д, Е) [68; 69; 71].

У дослідженні особливу увагу зосереджено на культурі європейського декадансу, її характерних рисах та впливі на мистецтво, зокрема балет. Цей аспект висвітлено з опорою на праці, що розкривають природу та прояви декадансу. Зокрема, іноземні дослідники Р. Дуфат [43], Б. Валаде [49] досліджували глибше поняття декадансу, проаналізувавши декаданс як циклічне явище. Окрема увага до декадансу приділено Джонатаном Джонсом [45]. М. Потольський [46], І. Дударчук [63], Ю. Найдух [64] відкривають

декаданс на прикладі літератури, хореографії та суміжними зв'язками з іншими мистецькими течіями.

Окремі дослідники відвели центральне місце особистості Сержа Лифаря, його життєвому та творчому шляху та детально проаналізували його внесок у світовий балет, діяльність як хореографа, педагога та колекціонера, а також виокремили його зв'язок з Україною. Особливу увагу виділяємо сучасним дослідницям творчості С. Лифаря Наталії Білоус [8; 9; 10; 11] та Анні Лодигіній [24; 25; 26; 27]. Проаналізовано праці біографістів та хореографів М. Зеленчук [16], О. Іванова [18; 55], Т. Кузьмінчук [21], М. Курінна [22] та ін. Також опрацьовано біографічні нариси про С. Лифаря та спогади митця [23; 60; 61], а також О. Балабка [57; 58], Ю. Станішевського [62] та Р. Берези [58].

Значний акцент зроблено на методиках формування навчальної мотивації в учнів через вивчення біографій видатних особистостей. Розглянуто теоретичні основи мотивації та її вплив на освітній процес [27; 32; 35; 45; 46; 55]. Окрему увагу приділено потенціалу біографічного методу в навчанні історії [32; 37]. Досліджено, як приклад життя Сержа Лифаря може слугувати моральною опорою та джерелом натхнення для сучасної молоді, допомагаючи їй долати власні виклики та формувати ціннісні орієнтації.

Хронологічні межі дипломної роботи охоплюють період життя та творчості Сержа Лифаря та хронологічні межі періоду європейського декадансу. Нижня межа досліджуваної теми кінець XIX ст. – початок епохи декадансу і формування його найяскравіших концептуальних засад. Верхня межа 1986 р. – обумовлена смертю Сергія Михайловича Лифаря в м. Лозанна (Швейцарія).

Територіальні межі дипломної роботи становлять територію України (м. Київ часів Української національної революції), де проходило дитинство та юні роки С. Лифаря; Італії (м. Мілан) – навчання митця в Енріко Чекетті; Монако (м. Монте-Карло) – перебування його в трупі С. Дягілева; Франції (м. Париж) – творчий та зірковий шлях митця; Швейцарії (м. Лозанна) – останні роки життя С. Лифаря.

Методологічну основу дипломної роботи становить комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових підходів і принципів дослідження. При проведенні аналізу авторка керувалася принципами всебічності, об'єктивності, системності та порівняння, що дозволило забезпечити повноту розгляду обраної проблематики. У роботі застосовано низку дослідницьких методів, зокрема: дедуктивний, для формулювання власних висновків на основі загальних теоретичних положень; аналітичний, що передбачає розчленування складних концепцій на складові елементи з метою їх детального вивчення; а також синтетичний, який дозволив інтегрувати окремі аспекти в єдину цілісну картину дослідження.

Наукова новизна дипломної роботи полягає у комплексному аналізі феномену культури європейського декадансу крізь призму біографії та творчості Сержа Лифаря, що дозволяє виявити взаємозв'язок особистісного становлення митця з культурно-історичними трансформаціями епохи та розкрити вплив декадентських ідей та естетики на розвиток балетного мистецтва першої половини XX ст. У роботі вперше обґрунтовано методичні прийоми використання біографічного методу вивчення життєпису Сержа Лифаря як важливого чинника формування навчальної мотивації учнів на уроках історії, демонструючи його потенціал у підвищенні інтересу до історичного матеріалу та розвитку емпатії. Таким чином, дослідження не лише збагачує розуміння складних культурних явищ, але й пропонує практичні рекомендації для оптимізації освітнього процесу через інтеграцію біографій видатних особистостей.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дипломної роботи можуть бути використані для підготовки методичних посібників з історії, культурології, літератури та мистецтва в закладах загальної середньої, позашкільної та вищої освіти. Напрацьований матеріал буде цікавий для: організації позаурочних занять, факультативів та гурткової роботи в ЗЗСО і ЗПО, спрямовані на поглиблене вивчення культурних епох та особистостей; підготовки та проведення занять у закладах вищої освіти з історії України,

культурології, історії мистецтв та інших гуманітарних дисциплін; розробки спецкурсів та семінарів, присвячених дослідженню європейського декадансу та ролі видатних діячів мистецтва у формуванні культурного ландшафту; сприяння розвитку навчальної мотивації студентів та учнів через застосування біографічного методу, що дозволяє по-новому поглянути на історичні постаті та явища.

Апробація результатів дипломної роботи. Окремі тези дипломної роботи виносилися на розгляд двох наукових конференцій: III Міжнародної молодіжної конференції ««Платон мені друг, але істина дорожча»: між вірністю пам'яті та пошуком істини», присвячена 150-річчю Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (м. Чернівці, 4 березня 2025 р.) та студентської звітної наукової конференції Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, підсекція методики викладання історії, напрацювання рекомендовані до публікації у збірнику студентських наукових праць «Еврика-XXVI» (м. Івано-Франківськ, 27 березня 2025 р.) [42; 43].

Структура дипломної роботи обумовлена метою і завданнями та складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (73 позиції) та 48 додатків. Загальний обсяг – 135 сторінок, з них основного тексту – 70 сторінок.

РОЗДІЛ 1

Поняття та концептуальні засади європейського декадансу

Європейський декаданс став особливою рушійною силою перелому ідеального образу сприйняття європейської культури. Що ж являє собою культура декадансу як феномен? Наукове середовище й досі не дійшло єдиної думки щодо чіткого визначення цього явища.

Декаданс залишається поняттям багатовимірним і неоднозначним: одні дослідники трактують його виключно як літературний чи мистецький стиль. Французький літературний критик Альберт Тібо трактував декаданс як літературний напрям, пов'язаний із пошуками нової естетики, відмовою від традиційних норм і акцентом на індивідуальні переживання. Грецький та французький поет-символіст Жан Мореас (1856–1910), автор «Маніфесту символізму» (1886), прямо ототожнював декаданс із художнім стилем, підкреслюючи його зв'язок із символізмом та модернізмом. Австрійський мистецтвознавець Ганс Зедльмаєр (1896–1984) у книзі «Втрачений центр» трактує декаданс як ознаку загальної духовної деградації мистецтва у період змін епох. У своїх соціологічних працях німецький та британський філософ Карл Маннгейм (1893–1947) розглядає декаданс як прояв загального стану суспільної свідомості в епоху кризи цінностей і трансформації світогляду [42].

Дехто бачить у декадансі наслідок глибокої екзистенційної кризи, розчарування в усталених цінностях і віру в неминучий занепад, тоді як інші – радше передчуття нових духовних горизонтів і прагнення знайти красу в самому руйнуванні. Цей напрям ніби коливається на межі кількох художніх парадигм – модернізму, неокласицизму, символізму – утворюючи гібридний простір, у якому народжуються нові естетичні форми й парадоксальні вияви індивідуального переживання епохи [64, с.24].

Декаданс у культурі виникав і «нахлинав» кілька разів. Спершу це питання найяскравіше простежується з падінням Західної Римської імперії, а згодом наприкінці XIX ст., коли культура вичерпала себе одночасно з усталеними світовими порядками, адже суспільство на фоні перелому століть і

переходу від старої системи (імперії, монархії, традиційного сільського господарства) трансформувало свою свідомість у нове русло, а кожна трансформація має свою пікову точку і свій занепад (в нашому випадку декаданс) [49, с. 76].

Тлумачення декадансу походить від французького слова «*décadence*», що означає «занепад» (моральний, культурний чи фізичний), а латинське «*decadentia*» перекладається як «занепадний». По суті, декаданс – це розрив із традиційними уявленнями про мистецтво, заснований на переконанні, що цивілізація вичерпала свій ресурс і вступила в етап загасання. На фоні подій зміни суспільної свідомості від втоми порядку влади, імперіалізму, капіталізму, що породжував нерівність і злидні, в культурі спостерігається відмова від традиційних цінностей та авторитетів, період зневіри у старий світ і пошук нового [63, с. 30].

Сприйняття декадансу у різних сферах по своєму стереотипне. Наприклад, у політичних дебатах воно трактується нерішучістю перед обличчям загроз, відсутність переконань і власних цінностей. Народне сприйняття асоціюється з сексом та обжерливістю, з порнографічними романами та шоколадною полуницею. Естетично та інтелектуально воно натякає на виснаження, остаточність – «відчуття, водночас гнітюче та піднесене, бути останнім у низці», за словами поета В'ячеслава Іванова [43].

Але з переліку різних трактувань можна виділити конкретне визначення. Аналізуючи американського культурного критика Жака Барзуна (1907–2012), можна сказати, що тлумачення декадансу стосується економічної стагнації, інституційного занепаду та культурного й інтелектуального виснаження за високого рівня матеріального добробуту та технологічного розвитку. Критик зазначає: «Форми мистецтва, як і життя, здаються вичерпаними, стадії розвитку пройдені. Інституції функціонують болісно. Повторення та розчарування є нестерпним результатом». Ж. Барзун додає: «Коли люди приймають марність та абсурд як нормальне, культура є занепадною». І що найважливіше, застій

часто є наслідком попереднього розвитку: занепадне суспільство, за визначенням, є жертвою власного успіху [43].

Щоб зрозуміти характер епохи декадансу в європейській культурі, варто окреслити його основні риси. Про яку аморальність чи відхід від порядків трактує нам декаданс? Перш за все – це розчарування. Розчарування, як ми розглядали вище, в старій системі світу, у світоглядах та моральних принципах (найкращим прикладом в цьому випадку постають вірші Шарля Бодлера («Квіти зла»)), де головний герой зневірюється у щасті та сприймає світ ворожим та згнилим) [42].

Ще однією характерною рисою епохи є демонізація, яка простежується у відході від класичної релігійної парадигми суспільства (приклад диявола, гріха в творчості Оскара Уайльда («Портрет Доріана Грея»)) – зло стає привабливим і навіть бажаним). Особливою властивістю, що переплітається з демонізацією виступає відчайдушність. Герої декадансу часто транслиують прагнення насолоди останніми миттями життя, знаючи, що все решту – безглуздя, ідея: «брати від життя все і негайно» [46].

Суперечливим елементом декадансу є культ порочної краси. Цей мотив часто простежується у творчості Сержа Лифаря, якого називають одним із символів модерного балету XX ст. (через образи, теми і загальну атмосферу його постановок: характери героїв з внутрішніми конфліктами та суперечностями, перетин краси і гріха, витонченості та падіння). Найяскравішими прикладами є балети «Ікар» (1935) (див. додаток Є), «Сюїта в білому» (1943) (див. додаток Ж), «Адріана Лекуврер» (1946). Ідеал краси – не чиста, а «зіпсована», в'януча, хвороблива. Така трансформація ідеалу є характерною ознакою декадентського світогляду [60, с. 65–67].

Також, до рис декадансу відносимо: втечу від реальності (поезія Стефана Малларме; сценічна абстракція у балетах С. Лифаря: «Лис» та «Блудний син» 1929); інтелектуалізм (символіка, міфотворення, багатозначність образів. Поль Верлен – поетика натяку. С. Лифар – символічні жести у хореографії – «Ікар» 1935, «Тріумф Давида» 1936); культ розуму та символу; загострене відчуття

болю та краси (французький символізм, «сумна краса» в балетах С. Лифаря – «Жизель», «Ромео і Джульєтта») [68].

Концептуальні засади декадансу в балеті простежуються найяскравіше у вчителів Сержа Лифаря, видатних балетмейстрів та хореографів Європи: Сергія Дягілева (див. додаток З), Бронислави та Вацлава Ніжинських (див. додаток И), Енріко Чекетті та інших. Власне, через їхню творчість можемо відчувати практичне використання засад декадансу та, відповідно, їхній вплив на формування своїх учнів.

Загалом, у балетному світі, саме ім'я Сергія Дягілева (1872–1929) найчастіше асоціюється з декадансом. Творчість С. Дягілева – це втілення синтезу мистецтв, фатальності і порочності краси, поєднання революціонізації сцени та театру в епоху кризи, через ламання старих порядків. У своїх спогадах про вчителя, С. Лифар згадує С. Дягілева (див. додаток І), як «сноба-декадента», який попри образ лінивого аристократа, вмів впливати в абсолютно різні настрої та характери, вміло використовуючи цю майстерність при режисеруванні, організації нового балетного театру та вихованні майбутніх зірок балету. Сам Сергій Павлович у віці 23 років про себе говорив так: «... По-перше, я великий шарлатан – щоправда, блискучий. По-друге – чарівник, що вміє зачаровувати. По-третє – нахаба. По-четверте – людина з великою логікою й мізерною кількістю принципів. А по-п'яте – здається, бездарність. Утім, схоже, я знайшов своє справжнє покликання – меценатство. Маю все, крім грошей, але й вони, певно, прийдуть...» [23, с. 47].

Проте, декадентська сутність вчителя Сержа Лифаря мала і свою негативну сторону яка впливала на учнів з аб'юзивними наслідками (про це дізнаємось і зі щоденників С. Лифаря, і з сучасних досліджень творчості обох митців) [69].

Знову, повертаючись до сприйняття балету в епоху декадансу, натикаємось на цікаву думку Сержа Лифаря, який звертає увагу на те, що у другій половині XIX ст. танець хоч і носив романтичне тло, проте не мав духу перебування у застої. Далі С. Лифар пригадує трьох богинь танцю – Тальоні,

Ельслер та Грізі, зазначаючи, що саме в період декадансу до них приєднуються напівбогині (Терпсіхора та Куккіс), чия вправність у мистецтві була більш акробатичною, ніж метафізичною, що дозволяло забрати пальму першості в усталених порядком богинь [53, с. 42].

Справді, таку міфічність (до речі, характерну рису декадансу, яку С. Лифар використовує навіть при теоретичній і викладацькій роботі) пояснення характеру хореографічного мистецтва другої половини XIX ст. трактуємо, як реальне сприйняття і трансформацію балету, як серйозного виду мистецтва. Адже, до XX ст. балет був не більш ніж розвагою багатих аристократів на рівні «публічного дому» чи в сучасному розумінні «ескорта». Саме тому С. Лифар говорить про «напівбогинь» і їх символізм приєднання до вищого світу, як вихід балету на рівень високого мистецтва. Чи не найбільшу роль у трансформації балету у XX ст. якраз відіграє С. Лифар, але про це в іншому розділі [69].

Художнім орієнтиром для С. Лифаря і ще одним яскравим представником доби декадансу постає артист балету Вацлав Ніжинський (1889–1950). Він у декадансі проявляється через естетику розпаду традицій, тяжіння до несвідомого та тілесного, психологізм, а також еротику і містицизм. До прикладу в балеті «Післяполудневий відпочинок фавна» (1912) спостерігається вихід з класичних балетних норм, пожвавлення динаміки, відмова від класичної об'ємності балету та його порядку. В свою чергу, «Весна Священна» (1913) – грубість хореографії, варварство, містицизм на межі з божевіллям. Риси, що йдуть наперекір сприйняття класичного балету і відповідають засадам декадентства. Вацлав Ніжинський, до речі, був провідним солістом у балетній трупі Сергія Дягілева, а також створив власну трупу у м. Лондоні. Саме там видатний танцівник загинув, його тіло лише через 50 років після смерті Серж Лифар перевіз за свій кошт, щоб поховати на цвинтарі Монмартра. На могилі зберігся напис: «Вацлаву Ніжинському від Сергія Лифаря» [57, с. 74].

Окрему увагу варто приділити сестрі Вацлава Хомича – Броніславі Ніжинській (1891–1972) (див. додаток І). Вона ж була і хореографом і

теоретиком балету. Навчалась і творила в епоху декадансу, і хоч не є її прямим представником. Як влучно зазначила американська дослідниця танцю Лінн Гарафола у своїй книжці «Російський балет Дягілєва» («Diaghilev's Ballets Russes», 1989), своєрідність хореографії Броніслави Ніжинської значною мірою впливала з її фізичної природи – зокрема, з особливої м'язової структури її тіла. За свідченнями сучасників, маючи зовнішність, подібну до травесті, Б. Ніжинська зуміла розвинути специфічну мускулатуру, яка відповідала потребам танцю і слугувала його виразності. Водночас пластика її новаторських постановок ніколи не була імпровізаційною – вона визрівала через глибокі теоретичні пошуки й сувору репетиційну дисципліну. У балетному мистецтві XX ст. вона цілеспрямовано опанувала мову Руху, слідуючи винятково своїм неповторним Шляхом. Броніслава зуміла створити синтез авангардної пластики, глибокого теоретичного осмислення руху та вірності класичним основам. Вона виступала містком між імпресіоністичною естетикою Сергія Дягілєва (духу декадансу) і подальшими експериментами сценічного модернізму. На відміну від емоційної експресії її брата Вацлава Ніжинського, Броніслава тяжіла до стриманості, колективності, ритуальності, уникаючи індивідуалізації персонажів. Її балет – це про колективну дію, ритуал, узагальнення [12].

Аналізуючи різноманітні спектри та трактування декадансу, доводимо до думки, що поняття культури декадансу, виходить за обмежені хронологічні рамки, адже декаданс повторний, він циклічно зустрічається після кожного мистецького піку, і унікально породжує свій «спад» перед новими «вершинами» мистецтва. Попри занепад суспільства, що подекуди зустрічається й нині, цікавим є висловлювання американського журналіста «The New York Times» Росса Дутата, щодо викривлення декадансу, як обов'язково естетичного судження. Р. Дутат виводить думку про те, що визначення не передбачає остаточної моральної чи естетичної образи. Суспільство, яке породжує багато поганих фільмів, не обов'язково є

декадентським; суспільство, яке знову і знову знімає одні й ті ж фільми, може бути таким[45].

Суспільство, яким керують жорстокі та зарозумілі люди, може не бути декадентським; суспільство, де навіть мудрі та добрі не можуть видавати закони, може бути таким. Суспільство, що охоплене злочинністю, не обов'язково є декадентським; мирне, старіюче, бездітне суспільство, яке страждає від спалахів нігілістичного насильства, виглядає ближчим до нашого визначення [43].

Ще одним влучним поясненням декадансу є висловлювання С. Лифаря при складанні монографії про Сергія Дягілева про те, що у кожному мистецтві настає період занепаду. С. Лифар вважає необхідністю кожен такий період, адже: «безупинний ріст викликав би серцевий напад. Занепад указує на час відпочинку і готує до великих революцій, до приходу чаклунів, що проганяють темряву і заливають простір світлом...». У другій половині XIX ст. панував дух реакції, що водночас став підґрунтям для появи С. Дягілева та розпалення великих вогнів, які відтоді яскраво сяяли щовечора в усіх куточках світу [53, с. 42].

Декаданс сам по собі циклічний. Він повертається після кожного піку в мистецтві і народжує щось нове і неповторне. Часто не всім зрозуміле, але всім необхідне. Європейський декаданс другої половини XIX – початку XX ст. став рушієм перед «політичним та суспільним декадансом» XX ст. Все починається з мистецтва, і розглядаючи та співвідносячи різні риси та засади декадансу з характерними діями, також по-новому відкриваємо цей мистецький напрям і діяча, якому присвячена дана дипломна робота [39].

Попри свій містицизм, депресивність, порочність краси чи неприйняття дійсності, декаданс подарував європейській культурі новий погляд на усталені речі, на поняття індивідуалізму, на наданні переваги формі над змістом або повного його заперечення, на мислення буржуазного суспільства і перехід до нового етапу. Дослідивши концептуальні засади європейського декадансу та приклади його діячів чи людей, що були дотичними до нього, приходимо до

усвідомлення, що зрештою, навіть коли розбиваються наші мрії, кожен з нас стає трохи декадентом [13].

Звідси виходимо до висновку, що приведе нас до наступного початку: у контексті декадансу постать Сержа Лифаря набуває особливого значення. Він, спадкоємець декадентської традиції, що втілює у своїй творчості її головні риси: тугу за ідеалом, експресивність форми, витончену штучність, прагнення до переосмислення канону. Саме через балетну мову С. Лифар передає дух тієї культурної межі, коли стара Європа ще не зникла, але вже тремтить у передчутті нових сенсів.

Як показав аналіз, декаданс є циклічним процесом, який, за влучним висловлюванням Сержа Лифаря, є необхідним періодом «відпочинку» та підготовки до «великих революцій» у мистецтві. Це не просто занепад, а трансформація, що народжує щось нове і неповторне, часто не всім зрозуміле, але всім необхідне. Попри свою видиму депресивність, порочність краси чи неприйняття дійсності, європейський декаданс подарував культурі новий погляд на усталені речі, переосмислив поняття індивідуалізму, віддав перевагу формі над змістом, і зрештою, став рушієм для переходу до нового етапу розвитку суспільства та мистецтва[45].

У цьому розділі ми детально розглянули поняття та концептуальні засади європейського декадансу, визначивши його не просто як історичний період, а як складне культурне явище, що охоплює філософські, естетичні та соціальні аспекти. Ми з'ясували, що декаданс, який виник у другій половині XIX – на початку XX ст., є невід'ємною частиною перехідної епохи, коли суспільство переживало глибоку кризу традиційних цінностей та пошук нових форм вираження. Його характерними рисами є естетизм, культ індивідуалізму, песимізм, містицизм, відчуття занепаду та водночас прагнення до витонченості та оновлення.

Таким чином, розуміння концептуальних засад декадансу є ключовим для подальшого аналізу творчості митців цієї доби, адже саме через їхню діяльність ми можемо по-новому відкривати цей мистецький напрям та усвідомлювати, як

навіть у моменти розбиття мрій, кожна особистість може стати «трохи декадентом», але саме в цьому процесі зароджується наступний, неповторний пік культурного розквіту.

РОЗДІЛ 2

Віхи життя та діяльності Сержа Лифаря

2.1. Дитячі роки та формування світогляду

Серед світової слави ХХ ст. на театральному олімпі формування нової епохи європейської культури одну зі значних ролей відіграв Сергій Лифар (див. додаток Ї) – талановитий і працелюбний українець, чиє ім'я записано на скрижалях світового мистецтва, зокрема хореографії. Він – юнак з Києва, який завдяки власній наполегливості і праці зумів перетворити професію на справу всього життя, при цьому принести «революцію» у сприйняття балету та театру, усталеному порядку традиційності французьких та європейських класичних хореографічних шкіл та теорії танцю загалом. С. Лифар є тією людиною, що на власному прикладі доводить: талант займає лише один відсоток успіху, а все решту – лише невпинна робота над собою. Все життя митця сповнене різносторонніми, творчими та, подекуди, трагічними епізодами, що заслуговують не одного кінематографу (над чим сьогодні працюють свідомі українські шанувальники), а ми, в свою чергу, досліджуємо віхи життя та діяльність С. Лифаря, що послугує прикладом для багатьох українців. Прикладом віддачі своїй справі, любові до професії і Батьківщини [39].

Щоб усвідомити глибину світогляду видатного митця, хочемо процитувати його звернення до дружини в одному з передсмертних листувань: «Бог дарує перший вірш, а решту ми робимо самі...». Про С. Лифаря можна сказати так: «Бог дарує перший стрибок – решту робить самі». Але для цього треба бути безжальним, майже жорстоким до себе, бо ж: «ніщо так сильно не старіє як тріумф». Гартування та витесування себе, як майбутнього професіонала починалось ще з юнацьких років. Сергій поставив для себе мету, до якої йшов попри стереотипи вікових обмежень, непридатності чи фізичної недосконалості (див. додаток Й) [29].

В століття, коли почався період великих ідеологій у світі, багато талановитих людей йшли в супереч своїм цінностям і талантам задля того

декадансу, що відбувався навколо (мається на увазі війни, ідеологічні пропаганди, становлення нових світових порядків, масові терори і вбивства... інакше кажучи, занепад суспільства загорнений в ідейну «обгортку»). Поки одні таланти могли реалізовувати свої потенціали у мистецтві чи науці, багато інших народів (в тому числі й українці) змушені були забувати про мрії бо постало питання виживання та базових потреб самого життя. А ті, кому все-таки вдавалося вирватись з лап ідеологічних машин, втікали реалізовувати себе, та залишилися тіньми на власній Батьківщині (до прикладу, крім Сергія Лифаря, трагічні сторінки забуття отримали Анна Стен, Василь Авраменко, Олександра Екстер, Олександр Архипенко та інші) [40].

Сергій Лифар народився у м. Києві 2 квітня 1905 р. в родині, що мала козацьке походження(див. *додаток К*). Як пригадував Серж у своїх спогадах, коли він бував у діда в м. Каневі, що завжди збирав онуків для розповідей про минуле України, то бачив: «...пожовклі, вицвілі грамоти з восковими печатками, що їх дали Лифарям українські гетьмани й кошові отамани великого Війська Запорозького». На момент народження батько С. Лифаря, Михайло Якович був помічником лісничого Трипільсько-Вітянського лісництва і тільки згодом будуючи успішну кар'єру стає чиновником в Департаменті водного та лісового господарств [59, с.10].

Мати Софія Василівна Марченко походила з села Македони Канівського повіту Київської губернії. Її батько, Василь Марченко, був успішним землевласником, розводив коней та велику рогату худобу. Також, саме він придбав п'ятиповерховий будинок у м. Києві на вулиці Ірининській, 3-а, де на другому поверсі в квартирі №7 оселилася родина Лифарів (див. *Додаток Г*) [31].

За метричною книгою (див. *додаток Л*) с. Пирогова на Київщині, де знаходилась єдина найближча церква (бо сам Михайло Якович працював в районі Віти-Литовської, а Пирогів був найближчим до більшості околиць). Сім'я була багатодітною, Сергій мав сестру Євгенію та двох братів Василя та Леоніда, записи про яких теж збереглися в метричних книгах Пирогівської церкви. Запис про народження Сергія датується 20 березням, а хрещення – 10

квітня 1905 р. Часто в різних статтях можна зустріти рік народження 1904, але насправді, С. Лифар на початках свого творчого шляху навмисне змінював рік народження, щоб здаватися старшим і отримувати місце роботи та навчання будучи вже за кордоном [68].

Зокрема, цікавим маркером з церковних записів (див. додаток Л) є інформація про хрещених батьків і про те, що саме з метричної книги ми дізнаємось, що батько на час народження Сергія був саме помічником лісничого, а не чиновником (що часто також зустрічається в різноманітних статтях публіцистичного характеру). Також за метричною книгою отримуємо дані про статус родини і хрещених батьків (хрещений був місцевим радником при владі), що дозволяє визначити найближче коло родини, а, отже, вплив на якість освіти, формування світогляду, соціальний статус і т. д. [73].

Власне про якість освіти дітей родини Лифарів свідчить вибір найкращих, на той час, шкіл Києва. Розпочинав навчання майбутній хореограф у першій Київській або Олександрівській гімназії, розпочавши навчання навіть швидше класичного віку прийому гімназистів (приймали спудеїв з десяти років, С. Лифар складав вступні іспити у вісім, оскільки хотів вступати одночасно з старшим братом Василем) (див. додаток М) [58, с. 23].

Після початкової освіти Олександрівської гімназії брати Сергій і Василь Лифарі переходять до Київської гімназії №8, яка також на той час була статусною у місті, але завершити повністю навчання Сергію не вдалося, оскільки історичні події і прихід революції робив свою справу. На той час Лифарю було 12 років. Навіть у своїх спогадах він пригадує таке: «Мене, тоді ще юнака, потрясли сцени жорстокості, які вже входили до порядку буденності. Нас могли відлупцювати просто за те, що носимо кашкет з емблемою гімназії. Київ поринув у хаос: підпалювали будівлі, заручників на місці знищували, понівечені тортурами тіла, як худобу, скидали у ваговози. Весь звичний і прекрасний Київ здавався тоді божевіллям на початку кінця світу, це викликало нестримне і безсиле обурення...» [60, с. 19].

Також зі спогадів дізнаємось про інцидент гімназистів перед виступом Льва Троцького, коли учні були наскільки обурені словами промовця, що планували зірвати нерозірвану гранату біля трибуни, яку легко було знайти з тогочасними подіями міста. На щастя, юнаки-месники не змогли реалізувати свій задум, але читаючи спогади можемо зрозуміти ставлення С. Лифаря до тогочасних подій, його певний азарт, непохитність та патріотизм до рідного міста [60, с. 20].

Проте, варто зазначити, що відчувається у виданих спогадах багато доданих реплік, і про ставлення до Л. Троцького (характерне для радянської влади після смерті В. Леніна) і про додані репліки краси росії, які не були в оригінальних листах переданих дружиною С. Лифаря, графинею Алефельдт-Лаурвіг, Ліллан до м. Києва. Виконуюча обов'язки директора музею Сержа Лифаря, філії Музею історії Києва, дослідниця Наталія Білоус (див. додаток Е) зазначає, що для когось було вигідно подати С. Лифаря саме таким: проімперським та зросійщеним, бо його постать – це потужна культурна дипломатія, відома в усьому світі, і французи завжди знали, як використовувати такі ресурси та таланти для розвитку своєї культури, як і наші вороги, які, щоправда, крадуть історію і таланти [69].

Попри віхи історії та революції, що застали в шкільні роки юнака, в Сергієві жевріла тяга до мистецтва. Якщо такі таланти як Вацлав та Бронислава Ніжинські, Рудольф Нурєєв чи Валерій Ковтун (які претендували на звання «богів олімпу» балетного мистецтва ХХ ст.) виростили і формувались в творчих чи спадкових мистецьких сім'ях, то Сергія Лифаря можна назвати самородком, адже в його родині раніше ніхто не займався мистецькими напрямками, тим паче балетом. Будучи в дідуса в Канівському повіті, Сергій був постійним глядачем домашніх театральних вистав, мабуть, саме там зірка балету надихався сутністю та буттям українських традицій у мелодіях та русі. Юнак освоїв гру на фортепіано та скрипці у Київській консерваторії, а також співав у хорі Софіївського собору. «Саме у Софії, Сергій уперше відчув творчу насолоду, що перевернула його світогляд, торкнулася душі і поселила той потяг до

мистецтва, якому хлопець буде відданий впродовж всього життя. Зі спогадів Лифар пером промовляв, що нічого з пережитих митей дитинства не зароджувало в ньому такого піднесення, як ті співи в стінах собору», – розповідає дослідниця творчості С. Лифаря Наталія Білоус, в.о. завідуючої філією «Музей Сержа Лифаря» [37].

На порозі свого шістнадцятиліття, Сергій змушений покинути музику. Непевне становище і постійна небезпека Києва, скрута в родині, втрата маєтностей та отримане поранення в одній з вуличних сутичок з більшовиками – все це стало приводом до руйнування, але не зневіри майбутнього шляху[37].

Саме тоді С. Лифар, як вільний глядач, за запрошенням товариша потрапив до хореографічного класу відомої, вже на той час, Броніслави Ніжинської (сестри зірки світового рівня і товариша С. Лифаря, Вацлава Ніжинського). Все побачене тоді випадково і вперше пробудило в Сергієві захоплення, що переросло в ідейну працю всього життя. Проте, сама Броніслава не була в захваті від нового учня, скептично його оцінювала і не вірила, що в такому віці йому вдасться хоч якось освоїти хореографію, стартові рамки якої починаються з віку 6–7 років (Сергію на час заняття балетом було шістнадцять! Це ще раз доводить його характер і впертість та велику роботу над собою) [18].

Хореографиня Марина Курінна, переглядаючи світлини виступів С. Лифаря, зазначає, що на її погляд митець не був блискучим танцівником. На фотокартках з балериною Ольгою Спесівцевою помітно похибки з погляду методики класичного танцю. Наприклад, відсутність п'ятих позицій свідчить про недостатній рівень розгортання стоп, положення рук у багатьох випадках були заниженими, а деякі класичні пози та фігури, зокрема атитюд, виконувалися з численними технічними неточностями. Проте, варто врахувати, що Серж Лифар розпочав заняття балетом у віці шістнадцяти років, що значно пізніше за загальноприйняту норму для професійних артистів балету. У своїх висловлюваннях він ідентифікував себе як танцівника-неокласика, а неокласичний напрям передбачає поєднання елементів класичного танцю з модерновими, що зумовлює наявність певної пластичної недосконалості,

зокрема вільніших позицій, використання шостої позиції стоп та відсутність традиційної напруги в ногах. Водночас, як балетмейстер, С. Лифар виявив себе як особистість із виразним хореографічним стилем і творчим потенціалом [21].

Власне, Броніслава була першою хто відмовив і, водночас, змотивував С. Лифаря до роботи над собою (див. додаток Н). Попри все, Сергій таки потрапляє до студії Б. Ніжинської, навіть якщо доводиться кілька разів проходити медичний огляд, щоб довести професійну придатність та бездоганну поставу. Сергій Лифар розумів, що йому треба буде працювати в рази старанніше за своїх колег, але це його не лякало, бо попереду чекав особливий шлях, що готувала для нього доля [12].

Балет заповнив С. Лифаря і найкраще про цей період говорить його спогад: «Серце моє забилося схвильовано, душа прокинулася від мертвого сну. Сльози підступили до горла. Я полюбив. Я став танцівником, ще не вміючи танцювати, не знаючи танцювальної техніки...» [61, с. 29].

Відчуття приналежності до європейської культурної традиції, поєднане з глибоким усвідомленням українського коріння, сформувало у Лифаря унікальний світогляд. Саме в дитинстві зародилися ті якості – дисципліна, цілеспрямованість, воля до перемоги та незламність духу, – які дозволили йому не лише подолати значні труднощі, пов'язані з еміграцією та становленням у світі балету, а й досягти світового визнання. Таким чином, дитячі роки Сержа Лифаря є фундаментом, на якому постала особистість видатного митця, чия доля і творчість стали відображенням складних культурних процесів своєї епохи.

2.2. Шлях до Богемі

Броніслава не сприймала всерйоз С. Лифаря, але хлопець не звертав на це значної уваги і самовільно записався до студії як учень. У спогадах він згадує цей період так: «Я працював ретельно і старанно, але вона (Броніслава Ніжинська. – *Н. Я.*), як мені здавалось, не помічала цього. Заняття проводились декілька місяців, але за цей час я отримував невимовну насолоду і безмежне

щастя, а також нову радість від досягнення, нарешті, такої техніки, без якої будь-який характер безсилий до самовираження». Що цікаво, на той момент легенда світового балету не думав ні про театр, ні про сцену, ні, тим паче, про режисуру балету в одному з найвідоміших театрів Європи: «Я щораз відкривав для себе такі унікальні відчуття, як порив душі, дихання і фізичний рух тіла, супротив руху та його віддачу...». Справді, досліджуючи життєпис С. Лифаря та його віддачу і працю задля ідеї, усвідомлюємо щораз краще, як формується геній. Справжні таланти не мають гордині і не йдуть за грошима. Вони витесують себе в щоденній праці, яку забезпечує їхнє занурення в ідею на психофізичному рівні, вони тривають в тому ритмі і плані своєї справи, бо вона почасти стає їхньою супутницею всього життя [61, с. 36].

Насправді, Б. Ніжинська не планувала залишатися в м. Києві, балерина знаменитих «російських сезонів» С. Дягілева, зрозуміла, що в Радянському союзі балет не матиме жодного значення. За першої нагоди Броня (як її називали колеги) на запрошення С. Дягілева приїжджає до м. Парижа. Лифар залишається без наставниці, але поринає у несамоовиту п'ятнадцятимісячну роботу над собою, відмежувавшись від усього світу[37].

Свій шлях до здійснення мрії С. Лифар називав «Відлюдницькою працею»: п'ятнадцять місяців, п'ятсот днів, по 5–6 годин на день. Кожне зауваження наставниці, які вона ще під час навчання говорила комусь з учнів, він осмислював і використовував для власних вправ. Безумовна гармонійна будова тіла, м'якість рухів, відчуття ритму та органічна музичність допомагали в оволодінні танцем, задля чого він не шкодував ні часу, ні сил, часто працюючи в залах до глибокої ночі. Серж відчув виснажливість і труднощі класичного екзерсису. Проте навіть коли з нього котився піт, в кожній практиці відчувалась якась особлива радість і здійснення мрії [62, с. 16].

Поряд з вибором складного шляху віддачі справі, людину завжди переслідують сотні спокус. Проте С. Лифар старанно притримувався даної собі і балету обітниці: «П'ятнадцять місяців – п'ятсот днів – я проводив по десять-дванадцять годин у балетному залі. Тільки дзеркало слугувало

мовчазним свідком моїх неймовірних зусиль і екстремального напруження як внутрішніх, так і тілесних сил. Я відчував себе робітником, ніби виснаженим шахтарем, чия важка праця водночас обдаровувала мене натхненням і творчим піднесенням. Спостерігаючи за своїм відображенням у дзеркалі – стрункими, динамічними стрибками, витонченими піруетами, експресивними рухами тіла й чіткими позами – я щиро дивувався власній бездонній енергії, яка зміцнювала мою цілеспрямованість. Балет приносив мені не лише величезне задоволення, а й позбавлення від надокучливих думок та пригнічуючих емоцій, що дошкуляли мені в жорстких реаліях напівголодного життя без перспективи світлого завтра» [62, с.18].

Невтомна робота над собою таки принесла результат. Вже 1921 р. Броніслава Ніжинська надіслала телеграму до м. Києва. С. Дягілев розпорядився відрядити п'ять її найкращих учнів до його трупи в Монте-Карло (див. додаток О). В запрошенні опинився і С. Лифар. Проте, навіть тут доля випробовувала мрію на міцність. З першого разу юнаку не вдалося перетнути кордон, його завернули. Лише 13 січня 1923 р. Сергій Лифар дістався до м. Парижа [18].

Вже навесні, цього ж року, Серж, який писав про здійснену мрію: «Маленький горобчик у святковому білому Монте-Карло» розпочав роботу в балетній трупі Сергія Дягілева. Хоча, як згадує артист балету, приїжджих учнів з м. Києва зустріли не надто привітно. У спогадах знаходимо: «Балетна трупа Ballets russes відштовхувала мене своєю некультурністю, вона виявилась зовсім не такою, якою я про неї слухав у Києві. Тут панували якісь кріпацькі порядки, артисти відправляли хлопчиків з кордебалету за цигарками і за пивом! Увесь цей великий колектив жив у замкненому світі: поза межами репетицій і вистав артисти займалися плітками та поверхневим фліртом. У трупі роковою подією ставало, коли якась танцівниця знаходила собі чоловіка й покидала балет; ще більшою розвагою був прихід нових учасників – про них прагнули дізнатися все, обговорювали, розпитували й намагалися проникнути в їхній внутрішній світ... В моїй парадигмі був зовсім інший образ жерців мого улюбленого

мистецтва. Та нова реальність виявилась зовсім іншою, чужою, незатишною. Я не бачив ні в кому ні запалу, ні підтримки. Дягілев і Ніжинська наче не помічали мене, а трупа підозріло відносилась до “прибульців” з “радянської Росії”...»[73].

Справді, той новий етап в житті митця, знову ж, можемо розглядати як ще одне випробовування. Нове життя в іншій країні без знання мови, з колективом, що вже має свої усталені правила та традиції без готовності визнавати “новачків”. Але від важкої самотності та внутрішньої тяги до танцю С. Лифар писав, що рятувала його робота і його справа життя стала для нього самим життям [20].

Попри емоційний дискомфорт на шляху до мрії, родичам в м. Київ Серж посилав лише гарний настрій та емоції. До прикладу, перша телеграма, із французького м. Тулона, прибула до Лифарів 16 січня 1923 р. На листівці (див. додаток П) з одного боку була панорама Монте-Карло, а зі зворотньої сторони виднівся напис: «Мої дорогі! Пишу з потяга по дорозі до Монте-Карло. Незвично мене, що взимку так спекотно... А які тут краєвиди моря й гір! Все в зелені і пальмах. Захоплений. Прощайте. Цілую Вас міцно». На тлі піднесеного настрою Сергієвих листів помітно вирізнялася нотка тривоги й суму, що передавалися через відчуття розлуки з родиною. Попри це, батьки намагалися заспокоїти сина, запевняючи, що в них усе добре: «Ти далеко від нас, але ми тішимося думкою, що ти здобув свободу. І з твоєю енергією ти не лише нічого не втратиш, а ще й багато отримаєш! Тому порада така – будь активним у всьому, не стій осторонь, але спирайся на власні сили і дбай про здоров'я», – звертався до Сержа батько, Михайло Лифар, у листі до його повноліття 1923 р. [18].

Занурення в роботу і відповідальність перед справою змусили таки переконати С. Дягілева у таланті Сергія, навіть не так таланті, як відточеній техніці та харизматичності руху, що вдосконалювалась з кожним наступним тренуванням. Тоді С. Дягілев пропонує Сергію взяти участь у виставі й

відряджує його до м. Мілана для вдосконалення виконавської майстерності [21].

С. Дягілев помітив в Сергієві не тільки віртуозність танцівника, а й хореографію. Після успішного виконання кількох провідних партій у новітніх балетних постановках, а також блискучого дебюту в «Лебединому озері» П. Чайковського, до якого С. Лифаря готував прем'єр Маріїнського театру Ніколя Легат, Сергій Павлович доручив йому створення авторської хореографії до балету І. Стравінського «Байка про лисицю». Постановка отримала схвальні відгуки публіки та високу оцінку з боку С. Дягілева. Вражений успіхом вистави, останній звільнив з посади головного балетмейстера Дж. Баланчина та призначив на цю посаду С. Лифаря, що було позитивно сприйнято більшістю трупі. Розраховуючи на подальшу творчу ініціативу молодого хореографа, С. Дягілев також доручив йому головну роль у новій балетній постановці композитора-модерніста українського походження Сергія Прокоф'єва – «Блудний син» [62, с. 24].

Шлях С. Лифаря до формування власного творчого стилю супроводжувався швидким кар'єрним зростанням у балетній трупі: від артиста кордебалету до провідного соліста. Його сценічна майстерність здобула широке визнання, а професійні стосунки з видатним наставником переросли в міцну дружбу. Виконуючи головні партії у ключових постановках, С. Лифар особливо вразив у ролі Блудного сина, після чого С. Дягілев охрестив його «новою легендою» балетного мистецтва [21].

Зазначимо, що вбачаючи потенціал С. Лифаря, Сергій Дягілев ініціював його навчання у відомого італійського балетмейстера Енріко Чекетті (див. *додаток Р*), що дозволило С. Лифарю заповнити прогалини у його юнацькій професійній підготовці. Паралельно з балетною освітою, С. Дягілев систематично опікувався загальним мистецьким розвитком С. Лифаря. Ця опіка включала спільні подорожі до культурних центрів, таких як Венеція та Мілан, відвідування музеїв та регулярне надсилання наукової та художньої літератури. У межах діяльності Ballets russes С. Лифар також мав нагоду познайомитися з

видатними діячами світового мистецтва, зокрема Коко Шанель, Пабло Пікассо, Жаном Кокто та Ігорем Стравінським, що стало основою для подальшої творчої співпраці [25].

Та попри це, дослідниця творчості та життєпису С. Лифаря Наталія Білоус зазначає, що все-таки великий вплив С. Дягілева на Сержа є стереотипом, оскільки справді близькими вони були протягом трьох – чотирьох років. Після смерті С. Дягілева у 1929 р. С. Лифар входить у нове десятиліття – 1930-ті рр. – вже як визнаний діяч світового балету. У цей період він активно формує й утверджує власну художню концепцію, свідомо дистанціюючись від естетичних засад, запроваджених його наставником. С. Лифар засновує авторську хореографічну школу та, що не менш значуще, розпочинає співпрацю з авторитетною мистецькою інституцією, якій залишатиметься відданим упродовж наступних десятиліть [27].

Окрему увагу хочемо виділити щодо спогадів С. Лифаря про відрядження на навчання до м. Мілану під наставництвом Енріко Чекетті. С. Лифар згадував про цей період як складний, але водночас захопливий. Балет відкрив перед С. Лифарем можливість співпраці з видатними композиторами, зокрема П. Чайковським і М. Римським-Корсаковим, а також із митцями світового рівня – такими, як Ж. Кокто та П. Пікассо. Цей етап життя митця був позначений як значними творчими злетами, так і внутрішніми коливаннями та сумнівами. Напружений період тривав до моменту, коли С. Дягілев несподівано повідомив про свій намір відрядити С. Лифаря до м. Мілана для вдосконалення техніки під керівництвом досвідченого педагога Енріко Чеккетті – майстра, що виховав таких легенд балету, як Вацлав Ніжинський і Анна Павлова [60, с. 25].

Особисто провівши С. Лифаря на потяг, С. Дягілев висловив йому своє прагнення зробити з нього прем'єр-танцівника, урочисто благословивши на подальший шлях. Так розпочався винятково насичений, продуктивний і пам'ятний етап у житті хореографа. У Лифареві С. Дягілев убачав засіб реалізації власного мистецького ідеалу, розкриваючи всі грані його обдарування й забезпечуючи ґрунтовну мистецьку освіту. Він залучав учня до

вивчення різних форм мистецтва – живопису, музики, танцю – організовуючи відвідини музеїв та сакральних пам'яток Італії, водночас демонструючи витонченість художнього смаку та пристрасну, вимогливу натуру. Виховання, яке він надавав, вирізнялося граничною строгістю – С. Дягілев поставав перед С. Лифарем радше як владний наставник, навіть майже деспот [61, с. 39].

Після відточення технічної майстерності в Італії Сергій Лифар повертається до Франції, вести до досконалості його майстерність розпочав колишній наставник Вацлава Ніжинського, балетмейстер і педагог Микола Легат. Саме від Легата С.Лифар отримав чуття елегантного та правильного танцю [35].

Після смерті наставника, Серж як мистецький спадкоємець приймає рішення закрити «Ballets russes», бо мав бачення, що без С. Дягілева колишня трупа не матиме майбутнього. Проте, таке принципове рішення призвело до того, що Сергій сам себе залишив без роботи й грошей. Але на той час доля готувала йому інший і кращий подарунок. Та й сам С.Лифар мав набагато більші амбіції ніж трупа, що носила ім'я і дух іншої людини [21].

Період «шляху до богемі» Сержа Лифаря, що охоплює його становлення як балетного діяча до смерті Сергія Дягілева, є визначальним для розуміння не лише його особистого зростання, а й впливу культури європейського декадансу на формування його творчого світогляду. Саме в цей час молодий Лифар, прибувши до Парижа, занурюється у вируюче мистецьке середовище, де панують ідеї естетизму, пошуку нових форм та переосмислення традицій, характерні для доби декадансу.

2.3. Апогей таланту митця крізь призму занепаду культури європейського декадансу

Смерть С. Дягілева дорівнювала відходу епохи декадансу, а отже його занепаду (як би іронічно це не звучало). Після розпуску трупи її учасники роз'їхались по різних куточках світу. Завдяки своїй відданості справі та винятковій пристрасності до хореографії Серж Лифар здійснив стрімкий кар'єрний

злет від артиста кордебалету до провідного соліста. Його виступи у балетних постановках, зокрема у «Блудному сині» Сергія Прокоф'єва та «Аполлоні Мусагеті» й «Жар-Птиці» Ігоря Стравінського (див. додаток С), вражали публіку емоційністю та віртуозністю. Та зробили його на початок нового десятиліття вже знаменитим [7].

Це ж нове десятиліття приносить С. Лифарю ще один дарунок долі – запрошення до Паризької опери від директора Жака Руше. Напередодні вшанування сторіччя з дня смерті Людвіга ван Бетховена. Для цієї знакової події обрали балет «Творіння Прометей» (див. додаток Т), у якому Сергій Лифар виступив одночасно в кількох ролях – як постановник, хореограф і виконавець головної партії. Цей задум був сміливим і сповненим ризику: він міг або відкрити перед ним нові професійні горизонти, або ж обернутись відчутним творчим провалом, але було б дурістю відмовитись від такого шансу, Сергій Лифар це розумів [15].

Символізм «Прометей» був помітний і в творчості Сержа Лифаря, і в становленні Гранд-Опера як нового класичного балетного дому Європи (якщо не світу). Як Прометей приносить вогонь до людства, знаменуючи нову епоху та еволюцію життя, так і С. Лифар приносить глибину танцю, сенс руху та занурення у психофізичні ази хореографії, викарбовуючи для балету визнання та рівноцінно серйозне місце серед інших видів мистецтв (пригадаємо, що до ХХ ст., балет сприймався як півгодинна розвага в перерві між театральними виставами, або спосіб багатих чоловіків знайти собі фавориток серед балерин) [53, с. 39].

Отож, «La Création du Prométhée» (з фран. – «Творіння Прометей»). Стало дебютом С. Лифаря не лише як самостійного хореографа, а й мистецького лідера та, навіть, творчого менеджера. Прем'єра балету відбулася в Паризькій опері 27 грудня 1929 р., приурочена до столітнього ювілею від дня смерті Людвіга ван Бетховена. Попри конфлікти з музичним оркестром чи несприйняттям танцівників, Сержу Лифарю все ж вдається zorganizувати все на відповідному рівні. Митець не лише адаптовує музику Л. Бетховена, а й надає

їй власного, оригінального тлумачення, поєднуючи глибоку ідею з новаторським баченням пластики. «Ключову роль в балеті має відігравати танець – зазначає балетмейстр – а музика лише підкреслює рух та надає йому прикрасу звуку». Саме таким був посил та головна думка С. Лифаря при заяві себе в Гранд-Опера [10].

Найкраще апогей митця, на тлі того занепаду культури європейського декадансу і народження нових унікальних рис неокласицизму та модернізму, ми простежуємо у трьох культових балетах-постановках С. Лифаря серед більш як 280 режисерських інсценізацій генія (див. додаток У), що, зазначимо, є краплею в морі серед його таланту, але чудовим прикладом реформації балету у ХХ ст. [8].

Зазначимо до «Прометея» і те, що музичною основою вистави стала симфонічна композиція Л. Бетховена, яка спершу вважалася надто академічною для балетної сцени. Проте саме складність та серйозність твору стали для С. Лифаря викликом: він зумів перетворити строгу музику на емоційно насичене сценічне дійство. Режисура була доволі ризикованим кроком. Крім того, що С. Лифар змінює лібрето, він не відмовляється від ролі Прометея, яку виконує сам. Та водночас за кілька місяців готує новий балет до прем'єри. На той час молодий артист ще не здобув широкого визнання як балетмейстер, і можливий провал міг поставити крапку на його подальшу кар'єру. Однак сталося навпаки: «Творіння Прометея» виявилось тріумфальним [26].

Лифарів «Прометей» побудований на акробатичній основі, що вимагало відповідної фізичної підготовки, для виконання всіх необхідних рухів та елементів. Окрім структури танцю, на користь феноменальності балету значну роль зіграла харизма головного героя сцени, якого грає сам балетмейстер, що теж доволі революційно для класичного театру, адже головну увагу в інсценізаціях зазвичай віддавали балеринам. Балет викликав захват у глядачів та критиків, закріпивши за С. Лифарем репутацію новатора, здатного осучаснити класичні твори. А сам Руше напередодні нового року пропонує місце балетмейстра Гранд-Опера (див. додаток Ф) не досвідченому артисту

Джорджу Баланчину (який спочатку був запрошений як головний хореограф) а саме Сержу Лифарю [17].

«Тоді я зайшов до Опері не через той вхід, який відчиняють перед високоповажними гостями на гала-спектаклі, а той, який називають “службовим”, який вів до серцевини театру, до зали для репетицій. Туди, де відпрацьовують і збагачують танцювальні звичаї» – писав Серж Лифар у спогадах [73].

Вже при підготовці «Творіння Прометейя» новопризначений балетмейстер бачив неідеальну картину хореографічного мистецтва Гранд-Опері. Навіть найталановитіші балерини не мали достатньо техніки через брак заохочення, дисципліни та порядку. Просто на просто до балету не ставилися серйозно [68].

Знову ж у «Спогадах Ікара» знаходимо: «...ті, що бідніші, стали вдовольнятися солістками з другого складу й другорядними танцівницями, й балетна трупа Опері перетворилася для всіх цих добродіїв на сажавку з гарними дівчатами на вибір, на гарем Імперії, а потім – і Республіки. Бернард Шоу, хоч і не був моралістом, обурювався: "Чому бджоли щедро забезпечують не тільки свою бджолу-матку, а ми щедро забезпечуємо лише нашу оперну примадонну?". Краса, нахабство, честолюбство справді ставали альтернативою таланту для балерин. Та навіть в енциклопедичному словнику 1870 року балет стояв поруч з тлумаченням кінного і риболовного спорту...» [60, с. 37].

Обурений всім тим сприйняттям балету, Серж Лифар бере на себе роль реформатора оперної хореографії. Тобто, він постає не просто хореографом чи балетмейстером, що водночас і режисує, і виступає в спектаклі (це лише «вершина айсбергу» геніальності митця), а стає і теоретиком, що заглиблюється в основу руху, і культурним менеджером, який організовує дисципліну балету і виховує не просто трупу, а інституцію, яка вишліфовуватиме митців всіх наступних поколінь. В цьому і є його відмінність від інших артистів балету того часу, яких приписували до «богів олімпу хореографії», той же В.Ніжинський, Р. Нурєєв, В. Ковтун, А. Павлова та інші. Сергій Лифар задумався про суть танцю та роль митця [69].

В одній з перших своїх теоретичних праць, «Маніфесті хореографа», балетмейстер пише: «Справжній митець має навчитись відмежовувати особисті емоції від своєї роботи, щоб створювати мистецтво, яке буде зрозумілим і величним у будь-які часи». А також знаходимо обурення на початку шляху створення інституції "...І навіщо було артисткам роками змушувати себе тренуватися до знемоги, якщо в танці вони вбачали тільки ще один спосіб спокусити герцога чи банкіра?"» [58, с. 123].

Повертаючись до ще двох культових балетів, що розкривають апогей творчості митця, зупинимось на спектаклі «Жизель» (див. додаток X). Класична «Жизель» побачила світ ще 1841 р., сюжет був дуже простим і «залюбленим» європейцями. Жизель – сільська дівчина, яка закохується в юнака Альберта, що видає себе за простого парубка, хоча він насправді – граф і заручений. Коли правда розкривається, Жизель помирає від розбитого серця. У другому акті, вже як віліса (дух померлої дівчини), вона прощає зраду Альберта і рятує його від смерті [67].

Лифарева «Жизель» своєю експериментальністю і зміщенням центральних ідей сюжету, руйнує класичне сприйняття європейцями улюбленого балету. Перш за все, Сергій Михайлович робить акцент на Альбертові, а не Жизель. Зазвичай, чоловічі ролі в балеті слугували як «підставки для балерин», щоб підняти їх, покрутити і не вливатись у загальну атмосферу. Серж втілює в Альбертові хореографію і глибину образу. В «Жизелі» 1932 р. (рік прем'єри під керівництвом С. Лифаря. – *Н. Я.*) головний герой виходить в центральний образ разом з Жизель, а не як пересічна згадка спектаклю. Простежується декаданс образу. Альберт (див. додаток Ц) (натхненний образом Гамлета) – вже не просто зрадник чи коханий, а роздвоєна душа, внутрішньо зломлений (внутрішня розпуста душі, порочна краса постають провиною, що пожирає героя зсередини). Психологізм та емоційна надломленість балетного сюжету відчувається в обох головних героях: виснаження чуттів, занурення в себе, страждання, яке не веде до очищення, а до

ще глибшого болю. В баченні С. Лифаря Жизель ніжна, але вже наче «надлюдська», втративши тілесність, вона перетворюється в ідею, символ [68].

Попри зміни характеру постановки, трансформація чекала і на склад хореографії. Сергій Лифар проводив цілий кастинг на роль Жизелі, оскільки вимагав рівноцінно сильної партнерки для себе (звичайно ж роль Альберта виконував сам балетмейстер). Для митця не грало ніякого значення хто стояв за балериною чи як довго вона працювала в театрі, він хотів бачити реальний результат і для цього, навіть, особисто перетанцював з кожною кандидаткою на роль. Зрештою Жизель знайшлася і закріпилась в спектаклі аж на наступні десять років – відома французька актриса балету Лісет Дарсонваль (див. додаток III). Зрозуміло, що саме завдяки таким «відборам», С. Лифар формував відповідальність і справедливість у новій балетній трупі, формуючи конкуренцію завдяки наполегливій праці, а не статусу фаворитів [38].

Ще одним «китом» творчості С. Лифаря є один з найтріумфальніших балетів-постановок його шляху балетмейстра – «Ікар» 1935 року (див. додаток III). До «Ікару» Сергій Михайлович зосереджується на відновленні опери, зокрема дисципліни, порядку і відання балету належного рівня сприйняття. Виходить митець виховував і артистів, і вибагливу французьку публіку до балету, як до рівноцінного спектаклю з іншими прем'єрами Гранд-Опера. «В нашому мистецтві будь-яка пауза – смертельна» – наголошував С. Лифар. І вперто, протягом перших п'яти років роботи балетмейстром гартував трупу найвищого рівня [36].

Одинадцять його учнів стали зірками світового рівня (наприклад, Іветт Шовіре (Yvette Chauviré) – еталон французького балету і стилю; Клод Бессі (Claude Bessy) – балерина, що очолила Школу балету Паризької опери; Лісет Дарсонваль (Lycette Darsonval) – вона ж та славнозвісна Жизель (див. додаток III), що пройшла всі випробування і закріпилась на десятиліття, також Лісет грала провідну роль у *Suite en Blanc* («Сюїта в білому») у 1943 р., яка була знаковою роботою С. Лифаря; та інші...) [54, с.43].

На початок 1935 р. С. Лифар у спогадах зазначав, що на цей час він був неймовірно задоволений своєю трупкою. Успіх і всесвітнє визнання дозволили робити навколосвітні гастролі від Аргентини до Австралії. Та й загалом Сергій Михайлович здобув статус культурного дипломата Франції. Він поглинав досвід з кожної подорожі (див. додаток Б), вивчав рух і танець різних народів (див. додаток Ю) та поринав все глибше у суть, формуючи себе як теоретика, а згодом викладача хореографії, що дозволить створити власну інституцію при Гранд-Опері [70].

Отож, повертаючись до балету «Ікар», спостерігаємо найвищий рівень хореографії і організації колективу на чолі з С. Лифарем (див. додаток Я). Загалом Лифарів «Ікар» втілює в собі риси і декадансу, і модернізму, і неокласицизму. Перш за все – це експериментальність балету. Хореографічне полотно створювалось без музики, лише на основі ритму (див. додаток А). Можливо, саме цим Серж Лифар хотів довести думку, що така ключова роль в балеті відіграє танець, а не музика [54, с. 47].

Власне, тлумачення того, що основою балету є танець Сергій Михайлович називав втіленням «Маніфесту хореографа». Про Ікара С. Лифар писав так: «Ні одна мелодія не здатна передати чисту й стриману образність античного сюжету та ідею танцю, якою він пронизаний. Політ або спокутне падіння головного героя відтворювали лише тишею або глухими ударами людського серця. Музична тривога або якесь звукове тло видавалися б фальшивими і вводили в оману увагу глядача від істинної моралі і сутності композиції». Саме тому балетмейстер приймає рішення «проживати» на сцені Ікара без музики, адже так образ набував гострішої експресії. Цей виклик став найважчим з усіх, за які він брався. Це був буквальный політ і уражене падіння [27].

Насамкінець, окреслимо риси поєднані в античній інсценізації. Перш за все, «Ікар» (див. додаток В) втілення символічного декадансу, акт поетичного самознищення. Людина, що летить до мрії, до сонця, але падає. Символ тяги до вищого. Зрештою, коли розбиваються наші мрії, всі ми стаємо трохи

декадентами. Символізм поетичної загибелі, як драматизація та естетизм смерті заради мрії, ідеї, буття... Окремий акцент на декадентському індивідуалізмі та трагічному відчуженні. Ікар протиставлений натовпу, він самотній у своєму прагненні до сонця і вершин [41].

Щодо модернізму і класицизму – вони переплелися у пошуку нових форм зберігаючи класичний зміст. Головна роль надається формі, руху, лінії – це модерністське прагнення до чистого мистецтва, вільного від наративу. Тут же згадуємо новаторську хореографію – танець без пуантів, без музики, очищення простору і сцени. Суперечливість символізму перегукується з зверненням до античності. Сергій Михайлович за зразком школи С. Дягілєва поєднує античну простоту з модерною хореографією, продовжуючи традицію експерименталізму у балеті [10].

Пік творчості Сержа Лифаря спостерігався насамперед тим, що він не просто виконував ролі, а глибоко втілював своїх персонажів на сцені (див. додаток С). Кожен його жест характеризувався елегантністю, технічною довершеністю та щирістю почуттів. За його життя його визнавали «божеством танцю», а театральні сцени світу з нетерпінням очікували на його виступи. Чого лише вартує факт, що хлопчина з м. Києва, який почав займатись балетом у віці 16 років, за 8 років очолює балетну трупу «Гранд-Опера», керуючи нею понад три десятиліття. Створюючи не просто балетну трупу, а цілу інституцію, що виносить балет на абсолютно новий та серйозний рівень. Діяльність Сержа виходила за межі адміністративного управління: він трансформував балет у самостійний вид мистецтва [48].

До його приходу балет переважно слугував доповненням до оперних вистав, проте С. Лифар зробив його центральним елементом спектаклю. Він відновив благородну силу чоловічого танцю, посилив значення сольного виконавця, а його новаторська техніка стрибків та рухів стала джерелом натхнення для багатьох поколінь артистів. С. Лифар не просто танцював; він переживав кожен номер, створивши унікальну манеру, яка нині вважається основою академічної балетної традиції. Та навіть реформація була помітна в

таких речах, як вимкнене світло під час вистави, та закриті двері, коли спектакль вже почався [8].

У культурному просторі його називали «танцівником століття». Попри багаторічне проживання у Франції, він завжди з гордістю підкреслював своє українське походження (див. додаток D). Київ залишався для нього містом юності, джерелом духовного піднесення та символом вічної любові до рідної землі. Як часто повторював маестро: «Навіть сяйво Парижа не змогло витіснити з мого серця величний Дніпро». Коли президент Франції Шарль де Голль запропонував йому французьке громадянство (див. додаток E), С. Лифар твердо відповів: «Я ніколи не був і не стану французом, бо я українець, і моя батьківщина – Україна» [28].

Учениця Сергія Михайловича балерина Ліан Дейне згадувала про свого наставника так: «Він щодня працював у театрі з восьми ранку до півночі, харчуючись лише цукром із кавою. Засипаний компліментами, похвалою, він, проте, залишався дуже простим. Це був дуже щирий чоловік, типовий слов'янин з усіма властивими крайнощами – раптово він міг перейти від нестримної радості до глибокого суму... Перед ним схиляли голову: Лифар – геній» [16].

С. Лифар був на вершині мистецтва. За балет «Ікар» він отримує найвищу нагороду французької опери – звання *Étoile de l'Opéra de Paris*. Він був першим чоловіком в балеті, хто отримав таке звання. Це означало не просто провідного танцівника, а символ художньої досконалості, витонченості техніки й виняткової сценічної присутності. «Мій танець і сутність руху – згадував про той час Сергій Михайлович, – так поглинала мене всього, що не давала спокою навіть уві сні. Часто в своїх снах я бачив стиль мого нового твору, моєї хореографії і я, прокинувшись, записував його». Саме так з'явився реформаторський проєкт С. Лифаря – «Трактат хореографа»: «Перефразовуючи Євангеліє я заявляю: “На початку був рух”. Тобто – танець. Бо ритм – один із великих феноменів фізики, все в танці йде за своїм бездоганим ритмом. День і ніч, фази місяця, припливи, биття людського серця... Все це відбувається

відповідно до їхнього власного ритму. Тіло танцівника, цей союз емоції та геометрії, стає художнім інструментом: воно творить» [59, с.54].

«...Чути тишу між нотами, бачити рух у нерухомості і передавати сенс не лише жестом, а й відсутністю жесту. Балет – не прикраса драми, а драма сама по собі, де тіло говорить мовою, що глибша за слова» [59, с. 41].

Саме з цього маніфесту починається ідеологічна перебудова не лише в балеті Гранд-Опера, а й у свідомості європейського глядача. Серж Лифар стає символом переходу від театралізованого естетизму декадансу до інтелектуального і фізичного глибокого танцю, що поєднує емоцію, форму та філософію. Його апогей – не лише у віртуозному танці чи постановках, а у здатності створити школу, сформуванати стиль і задати вектор цілому поколінню артистів. Саме тому його постать – не лише виконавець, а й реформатор, мислитель і лідер, який підсумував епоху декадансу й відкрив нову сторінку хореографічної історії XX століття [72].

Апогей таланту Сержа Лифаря сягає за межі особистих досягнень. У ньому сконцентрувався дух перетворення – від занепаду до оновлення. Він вивів балет з антрактової зали на головну сцену, перетворивши його на мистецтво, гідне не лише оплесків, а й глибокого осмислення. Через символіку Прометея, С. Лифар сам став тим, хто приніс «вогонь» нового балету в Європу, прокладаючи шлях неокласицизму, модерну й новим формам сценічного мислення.

2.4. Питання колабораціонізму з нацистами у творчості Сержа Лифаря

Напередодні війни С. Лифар вже мав успіх, керував інституцією при Паризькій опері, можливість викладати в Сорбонні та гастролі в різних куточках світу. Гранд-Опера піднялася на відповідний рівень, що задавав стиль і ритм мистецтва по всій Європі. Її називали «всесвітньо відомим храмом танцю». Здавалося все налагодилося і єдине чого не вистачало С. Лифарю – це Батьківщини та можливості показати ті всі досягнення та перли, що він так

довго збирав, своїм рідним, друзям, своїм землякам. Але, живучи в епоху стику ідеологічних світів і парадигм, малоімовірним було здійснення подібних мрій [39].

На початку Другої світової війни після окупації у 1939 р. Польщі Гранд оперу тимчасово закрили. За Гаазькою конвенцією, нацистська влада отримала право використовувати всі державні будівлі, які не функціонували на той момент. Щоб уберегти Паризьку оперу від захоплення та символічного осквернення (зокрема, розміщення на ньому нацистської символіки), керівництво ухвалило рішення якнайшвидше відновити регулярну театральну діяльність. Оскільки нацисти виявляли особливу прихильність до оперного мистецтва, Сержа Лифаря, який мав повноваження щодо збереження культурної спадщини, уповноважили зайнятися розробкою нової балетної програми [9].

Власне проблему колабораціонізму С. Лифаря можна розглядати з різних точок зору та різних наукових праць. До прикладу, дослідник Марко Франко у статті «Серж Лифар – танцівник, балетмейстер і хореограф Паризької Опери під час Окупації». Описує Сержа визнаним винним у співпраці після звільнення Франції, але покараний лише м'яко: «Серж Лифар зміг повернутися до своєї професійної діяльності в Опері аж до виходу на пенсію. Після смерті йому було присвячено численні вшанування, а на його політичну й мистецьку діяльність під час Окупації було накинута скромна завісу мовчання». Завдяки систематичному вивченню архівних і документальних центрів у Франції та Європі, а також повному аналізу письмових свідчень самого Сержа Лифаря, Марк Франко на підставі доказів доводить факт професійної, політичної та мистецької співпраці С. Лифаря, зумовленої як кар'єристським опортунізмом, так і прихильністю до нацистських расових доктрин. У статті також розглядається діяльність Сержа Лифаря (1905–1986), впливового українського танцівника, хореографа та балетмейстера Паризької Опери, під час німецької окупації Парижа (1940–1944) і після визволення [44, с.28].

На захист С. Лифаря виступають Наталія Білоус та Ольга Мельник. Дослідниці запевняють, що С. Лифар діяв лише в інтересах опери. Щоб зберегти напрацювання скількох років. Пригадаємо, що для французів мистецтво і культура була понад усе. В культурну дипломатію вкладалися величезні кошти і якби Гранд-опера розпустилась, німці могли зайняти будівлю, і керувати свої порядки зводячи нанівець все, до чого так довго йшли митці [29].

Та буквально за кілька днів після приходу німців до столиці С. Лифаря сповістили про можливий візит самого А. Гітлера до Опери. У ніч перед потенційним оглядом будівлі хореограф залишив там одного з пожежників. Наступного ранку той повідомив, що вночі з'явилася група німецьких офіцерів. Один із них, відкритий і люб'язний, здивувався розташуванню президентської ложі збоку, зауваживши, що особисто він воліє сидіти в центрі, щоби мати кращий огляд сцени. Тільки згодом стало зрозуміло, що цим «офіцером» був сам А. Гітлер. Для чергового, коли той усвідомив, кого бачив, пережите стало фатальним – чоловік спершу зомлів, а пізніше помер від серцевого нападу [9].

Цей випадок породив чимало чуток, зокрема – про нібито особисте знайомство або навіть співпрацю С. Лифаря з вищим нацистським керівництвом. Хоча згодом офіційний документ, підписаний Шарлем де Голлем, засвідчив, що Серж Лифар не був залучений до колабораціоністської діяльності, і його дії були продиктовані необхідністю зберегти один із головних культурних символів Франції. Марина Курінна зазначає: якби він не взяв на себе цю відповідальність, будівлю могли б захопити силою, і тоді саме його звинувачували б у недбалості [22].

Коли війська союзників наблизилися до столиці Франції, представники гестапо почали діяти з особливою жорстокістю. В один із таких днів вони провели обшук у готельному номері, де мешкав С. Лифар. На щастя, йому вдалося уникнути небезпеки, бо на той момент його там не було, і з того часу він був змушений переховуватись. Здавалося б, звільнення Парижа мало би стати моментом національної єдності та радості. Проте на ділі усе

перетворилося на хвилю дріб'язкової помсти й розбірок. Забули, що саме завдяки Лифареві театр продовжував працювати, а його колектив зумів вижити протягом окупації. Попри це, його звинуватили у співпраці з окупантами – особливо наполегливо це робили представники комуністичних кіл і частина технічного персоналу, який, між іншим, сам працював у театрі в роки війни [29].

Однак громадськість довго не сприймала жодних пояснень. Найяскравіше запам'яталося одне – С. Лифар був присутній у Палаці Гарньє під час приходу А. Гітлера. Через це Рух Опору виніс йому негласний «вирок», а суд наклав тимчасову заборону на його виступи у Франції. Протягом решти життя артист відчував провину за смерть пожежника, а тавро «колабораціоніста» переслідувало його, впливаючи на сприйняття всієї подальшої кар'єри [21].

Сергій Михайлович переживав з гіркотою, як ті, хто ще вчора були друзями, зраджували його довіру. Його відхід з Опери супроводжувався почуттями болю, зневіри й внутрішнього надлому. Та незабаром він очолив труп «Новий балет Монте-Карло», а вже у 1947 р. отримав запрошення повернутись до Паризької Опери. Його власні слова тут дуже влучні (*див. додаток Й*): «У моєму характері закладена впертість: я завжди правий – навіть коли помиляюся. Не знаю, що таке помста – мої звершення й є моєю відповіддю. Усіх і все можу пробачити, та, на жаль, не здатен забути» [29].

Марина Курінна зазначає, що є офіційний документ підписаний Шарлем де Голлем, про те, що Лифар не співпрацював з німцями. Він робив те, що мав як відповідальний балетмейстер і просто людина, яка немає чого втрачати окрім справи життя, задля якої віддавався повністю. Чи не була б Гранд опера пограбована примусово, якби С. Лифар не впустив німців? Чи не дорікали б йому: «Чому довів до такого?». Безумовно, вчинок був ризиковим, але правильним, адже збережено було головний театральний осередок Парижа [21].

На той час ніхто не взявся глибше вивчати обставини. У суспільній пам'яті закарбувався лише один образ – той, де С. Лифар приймає у стінах Опери А. Гітлера та Геббельса. За це французький Рух Опору виніс йому

умовний смертний вирок, а судова інстанція на певний період заборонила йому виступати на театральних сценах Франції. Упродовж усіх наступних років Сергій Михайлович не міг звільнитися від відчуття провини за трагічну смерть пожежника, а клеймо «колабораціоніста» переслідувало його впродовж життя, накладаючи тінь на всі його подальші досягнення та мистецькі зусилля[71].

Все ж, попри пізні виправдувальні документи (зокрема лист Шарля де Голля), тавро «колабораціоніста» переслідувало С. Лифаря все життя. Це стало результатом як ідеологічного контексту післявоєнної Франції, так і небажання суспільства заглиблюватися в обставини його рішень. Особиста трагедія – смерть пожежника, звинувачення, втрата довіри колег і публічне цькування – стали емоційним переломом у долі митця, залишивши відбиток на всіх його подальших вчинках.

Однак, розгляд діяльності С. Лифаря крізь призму історичного контексту дозволяє стверджувати: його головним мотивом була не політична співпраця, а збереження мистецтва. Цей аспект надзвичайно важливий у педагогічному прочитанні його біографії, адже дозволяє учням розуміти складність вибору в часи історичних катастроф і формувати емпатійне, критично мисляче ставлення до минулого.

Серж Лифар залишився вірним не системі, а мистецтву – і саме ця вірність стала його способом боротьби за людяність у нелюдські часи.

2.5. Професійна діяльність та формування мистецької школи у другій половині 1940 – початку 1980-х рр.

Після «вигнання» і повернення до Гранд опери Сергій Михайлович починає нову сторінку у творчості. Перш за все – це заснування Інституту хореографії при «Гранд Опера» (*відеоролик* – [72]), як повноцінного та серйозного освітнього закладу, що готував до кар'єри в опері всіх охочих до праці. Бо для Лифаря першочергово відігравала відданість праці та дисципліна. Згодом викладацька та теоретична діяльність розширилася до Сорбонни, де він викладав історію та теорію хореографії [6].

У віці 65 років С. Лифар пробує себе у сфері образотворчого мистецтва (див. додаток F) (чи то дружба з П. Пікассо, чи прагнення відтворювати рух в малюнку спонукають митця до творчості розвиваючи різнобічність його таланту). В.о. директора Музею Сержа Лифаря, Наталія Білоус розповідає про один з листів Сержа Лифаря від 11 вересня 1972 р. Він пише, що закінчив хореографічну кар'єру у березні 1971 р. в м. Марселі. А у квітні неочікувано «вступив в новий театр... Живопис». Фактично він розпочав новий мистецький етап. Знакова трагічність відсторонення від балету та опери для Сержа було психологічно важким. Віддане життя, молодість, хист та енергія. Балет був його коханою, його дитям, його життям. Як віддушину він знаходить себе нового в живописі [19].

Цьогоріч, у 2025 р., музей Сержа Лифаря у м. Києві, організовував виставку його картин під назвою «Лінія танцю» (див. додаток Г.3). Для П. Пікассо лінія – це не просто елемент форми, а знак. Його зображення голуба як емблеми миру або жінки з пташиними рисами – це вже символічне вираження, що несе глибший сенс. Саме на таке трактування форми орієнтувався і Серж Лифар. Картини виконані акриловими фарбами, почасти працював на тонованому папері (див. додаток G). Усі його живописні твори пронизані темами танцю й динаміки людського тіла в русі. Того, що залишало в ньому відбиток життя [70].

Художні роботи видатного хореографа демонструвалися на виставках у таких містах, як Канни, Париж та Венеція. Крім того, С. Лифар сформував виняткову колекцію раритетної літератури, яка вважається однією з найцінніших серед приватних зібрань. Нині частина цієї колекції, що налічує 817 примірників, зберігається у м. Києві – у відділі мистецтв Публічної бібліотеки імені Лесі Українки. Ці книжки були передані Україні в дар дружиною митця – графинею Ліліан Алефельд(див додаток Н) [6].

Цікаво, що серед колекції зберігається рідкісне зажиттєве видання Тараса Шевченка 1844 р. «Чигиринський Кобзар і Гайдамаки» («Чигиринський Кобзар и Гайдамакы»). За спогадами сучасників, Серж Лифар добре знав і щиро

цінував творчість Тараса Шевченка. Під час візиту до м. Києва у 1961 р. він відвідав «музей Шевченка на Козиному болоті» (нині – Літературно-меморіальний будинок-музей Тараса Шевченка) і згодом згадував про це з теплотою. Ба більше, він навчив свою дружину, Ліллан Алефельдт-Лаурвіг, читати вголос українською мовою вірш «Думи мої, думи мої», який відкривав першу поетичну збірку великого Кобзаря. І це ж бо руйнує думку про С. Лифаря імперіаліста, що захоплювався О. Пушкіним і расеєю [70].

Власне нас цікавить стереотипне ставлення до Сержа Михайловича, як до імперіаліста (адже навіть сьогодні побутують такі думки серед наших співвітчизників). У першу чергу, зазначимо, що митець не був політичною особистістю. Він не мав змоги долучитися до національно-визвольної боротьби через надто ранній вік. Крім того, його виховання відбувалося в сім'ї, що залишалася осторонь активної політичної діяльності, як і більшість мешканців Києва того періоду. Єдине, дід поділяв переконання Союзу хліборобів-гетьманців. Водночас родина Лифарів безперечно не належала до кола тих, хто симпатизував проросійським монархічно-шовіністичним ідеям у м. Києві [26].

С. Лифарю часто закидають, що він називав себе киянином, що не дорівнює вважати себе українцем. Україна тоді, на жаль, не втримала державність. Для Європи наша країна не існувала. Біженцям, як С. Лифар, не було з чим себе ідентифікувати, їх вважали біженцями з Росії, тому вони часто публічно ототожнювали себе з містом [27].

Серж Лифар є автором приблизно 280 балетних постановок (див. додатки У; С). Для порівняння: сучасні хореографи створюють лише 2–3 вистави на рік. Якщо зробити підрахунок, то за 26 років діяльності в Паризькій опері він щороку реалізовував у середньому близько десяти балетів. Це свідчить про виняткову продуктивність. Сьогодні не існує повного й цілісного уявлення про постать Сергія Лифаря. Його особистий архів і супровідна документація розміщені в різних інституціях Франції, Швейцарії, Німеччини та України. Жоден з європейських чи американських дослідників не вивчав українських матеріалів, так само як і українські науковці ще не опрацювали закордонні

джерела повною мірою. Окрім того, закордонні дослідники досі не розглядали фігуру С. Лифаря у контексті складної політичної та соціальної ситуації в Україні, яка вплинула на його особисте становлення, життєвий шлях і вибір. Лише нещодавно прийшло усвідомлення того, що Лифар мав українське походження [24].

Серж Лифар залишив по собі не лише вражаючий сценічний доробок, а й численні праці, присвячені балету – його технічним засадам і художнім принципам. Ці роботи й донині залишаються важливими орієнтирами для сучасних артистів балету. Його ім'я назавжди закарбувалося в історії світового мистецтва як уособлення пристрасної любові до танцю, музики та невмирущої краси сценічного руху [11].

Попри тривалі намагання повернутися до рідного міста Києва, ця мрія так і не здійснилася. Останні роки життя С. Лифар провів у швейцарському місті Лозанна, де й відійшов у вічність 15 грудня 1986 р. У 2003 р. там з'явився бронзовий монумент: Ікар із розкинутими руками-крилами спрямований угору, немовби летить у небо. Пам'ятник, профінансований Київською міською радою, створили українські митці – скульптор Володимир Чепелик і архітектор Володимир Скульський. На п'єdestалі викарбувано напис: «Serg Lifar de Kiev» – «Серж Лифар з Києва» [62, с.9].

До України ім'я видатного хореографа повернулося лише в середині 1990-х рр., багато в чому завдяки зусиллям його дружини – графині Ліліан Алефельд. Саме вона передала Києву найцінніші артефакти з особистої колекції С. Лифаря. Серед них – орден Почесного легіону, легендарний «Золотий черевик», оздоблений діамантами, сценічне вбрання, пуант балерини Анни Павлової, валіза Сергія Дягілєва, а також роботи Пабло Пікассо і Марка Шагала (див. додаток І) Особливу цінність мають скульптурні портрети самого С. Лифаря, створені Полем Бельмондо – батьком знаменитого актора [6].

Життєвий і творчий шлях Сержа Лифаря – яскраве свідчення складної долі митця, що опинився на перетині епох, ідеологій та культур. Незважаючи на драматичні події ХХ ст., переслідування, політичні звинувачення та довічне

тавро «колабораціоніста», С. Лифар залишив глибокий слід у світовому балеті, зберігаючи в серці зв'язок із Україною. Його титанічна праця, художнє новаторство та культурна спадщина, яку він передав нащадкам, не втрачають актуальності й нині [62, с. 10].

Нерозривний зв'язок із Києвом, шана до української культури, любов до поезії Т. Шевченка, зібрана ним бібліотека, твори мистецтва та спогади, передані його вдовою, – усе це повертає ім'я Сержа Лифаря до українського історико-культурного простору. Лише сьогодні, з відстані часу, суспільство поступово переосмислює його постать, звільняючи її від ідеологічних штампів і відкриваючи справжню масштабність його внеску в культуру. Таким чином, постать Лифаря є не лише частиною європейського балету, а й невіддільним елементом української національної культурної спадщини, що потребує подальшого осмислення, дослідження й популяризації.

Життєвий шлях Сержа Лифаря постає не лише як історія таланту, а як глибока метафора митця, що формується на зламі епох, у вирі культурних, політичних і духовних викликів ХХ ст. Розділ дозволяє простежити, як особистість, народжена в українській родині з козацьким корінням, вийшла за межі національного й перетворилася на світову ікону балетного мистецтва.

Навчання у Броніслави Ніжинської, знайомство з С. Дягілєвим і підготовка у Чекетті стали фундаментом його сценічного злету. Успіх С. Лифаря як танцівника, хореографа, педагога та теоретика був не випадковим – за ним стояли роки дисципліни, естетичного пошуку та самопожертви. Його творчість у Паризькій опері, балетна школа в Монте-Карло, новаторська інституція хореографії, понад 280 балетів на рік і десятки наукових праць засвідчують рідкісний приклад органічної єдності таланту та праці.

Водночас, доля митця була затьмарена складною політичною реальністю. Під час Другої світової війни йому довелося приймати непрості рішення, зберігаючи мистецтво перед загрозою знищення. Звинувачення у колабораціонізмі, травма несправедливого осуду, а згодом – неможливість

повернення до рідної України, що опинилася під радянським тиском, стали для нього особистою трагедією.

Таким чином, біографія Сержа Лифаря – це більше, ніж історія успіху. Це приклад гідності й сили, цілеспрямованості й вірності мистецтву. Вивчення його життєвого та професійного шляху дає змогу краще зрозуміти природу культури декадансу, драматизм митця на перетині цивілізацій, а також підготувати ґрунт для осмислення його постаті у виховному процесі сучасної школи.

РОЗДІЛ 3

Формування навчальної мотивації через вивчення біографій культурних діячів

Під час Другої світової війни Вінстон Черчилль на одному з виступів перед англійським парламентом, на питанні про скасування фінансування культури сказав такі слова: «А заради чого ми тоді воюємо? Навіщо нам перемога, коли не буде культури?». Цю думку можна розвивати до різних періодів та історичних подій, але сьогодні і в нашій країні йде війна, і ми стоїмо перед вибором «а навіщо нам культура». Проте, без культури нація втрачає свою ідентичність, свою унікальність, а отже свій сенс. Культура – це мова, традиції, рух і мелодії, це люди [32].

Культурні діячі – це прометеї народу і його спадщини, вони є нашими талантами, що представляють націю на міжнародному рівні і дарують окрасу та сенс, здавалося б, буденним речам. Художники – в картинах (Катерина Білокур, Алла Горська, Марія Примаченко, Тетяна Яблонська,...); Музиканти і співці – в мелодіях і голосі (Соломія Крушельницька, Володимир Івасюк, Мирослав Скорик,...); Танцівники та хореографи – у русі і в ритмі (Серж Лифар, Василь Авраменко, Павло Вірський,...). Кожна історія митця перетворюється в трансляцію душі народу. Його традиції та буття. А скільки натхнених чи декадантських прикладів є в біографістиці тих чи інших культурних діячів, що стає цілим скарбом для вчителів, щоб мотивувати учнів і досліджувати живу історію в історіях.

Власне, щоб якісно дослідити та зрозуміти методику формування навчальної мотивації через вивчення біографій культурних діячів, варто розпочати з самого поняття навчальної мотивації. Перш за все, мотивація слугує важелем впливу на формування в учнів позитивного ставлення до навчання. Вона розвиває допитливість, відповідальність та усвідомлене ставлення. Немотивований учень не бачить сенсу в навчанні. Тим паче, сучасне покоління школярів, яке виростає повністю в цифровому і швидкісному світі, де інформація вседоступна і недозована, не може концентруватися на

інформації, яка йому не цікава. Тут вже не спрацює «погроза» оцінкою чи фрази, по типу: «Це треба просто знати», «Вчися, бо не матимеш роботи» і т.д. Тому, саме мотивація до навчання, розвиватиме в учня зацікавлення предметом та розвиток необхідних компетентностей, що формують свідомого громадянина та всебічно розвинену, цікаву особистість [5].

Для вчителя важливо зрозуміти та вирізняти основні компоненти мотиваційної діяльності на уроці. Наприклад, соціальні й пізнавальні мотиви вимагають потребу у спілкуванні, похвалі, підтримці (не залежно від вчителя чи від однокласників). Сюди ж відносимо забезпечення інтелектуальних інтересів учнів, відповідності їхнього психоемоційного клімату та навіть орієнтованості на їхні вподобання та зацікавлення. Так би мовити, вчитель поринає у світ учня, щоб зрозуміти його світогляд. Наприклад, якщо зараз учні використовують найбільше соціальну мережу Tik Tok, для вчителя буде доцільно на мотивацію пропонувати короткі відео ролики (*див. додаток Л*) (якщо говорити в контексті вивчення постатей, на це у підлітків є окремий відповідник – «едіт». «Едіт» це короткий відеоролик присвячений окремій людині з найяскравішими моментами її слів чи рухів і зараз молодь активно створює і поширює такі відеоролики в соціальних мережах) [51].

Наступним компонентом мотивації є цілі та їх якості. Умовно, їх можна поділити на: нові, гнучкі, перспективні, стійкі, нестереотипні. Так, нові цілі спрямовані на ще не досягнутий результат, новий досвід, нестандартну діяльність. До прикладу – вивчення культури європейського декадансу в творчості Сержа Лифаря, для учнів буде абсолютно новим досвідом, а враховуючи, що діяч не відносився на пряму до ряду декадентів, але у творчості активно простежується його декадентська діяльність (*див. додатки К.1., К.2.*). Через пошук рис, співставлення мистецьких течій і аналіз постановок учні навчаються синтезу та осмислення, руйнуванню шаблонів і пошуку нового [50].

Окрім нових, окрему увагу варто приділити гнучким та перспективним цілям: адаптація до змін обставин, трансформація за потреби, орієнтація на майбутнє, особистий розвиток, кар'єра. Знову ж, ці завдання найкраще

реалізовуватимуться саме на вивченні біографій. Бо на прикладі тих же культурних діячів бачимо і гнучкість до різних життєвих обставин і особистий розвиток та шлях творення себе як митця. Сюди ж відносимо стійкість та нестереотипність в мотиваційних завданнях. Вивчення біографій культурних діячів показує приклад стійкості та незламності під час труднощів, що дозволяє йти до мети протягом тривалого часу і концентруватися на шляху. А різні креативні рішення і не шаблонні підходи при мотиваційній діяльності руйнують межу «вивчив-здав-забув» [30, с. 102].

Важливим компонентом виступає Емоційний інтелект при мотивації на уроці. Учні найкраще запам'ятовують інформацію підкріплену емоцією, що закріпиться у пам'яті. Наприклад, позитивні емоції спонукатимуть до задоволення від навчального процесу чи результату. Коли в мотивації ми відчуваємо радість, гордість чи щирий інтерес(*див. додаток L*). Шокуючі факти можуть карбуватися під співчуттям, трагічністю чи навіть страхом. Вибіркові – коли учитель акцентує увагу на конкретних предметах, темах, періодах творчості чи життя. Стійкі – зберігаються тривалий час, створюють емоційний фундамент мотивації, а регулятивні можуть впливати на самоконтроль та самомотивацію учня [52].

Пам'ятаймо, що перш за все, мотиваційні компоненти формують уміння вчитися. Той основний комплекс знань, навичок, установок, які забезпечують ефективне засвоєння нового матеріалу. Вміння вирізнити, що знання – не просто зазубрені факти чи дати, а це ціла структура: вміння пов'язати біографію з історичним контекстом, що відбувається, передбачати труднощі становлення в ході часу, коли особистість формується. Цікавим ходом буде співставлення своїх звичок (тобто звичок учня) з постаттю яку вивчаємо, можливо, уподобання, хобі, порядок дня. Все, що стосується особистого життя учнів також може слугувати для них мотивацією, адже дозволяє порівнювати себе з видатним діячем і прагнути кращого [1].

Психологічно-педагогічні основи використання біографічного підходу на уроках впливають на становлення та прогресування креативної, самобутньої

особистості. До цих основ належить ряд чинників. Що ж об'єднує ці чинники при вивченні постатей? Серед них, все, що визначає успішність та формування компетентності навчання протягом життя, підприємливості та культурної обізнаності – це завзятість, що іноді переходить у впертість; невтомність і продуктивність, що межує з трудовою залежністю; схильність до ризику, подекуди навіть до авантюризму; негамовний творчий потяг; інтуїцію та постійний пошук нового. У поєднанні з природженими задатками, сприятливим соціальним середовищем, сильною мотивацією та розвиненою емоційно-вольовою сферою, ці психологічні детермінанти формують цілісну систему, яка зумовлює розвиток обдарованої, талановитої особистості [56, с. 89].

Вивчення особистих історій культурних діячів у формуванні ціннісних орієнтацій учнів відіграє надзвичайно важливу роль та спонукає у посиленні їхньої навчальної мотивації. Це не просто сухе перерахування фактів із життя видатних особистостей, а занурення у світ їхніх прагнень, випробувань, перемог та розчарувань. Насамперед, особисті історії дозволяють учням побачити, як абстрактні цінності – такі як наполегливість, патріотизм, прагнення до знань, творчий неспокій, гуманізм – втілюються у реальному житті. Гордість за досягнення співвітчизників і розуміння, що «я можу так само». Коли вчитель підтримує теплий мотиваційний клімат і помічає таланти учнів, вивчення біографій стає необхідною мотивацією для реалізації творчого потенціалу учня і його провідником у вивченні і історії, і інших предметів, через розуміння важливості загального розвитку [30, с. 103].

Особисті історії також сприяють розвитку емпатії та критичного мислення. Аналізуючи вибори, які робили діячі мистецтва чи науки, учні вчаться розуміти мотиви людської поведінки, наслідки вчинків, а також ставити під сумнів стереотипи. Вони починають бачити у видатних постатях не лише ікони, а й живих людей зі своїми слабкостями та сильними сторонами, що робить цих героїв ближчими та зрозумілішими. Нарешті, ідентифікація з успішними та цілеспрямованими особистостями може стати каталізатором для формування власних життєвих цілей. Учні можуть знайти в біографіях

культурних діячів зразки для наслідування, усвідомити важливість самодисципліни, постійного навчання та розвитку таланту. Це, своєю чергою, безпосередньо впливає на навчальну мотивацію, оскільки вони починають бачити чіткий зв'язок між своїми зусиллями сьогодні та майбутніми досягненнями [47].

Таким чином, інтеграція особистих історій культурних діячів у освітній процес є не просто методичним прийомом, а фундаментальним підходом до ціннісного виховання та стимулювання глибокої, осмисленої навчальної мотивації.

Як саме вивчення життєвих шляхів видатних діячів культури може сприяти розкриттю в учнях їхнього творчого потенціалу, глибокої внутрішньої стійкості та цілеспрямованості у пошуку сенсу в періоди глибоких криз? Візьмімо для прикладу постать Лесі Українки. Її життєвий шлях був наскрізь позначений постійною боротьбою – як із тяжкою хворобою, так і з імперським утиском. Втім, саме в таких надскладних обставинах вона зуміла не лише не втратити віри, а й стати символом національного духу й однією з ключових постатей української літератури. Під час вивчення історії доцільно акцентувати увагу на тому, як глибоко особисті переживання поєднувались у її творчості з ідеями національного визволення, формуючи потужний мистецький посил. Залучаючи до аналізу твори, такі як «Лісова пісня» чи «Камінний господар», вчитель може продемонструвати, як художні образи стали засобом утвердження цінностей свободи, гідності та культурної ідентичності. Таким чином, учні мають змогу побачити приклад інтелектуальної винахідливості та моральної витривалості у відповідь на суспільні та особисті виклики [2].

Не менш промовистим є й приклад Василя Стуса. Його біографія – це шлях послідовного опору системі, шлях людини, яка не зреклася правди навіть у нелюдських умовах переслідувань та ув'язнення. Звертаючись до його життя у процесі вивчення історії, можна глибше осмислити, яким чином, перебуваючи в таборах, В. Стус продовжував творити, формулювати глибокі моральні позиції й виражати свою незламність через поетичне слово. Його літературна та

правозахисна діяльність є прикладом стійкого світогляду, де біль і несправедливість трансформуються у джерело творчого самовираження та символічного свідчення історичної правди [2].

Такі приклади дозволяють перетворити вивчення історії на живий процес осмислення людського досвіду, у якому біографічні факти стають підґрунтям для формування учнівських цінностей. Завдяки цьому школярі можуть усвідомити, що минуле – це не лише набір подій і дат, а насамперед історії особистостей, які, опинившись у граничних ситуаціях, знаходили сили для творчості, демонстрували духовну стійкість і прагнули виявити глибинний сенс буття. Постає запитання: як ці постаті можуть надихнути молоде покоління сьогодні – в умовах новітніх випробувань і пошуків власного призначення?

Важливим елементом є практичне впровадження вивчення біографічного матеріалу в освітній процес. Вивчення біографій культурних діячів можемо проводити в різних інтерпретаціях. Наприклад урок-дослідження (традиційний урок з інтерактивними елементами) дозволяє робити акцент на проблемних ситуаціях: Замість простого переказу життя, урок може бути побудований навколо конкретної кризи, з якою зіткнувся культурний діяч (наприклад, хвороба Лесі Українки, репресії письменників Розстріляного Відродження, ув'язнення В. Стуса) [30, с. 103].

Особливу увагу варто приділити аналізу джерел. Учні працюють з уривками з листів, щоденників, мемуарів, критичних статей, які відображають емоційний стан, думки, боротьбу та пошук сенсу в кризових умовах. Робота з такими джерелами може спонукати учнів до самостійного ведення щоденника, розмірковування над становленням свого шляху або просто спостереження за саморозвитком та дисципліною [14].

Ще один цікавий метод ведення уроку – дискусія. Приклади дискусійних питань можуть бути такими: «Якими були внутрішні ресурси В. Стуса, що дозволили йому творити в ув'язненні?», «Як хвороба вплинула на тематику творів Лесі Українки, але не зламала її дух?», «Як митці Розстріляного Відродження шукали естетичну досконалість і національну ідентичність в

умовах тоталітарного тиску?». Дискусія не лише формуватиме критичне мислення і залучатиме як групову, так і індивідуальну роботу (наприклад, відкриті відповіді на проблемні питання), а й послугує каталізатором знань з біографії митця та періоду, в якому проживав культурний діяч. І, найголовніше, дозволить розвивати мовну та аксіологічну компетентності, через висловлення власної позиції та аналіз сказаного однокласниками [56, с. 104].

Одним з ключових елементів проведення уроку з формуванням навчальної мотивації через вивчення біографій культурних діячів є проєктна діяльність. Саме в проєктній діяльності учні цілісно підходять до вивчення біографістики, використовують креативні рішення щодо оформлення та реалізації задумів проєкту. Також, завдання такого формату не мають творчих чи пізнавальних обмежень. Учні повноцінно можуть використовувати різну діяльність та ресурси. Наприклад, «Митець у кризі»: Учні обирають культурного діяча, який творив чи жив в умовах глибокої кризи (війна, репресії, особисті трагедії). Завдання: дослідити, як ця криза вплинула на його творчість, як він знаходив у ній сенс, і які форми креативного опору чи самовираження він обирав. Результатом може бути презентація, створення «віртуального музею», подкасту або аналітичного есе. Ще один варіант проєкту: «Хроніки незламності»: Проєкт, де учні досліджують кількох діячів з одного кризового періоду (наприклад, українська еміграція після Другої світової війни) і порівнюють їхні шляхи пошуку сенсу та проявів внутрішньої сили [4].

Улюбленим форматом уроку для учнів може стати театралізація або рольові ігри. Учні інсценують уривки з життя діячів, що демонструють моменти прийняття складних рішень, внутрішніх переживань, діалогів із цензурою чи опонентами. Це дозволяє емоційно зануритися в контекст і зрозуміти глибину їхніх пошуків та силу духу. Наприклад, уявний діалог Василя Стуса з «суддею» або внутрішні роздуми Лесі Українки про роль української літератури. Тут може й виступати альтернативна історія, наприклад, що якби Серж Лифар все-таки поставив власний спектакль з виступом у м. Києві? Як рольові ігри у вирішенні проблем, можемо

запропонувати учням створити міні-вистави, де культурний діяч пропонує нестандартні, креативні виходи із загрозливих ситуацій, використовуючи мистецтво як інструмент боротьби або виживання. Цікавим кроком буде використання джерел: мемуарів, щоденників, віршів чи свідчень, що зробить рольову гру жвавішою і яскравішою [56, с. 125].

Вважаємо, що найкращим мотиваційним кроком при вивченні біографій культурних діячів є відеодокументальні проєкти або робота з фільмами. Сьогодні український кінематограф вийшов на абсолютно новий рівень сприйняття і ми маємо багато як і біографічних, так і загальних історичних стрічок. Найпростіше, що можна запропонувати учням – рецензія на фільм. Заодно підтягне критичне мислення і розвиток естетичного смаку. Художній кінематограф глибоко вкорінився в сучасній масовій культурі, набувши колосального й незамінного значення. З огляду на його величезну популярність, цілком логічним і обґрунтованим видається інтеграція цього феномену в освітній процес задля підвищення мотивації та досягнення навчальних цілей. Це актуально навіть попри те, що художні фільми, на відміну від документальних стрічок, які мають чіткі освітні завдання, передусім орієнтовані на комерційний успіх та прагнення охопити якомога ширшу глядацьку аудиторію [65, с. 24].

Одним із ефективних шляхів формування навчальної мотивації є залучення учнів до творчих цифрових проєктів, що активізують міждисциплінарне мислення та емоційне занурення у вивчення особистостей культурних діячів. Зокрема, продуктивною є робота з відеоматеріалами. Учні можуть створювати короткі відеоролики, у яких, використовуючи архівні фотографії, фонову музику, анімаційні елементи та цитати з листування або творчості митця, вони розкривають окремий аспект його життя в умовах історичних криз. Такі відео можуть мати узагальнені або метафоричні назви, наприклад: «Українська пісня в таборах: Пошук сенсу крізь колючий дріт» – відеонарис про дисидентів, які, попри ув'язнення в ГУЛАГу, продовжували творити поезію, музику та зберігати культурну ідентичність. Аналогічно,

можна запропонувати проекти на основі життя Алли Горської – художниці та громадської діячки, яка в умовах радянського тиску не лише не відмовилася від власних переконань, а й перетворила мистецтво на інструмент спротиву, за що поплатилася життям. Через реконструкцію її мистецьких жестів та використання цитат із її листів або щоденників учні зможуть побачити, як внутрішня сила проявлялася навіть в умовах цензури і терору [52].

Ще одним методом є створення інтерактивних таймлайнів. За допомогою цифрових платформ (як-от Preceden, Sutori, TimelineJS) учні можуть розробити хронологічну візуалізацію життєвого шляху обраного діяча, зіставляючи ключові події його біографії з історичними викликами епохи: війнами, репресіями, культурними заборонами тощо. Наприклад, при вивченні біографії Сержа Лифаря учні можуть простежити, як еміграція, виклики міжвоєнної Європи та звинувачення в колабораціонізмі не зламали його творчого шляху, а навпаки – спонукали до нових художніх пошуків і розвитку балету як філософсько-естетичної форми. До кожного життєвого етапу додаються приклади творчої реакції митця – балети, мемуари, лекції, що демонструють перетворення особистого досвіду на універсальне мистецьке висловлювання [50].

Окремий напрямок інтерактивної роботи – це створення подкастів або аудіоесеїв. Учні озвучують власні роздуми про постаті митців, аналізуючи, як ті долали труднощі, зберігали внутрішній стрижень і через творчість віднаходили сенс у стражданні. Такий підхід особливо ефективний при вивченні постаті Соломії Крушельницької. Її біографія – приклад сили таланту й гідності в умовах глибокої культурної міжцивілізаційної напруги. Як оперна співачка світового рівня, вона не лише не зреклася українського походження, а й популяризувала українську пісню на провідних сценах світу. Учні можуть аналізувати, як її голос ставав інструментом культурної дипломатії, а сценічні ролі – образом внутрішнього пошуку і боротьби [30, с. 104].

Застосування таких методик трансформує процес вивчення біографій із формального ознайомлення на захопливий і динамічний досвід, у якому учень

стає активним дослідником і творцем змісту. Вони сприяють не лише запам'ятовуванню фактів, а й глибокому осмисленню креативності, сили духу та здатності шукати сенс навіть у найбезнадійніших обставинах. У результаті, культурні діячі постають не як абстрактні постаті минулого, а як живі приклади внутрішньої незламності, що здатні надихати молодь на власному шляху становлення.

Вивчення біографій культурних діячів у навчальному процесі має значний потенціал для формування внутрішньої мотивації учнів. Такі постаті, як Леся Українка, Василь Стус, Серж Лифар, Алла Горська, Соломія Крушельницька та інші, постають не лише як митці, але й як особистості, що переживали глибокі кризи, не зламалися, а навпаки – трансформували біль, втрати, тиск і несправедливість у джерело творчої сили. Їхні життєві історії є емоційно сильними прикладами того, як людина здатна зберегти гідність, цінності та прагнення до сенсу навіть у найважчих обставинах. Застосування інтерактивних форм роботи – відеопроєктів, подкастів, інтерактивних таймлайнів – дозволяє не лише краще зрозуміти біографії, а й зробити цей процес особистісно значущим для кожного учня. Через креативну діяльність школярі не просто отримують знання, а й переживають досвід внутрішньої сили, самовираження, ідентичності, що закладає глибші основи для навчальної мотивації. Такий підхід сприяє формуванню емоційного зв'язку з темою, розвитку емпатії, критичного мислення й усвідомленню, що історія – це історія людей, які, попри виклики, залишили світ кращим.

Отже, біографії видатних діячів культури – це не лише навчальний матеріал, а потужний інструмент виховання і натхнення, який відкриває можливості для осмислення власного шляху, власної ролі у суспільстві та власного голосу в історії.

РОЗДІЛ 4

Вивчення життєпису Сержа Лифаря – важливий чинник формування навчальної мотивації учнів на уроках історії

Серж Лифар – постать, яка має унікальний потенціал для формування мотиваційного простору на уроках історії, громадянської освіти, мистецтва та культури. Його життєвий шлях – приклад сміливого самоствердження, вірності мистецтву й українському корінню навіть у діаспорному середовищі. Це створює широке поле для педагогічних методів, які виходять за межі традиційного викладу біографічних фактів і стають основою для рефлексії, творчості та формування особистісних смислів учнів [66].

Одним із ефективних методів є проєктна діяльність, що спрямована на формування дослідницьких та комунікативних умінь учнів. Так, у межах тематичного блоку «С. Лифар: танець крізь історію» учні можуть працювати в мікрогрупах над окремими аспектами життя митця. Наприклад, одна група досліджує історичні обставини еміграції С. Лифаря з України до Франції, інша – аналізує його співпрацю з Сергієм Дягілєвим і участь у «Російських сезонах», ще одна – розглядає культурну дипломатію С. Лифаря як репрезентанта України у світі. Такий підхід дозволяє учням побачити, як біографія окремої особистості відображає глобальні трансформації ХХ ст. та впливає на формування культурної ідентичності [50].

Інший метод – інтерпретація джерел, зокрема спогадів, інтерв'ю, рецензій на балети С. Лифаря – є дієвим засобом розвитку критичного мислення та емоційного інтелекту учнів. Робота з уривками з мемуарів митця, в яких він висловлює ностальгію за Україною, або з фрагментами французької критики його постановок, дозволяє ставити важливі педагогічні запитання: чому С. Лифар не зрікся своєї ідентичності, живучи у Франції? Як мистецтво може виступати засобом культурного спротиву в умовах вигнання? Відповіді на такі питання сприяють глибшому розумінню історичних обставин і формуванню емпатійного ставлення до теми [68].

Варто також звернути увагу на використання мультимедійних засобів, які особливо актуальні в умовах цифрового освітнього середовища. Учням може бути запропоновано створити короткі відеороботи або презентації на тему «Як С. Лифар говорив про свободу через балет». До прикладу, окремі учні створюють відеокліпи з поєднанням архівних записів виступів С. Лифаря з сучасною українською музикою, або ж озвучують власні рефлексії до фотоархіву митця. Один зі старшокласників може, наприклад, прокоментувати знімок С. Лифаря у вишиванці словами: «Це не просто елемент сценічного костюма – це візуальна заява про приналежність». Такі вправи сприяють формуванню патріотичного мислення та розвитку медіа грамотності [34, с. 103].

Ще одним інтерактивним інструментом є створення цифрових хронологій (таймлайнів). За допомогою сервісів Tik-Tok, Preceden або TimeToast учні можуть укласти візуалізовану хронологію життя Лифаря, поєднуючи основні віхи його творчості з політичними подіями в Україні та світі. Наприклад, поряд із датою прем'єри балету «Ікар» у м. Парижі, учні можуть додати інформацію про масштабні репресії в Україні 1930-х рр., доповнивши це власним аналітичним коментарем: «У часи, коли С. Лифар здобуває визнання у Франції, на його Батьківщині триває знищення інтелігенції. Це створює відчуття екзистенційного конфлікту між славою і втратою коренів». Такий підхід активізує процес історичної інтерпретації та формує уявлення про складність історичної дійсності [52].

Не менш ефективним методом є історичний есеїзм, що поєднує елементи художньої творчості з рефлексією. Учням може бути запропоновано написати лист від імені Сержа Лифаря до молодого покоління, у якому вони мають висловити його уявні роздуми про свободу, культуру та батьківщину. Така вправа сприяє емоційному зануренню в історичний досвід і водночас розвиває навички письмового самовираження. У подібному есе може з'явитися рядок: «Я вчився літати тоді, коли мою землю скувала темрява. Танцюючи, я ніс у собі ту саму вільну Україну, яку ми ще побачимо, діти мої...». Такі тексти дають змогу

не лише відчуті історію, а й актуалізувати її сенси для сучасного покоління [56, с. 108].

Отже, методична інтеграція біографії Сержа Лифаря в освітній процес не зводиться до викладу фактів. Вона вимагає діалогу між учнями й учителем, між минулим і сьогоденням, між емоцією і рацією. Біографія С. Лифаря як постаті з багатогранною ідентичністю й драматичною долею стає не лише прикладом культурної стійкості, а й джерелом для педагогічної роботи з цінностями, критичним мисленням і формуванням національної свідомості [69].

Вивчення біографій видатних культурних діячів, зокрема постаті Сержа Лифаря, є потужним інструментом для стимулювання навчальної мотивації учнів. Це не лише збагачує знаннями з історії мистецтва, а й розкриває перед школярами глибинні аспекти людського характеру, що можуть слугувати орієнтирами у їхньому власному розвитку. Особистість С. Лифаря – танцівника, хореографа, педагога та колекціонера – насичена прикладами якостей, що є надзвичайно цінними для формування сучасного молодого покоління (*див. додаток М*) [14].

Життєвий шлях Сержа Лифаря є наочним підтвердженням важливості внутрішньої дисципліни. Від ранніх років, проведених у хореографічній школі, до виступів на провідних світових сценах, його шлях був позначений щоденною, виснажливою працею. Учні можуть усвідомити, що талант без постійного самовдосконалення залишається нереалізованим. Приклад С. Лифаря демонструє, як сувора самоорганізація, щоденні репетиції та невпинне прагнення до досконалості перетворюють мрію на реальність. Це вчить не лише дисципліні рухів, а й дисципліні думки, необхідній для досягнення будь-якої мети [60, с. 64].

Крім того, постать С. Лифаря є яскравим прикладом пошуку сенсу крізь усе життя. Він не просто виконував балетні партії; він прагнув реформувати балетне мистецтво, шукав нові форми вираження, збирав колекції, аби зберегти спадщину. Його повернення до України, хоч і тимчасове, його діяльність із популяризації української культури в еміграції, свідчать про глибоку

внутрішню потребу в ідентичності та служінні ідеалам. Для учнів це може стати стимулом для власних роздумів над тим, що надає зміст їхньому життю, як знайти своє призначення та реалізувати потенціал [29].

Нарешті, вірність ідеалам – це ще одна визначальна риса С. Лифаря. Незважаючи на зміну політичних режимів, війни та особисті виклики, він залишався вірним балету, мистецтву, своїй українській спадщині. Він не зрікався своїх переконань, навіть коли це було не вигідно чи небезпечно. Цей аспект його біографії формує в учнів розуміння важливості особистісної стійкості, принциповості та здатності відстоювати власні цінності, що є ключовим для формування морально зрілої особистості [34, с. 103].

Перед вчителем, який прагне розповісти про Сержа Лифаря на уроці постають наступні мотиваційні цілі: мотивація до саморозвитку та самовдосконалення; формування цілепокладання та наполегливості; розвиток критичного мислення та аналітичних здібностей; формування культурної компетентності; виховання патріотизму, громадянська компетентність. Всі ці компоненти можна залучати і розвивати, адже С. Лифар сам по собі був всесторонньо розвиненою особистістю, а його життєвий шлях є прикладом того, що успіх у будь-якій сфері діяльності є результатом неперервної, системної праці над собою. Його щоденні багатогодинні репетиції, постійний пошук нових форм у хореографії та прагнення до досконалості вказують на важливість особистісного зростання. Учні, аналізуючи його шлях від юного вихованця балетної студії до світової зірки та новатора, можуть усвідомити, що талант потребує постійного відточування та дисципліни [3].

Формування цілепокладання та наполегливості. Приклад Сержа Лифаря наочно демонструє значення чітко поставлених, амбітних цілей та непохитної волі до їх досягнення, попри значні перешкоди. Його прагнення реформувати балет, створити власну школу, зберегти спадщину С. Дягілева – все це були масштабні цілі, що вимагали значної енергії та наполегливості [52].

Методично на уроці історії, при вивченні періоду міжвоєнної еміграції, можна розглянути етап становлення С. Лифаря у «Російських сезонах»

С. Дягілева та його подальшу діяльність у Паризькій опері. Учні можуть розробити «карту цілей» С. Лифаря, відстежуючи, як він ставив перед собою завдання (наприклад, стати першим танцівником, хореографом-новатором, зберегти балетну спадщину) та які кроки здійснював для їх реалізації. Це допомагає учням зрозуміти механізми цілепокладання та шляхи досягнення бажаного [30, с. 105].

Аналіз життєвого шляху С. Лифаря, що припав на складні історичні періоди (революція, еміграція, Друга світова війна), дозволяє учням вчитися оцінювати вплив історичного контексту на долю особистості, її вибори та творчість. Здатність С. Лифаря адаптуватися до нових умов, зберігаючи при цьому свою творчу ідентичність, є цінним матеріалом для аналізу [14].

Саме на розвиток критичного мислення і висловлювання власної позиції на уроці історії можна організувати дебати на тему: «Чи могли б творчі здобутки С. Лифаря бути такими ж значними, якби він залишився в Україні після 1917 року?». Доцільно, щоб під час дебатів учні могли фіксувати свої роздуми та роздуми суперників у формі кіл Вена або організовуючи гру «Морський бій», саме тоді буде залучатися вся команда до роботи і результати можна буде оцінювати як на слух (враження і хід дебатів) так і наочно (команда виписує свої аргументи на аркуш). Учні мають аргументувати свої позиції, спираючись на історичні факти та аналізуючи можливості та обмеження, що створювалися різними політичними режимами. Це розвиває вміння критично мислити та формувати власні виважені судження [68].

Проте, найочевиднішою рисою знайомства з Сержем Лифарем як видатним діячем світового балету та українського походження є розвиток культурної обізнаності. С. Лифар, як особистість, розширює світогляд учнів, занурюючи їх у контекст європейської та української культури XX ст. Це сприяє розвитку естетичної чутливості, розумінню різних мистецьких стилів та епох. Найкращим прикладом розвитку культурної обізнаності може слугувати урок-екскурсія (віртуальна або реальна, якщо є можливість) до музею, де

представлені матеріали про діяльність С. Лифаря, або перегляд фрагментів його виступів та хореографічних постановок [50].

В цьому випадку віртуальною може слугувати фундація Сержа Лифаря зібрана з усіма фото-, відео- та, навіть, аудіоматеріалами (Fondation Serge Lifar <https://www.sergelifar.org/en/news/>) [55]. А реально – відвідини філії музею С. Лифаря, при організації виставок, або замовлення екскурсії в дослідниці та в.о. директора музею – Наталії Білоус. Можна запропонувати учням завдання: «Порівняйте балетні інновації Лифаря з традиціями класичного балету. Що нового він привніс у мистецтво?» Це сприяє розвитку естетичного смаку та розуміння еволюції мистецтва.

До розвитку культурної обізнаності можемо запропонувати учням скласти порівняльний аналіз революції творчості С. Лифаря в 1920-х, 1930-х та 1940-х рр. Проаналізувати зміни характеру, рис, культурних течій і т.д. Як історичні події впливали на творчість митця? Чудовим рішенням буде складання інтелект-карти або фішбоуну, що дозволить не лише досліджувати творчий шлях, а й якісно структурувати інформацію та виділяти головне [50].

Не можемо оминути формування громадянської компетентності та патріотичне виховання. Попри багаторічне життя за кордоном, Серж Лифар завжди пам'ятав про своє українське коріння, колекціонував українські твори мистецтва, підтримував українські ініціативи в еміграції. Його приклад демонструє, як можна бути громадянином світу, не втрачаючи зв'язку з власною національною ідентичністю. В мемуарах знаходимо неодноразові згадки про м. Київ і вічне прагнення повернення додому, розуміючи нездійсненність бажання, через життя в період великих ідеологій у світі, що знищували сутність поняття особистого життя і мрії, сковуючи митців у рабства системи [28].

На уроці реалізацію громадянської компетентності у вивченні постаті Сержа Лифаря можна провести у формі дослідницького міні-проєкту «Український слід у долі Сержа Лифаря». Учні можуть дослідити його висловлювання про Україну, факти його допомоги українським митцям за

кордоном, історію його колекції української спадщини. Завершити урок можна дискусією про те, як кожна особистість, незалежно від місця проживання, може впливати на збереження та розвиток національної культури [33].

Досвід життя та творчості Сержа Лифаря, попри хронологічну віддаленість, виявляє дивовижні паралелі з низкою проблем та викликів, з якими стикається сучасна молодь. Це робить його постать надзвичайно релевантною для формування ціннісних орієнтацій і мотивації сучасних підлітків. Аналіз його життєвого шляху дозволяє провести прямі аналогії, що сприяють глибшому розумінню та засвоєнню складних життєвих уроків. Так ми можемо зробити С. Лифаря ближчим до учнів, проводячи паралелі між досвідом С. Лифаря та проблемами сучасного підлітка [32].

Одним з ключових аспектів, що об'єднує досвід С. Лифаря з викликами сучасної молоді, є пошук власного шляху та самореалізації в умовах невизначеності. Юний С. Лифар, покинувши рідний Київ через революційні події, опинився в Парижі без засобів до існування та чітких перспектив [27].

Цей досвід еміграції, необхідність адаптуватися до нового середовища, починати все з нуля – у певній мірі співзвучний з відчуттям невизначеності майбутнього, що є характерним для багатьох підлітків у сучасному глобалізованому світі. Вони також стоять перед вибором професії, місця проживання, шляхів самоствердження, нерідко відчуваючи тиск соціуму та брак чітких орієнтирів. Приклад С. Лифаря демонструє, як можна перетворити кризу на можливість для зростання [57, с. 8–9].

Крім того, проблема ментального здоров'я та стресу, що є гострою для сучасної молоді, також знаходить відгук у біографії С. Лифаря. Життя артиста, особливо на найвищому рівні, супроводжується величезним фізичним та психологічним навантаженням, постійною конкуренцією, необхідністю долати біль та сумніви. Сучасні підлітки стикаються з високим рівнем стресу через академічні вимоги, соціальні медіа, тиск однолітків та швидкі зміни у світі. С. Лифар, який зумів зберегти свою пристрасть до мистецтва та продуктивність

протягом десятиліть, може слугувати прикладом внутрішньої стійкості та здатності справлятися з психологічними викликами [32].

Ще одна паралель – це цінність автентичності та унікальності. У світі, де соціальні медіа часто створюють ілюзію ідеального життя та формують конформістські очікування, молодь може відчувати тиск до стандартизації. С. Лифар же завжди прагнув до новаторства, до створення власного унікального стилю в балеті, відмовляючись від шаблонних рішень. Його приклад може надихнути підлітків на сміливість бути собою, розвивати власні, неповторні таланти, не боячись виділятися [27].

Сергій Лифар може слугувати для учнів не просто як мотиваційний образ досягнення мрій, а як моральний орієнтир самодисципліни та підтримки. Це робить його потужною моральною опорою для сучасної молоді. Його життя – це гімн працелюбності та дисципліні, що є фундаментальними для досягнення будь-яких цілей. У світі миттєвих задоволень і швидкого доступу до інформації, приклад людини, яка присвятила життя щоденній, копіткій праці заради мистецтва, є надзвичайно цінним. С. Лифар вчить, що справжній успіх неможливий без наполегливості та відданості своїй справі [69].

Крім того, його вірність своїм ідеалам – мистецтву, українській спадщині – навіть в умовах еміграції та політичних репресій, постає прикладом для формування ціннісних пріоритетів. Він не зрадив своїй пристрасті та покликанню, що підкреслює важливість внутрішнього стрижня та незламності духу. Для підлітків, що стоять перед моральними виборами та пошуком власної системи цінностей, постать С. Лифаря є взірцем принциповості та самовідданості [40].

Серж Лифар функціонує як своєрідний «міст» між естетикою минулого та потребами сьогодення. З одного боку, він є представником класичного балетного мистецтва, успадкувавши традиції «Російських сезонів» С. Дягілева та класичної хореографії. Його спадщина дозволяє учням доторкнутися до високого мистецтва, зрозуміти його красу та досконалість, що є важливим для розвитку естетичного смаку та культурної компетентності [39].

З іншого боку, новаторство С. Лифаря, його прагнення до експериментів у хореографії, пошук нових форм вираження відображають потреби сьогодення у креативності та здатності до адаптації. Він не боявся виходити за рамки встановлених канонів, шукаючи шляхи до осучаснення балету, що є важливим уроком для сучасної молоді, яка живе в епоху постійних змін та інновацій. Постать С. Лифаря демонструє, що повага до традицій не суперечить прагненню до прогресу [73].

Таким чином, вивчення біографії Сержа Лифаря є не лише освітнім завданням, а й потужним виховним інструментом. Його життєвий досвід, його внутрішні якості та його роль у мистецтві надають цінний матеріал для морального виховання, формування ціннісних орієнтацій та розвитку ключових компетентностей, що є критично важливими для сучасної молоді [2; 5].

Біографічний метод має величезний, ще не повністю розкритий потенціал у навчанні історії. Він виходить за рамки традиційної, сухої подачі фактів і хронології, перетворюючи історичні події на живі розповіді, що сприяють глибшому розумінню епох, соціальних процесів та людської природи. Через призму життя окремої особистості історія стає ближчою, зрозумілішою та емоційно значущою для учнів. Цей метод дозволяє не лише засвоїти певні знання, але й розвинути критичне мислення, емпатію та вміння аналізувати причинно-наслідкові зв'язки між діями людини та історичним контекстом [34, с. 104].

Зокрема, значення постаті Сержа Лифаря як прикладу для мотивації учнів є незаперечним. Його життя – це яскрава ілюстрація таких фундаментальних якостей, як внутрішня дисципліна, невтомний пошук сенсу та вірність ідеалам, навіть в умовах глибоких особистих та історичних криз. С. Лифар демонструє, що справжній успіх досягається завдяки наполегливій праці, вмінню долати перешкоди та незламності духу [29].

Він є прикладом того, як можна зберегти свою ідентичність та творчий потенціал, перебуваючи далеко від Батьківщини, а також як мистецтво може стати рушійною силою та способом вираження особистості. Паралелі між його

життєвим досвідом та викликами, з якими стикається сучасна молодь – пошук себе, адаптація до змін, психологічний тиск – роблять його постать не просто історичною, а й актуальною моральною опорою [68].

Перспективи подальшого використання біографічного методу в освітньому процесі є дуже широкими. Він може бути інтегрований не лише в уроки історії, а й у курси зарубіжної та української літератури, мистецтва, етики та громадянської освіти. Застосування різноманітних методик – від інтерактивних уроків-досліджень та проєктної діяльності до театралізації та мультимедійних презентацій – дозволяє максимально розкрити потенціал цього підходу.

Таким чином, біографічний метод сприяє не лише формуванню академічних компетентностей, але й розвитку соціокультурних та особистісних якостей, що є критично важливими для становлення свідомого громадянина. Інтеграція таких життєвих історій, як біографія Сержа Лифаря, у навчальні програми дозволяє перетворити викладання історії з пасивного запам'ятовування на захопливий процес пізнання себе, інших та світу через досвід видатних особистостей.

ВИСНОВКИ

Постать Сергія Лифаря є непересічною, багатогранною особистістю, яка відіграла ключову роль у розвитку світового балетного мистецтва та культурної дипломатії, а також є потужним мотиваційним прикладом для сучасної української молоді. Актуальність вивчення життєвого та творчого шляху С. Лифаря сьогодні як ніколи висока, адже його біографія дозволяє не лише повернути Україні її значну культурну спадщину, але й переосмислити складні культурно-історичні процеси, зокрема, культуру європейського декадансу, на тлі яких формувався його таланти і ідентичність.

Біографія митця розглянута крізь призму його професійного розвитку – від перших кроків у мистецтві в м. Києві до зіркового визнання на сценах європейських театрів. Освіта у провідних хореографів, зокрема Броніслави Ніжинської, Сергія Дягілева та Енріко Чекетті, заклала ґрунт для майбутньої новаторської діяльності С. Лифаря, який згодом став провідним реформатором балетного мистецтва у Франції.

Його творчий внесок вражає масштабністю: понад 280 балетів, десятки теоретичних праць, створення власної школи та інституту хореографії при Паризькій опері – усе це свідчить про унікальну цілеспрямованість і культурну місію митця. Водночас, його доля була ускладнена драматичними подіями ХХ ст.: змушене перебування за кордоном, звинувачення у колабораціонізмі, неможливість повернення на батьківщину в радянські часи, забуття і замовчування його імені в Україні.

Таким чином, професійна біографія Серґа Лифаря – це не лише історія художника, а й символ культурної боротьби, внутрішньої сили та самопожертви. Його особистість відкриває глибокі можливості для формування в учнів мотивації, культурної свідомості й історичної пам'яті.

Дослідження показало, що біографічний метод має значний, ще не повністю розкритий потенціал у викладанні історії. Він виходить за рамки традиційної хронологічної та фактологічної подачі матеріалу, перетворюючи

історичні події на живі розповіді, що сприяють глибшому розумінню епох, соціальних процесів та людської природи.

Через призму життя такої особистості, як Серж Лифар, історія стає ближчою, зрозумілішою та емоційно значущою для учнів. Цей метод дозволяє не лише засвоїти певні знання, але й розвинути критичне мислення, емпатію та вміння аналізувати причинно-наслідкові зв'язки між діями людини та історичним контекстом. Особливо цінним є вивчення його трагізму та декадентських мотивів, що пронизували його життя та творчість, відображаючи складність епохи і внутрішню боротьбу митця, який попри все залишався оптимістом та вірним своїм ідеалам.

Ця дипломна робота, обґрунтовуючи свою наукову новизну, полягає у комплексному аналізі феномену культури європейського декадансу крізь призму біографії та творчості Сержа Лифаря. Такий підхід дозволяє виявити взаємозв'язок особистісного становлення митця з культурно-історичними трансформаціями епохи та розкрити вплив декадентських ідей та естетики на розвиток балетного мистецтва першої половини XX ст. У роботі вперше обґрунтовано та апробовано методичні прийоми використання біографічного методу вивчення життєпису Сержа Лифаря як важливого чинника формування навчальної мотивації учнів на уроках історії, демонструючи його потенціал у підвищенні інтересу до історичного матеріалу та розвитку емпатії. Таким чином, дослідження не лише збагачує розуміння складних культурних явищ, але й пропонує практичні рекомендації для оптимізації освітнього процесу через інтеграцію біографій видатних особистостей.

Зокрема, значення постаті Сержа Лифаря як прикладу для мотивації учнів є незаперечним. Його життя – це яскрава ілюстрація таких фундаментальних якостей, як внутрішня дисципліна, невтомний пошук сенсу, вірність ідеалам та глибокий патріотизм, навіть в умовах глибоких особистих та історичних криз. С. Лифар демонструє, що справжній успіх досягається завдяки наполегливій праці, вмінню долати перешкоди та незламності духу. Він є прикладом того, як можна зберегти свою ідентичність та творчий потенціал, перебуваючи далеко

від Батьківщини, а також як мистецтво може стати рушійною силою та способом вираження особистості. Паралелі між його життєвим досвідом та викликами, з якими стикається сучасна молодь (пошук себе, адаптація до змін, психологічний тиск), роблять його постать не просто історичною, а й актуальною моральною опорою.

Перспективи подальшого використання біографічного методу в освітньому процесі, особливо через призму життєпису Сержа Лифаря, є дуже широкими. Він може бути інтегрований не лише в уроки історії, а й у курси зарубіжної та української літератури, мистецтва, етики та громадянської освіти. Застосування різноманітних методик – від інтерактивних уроків-досліджень та проєктної діяльності до театралізації та мультимедійних презентацій – дозволяє максимально розкрити потенціал цього підходу. Біографічний метод сприяє не лише формуванню академічних компетентностей, але й розвитку соціокультурних та особистісних якостей, що є критично важливими для становлення свідомого громадянина. Інтеграція таких життєвих історій, як біографія Сержа Лифаря, у навчальні програми, дозволяє перетворити викладання історії з пасивного запам'ятовування на захопливий процес пізнання себе, інших та світу через досвід видатних особистостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативні документи

1. Закон України «Про освіту». 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
2. Наказ МОН України «Концепція національно-патріотичного виховання в системі освіти України» №1038 від 29 липня 2019 р. URL: <https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/uploads/public/661/689/f5c/661689f5c3303237029945.pdf>
3. Наказ МОН України «Про затвердження професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» №1225 від 29 серпня 2024 р. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity>
4. Наказ МОН України «Про затвердження концептуальних засад реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти» №1072 від 30 липня 2024 р. URL: <https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-kontseptualnykh-zasad-reformuvannia-istorychnoi-osvity-v-systemi-zahalnoi-serednoi-osvity>
5. Постанова Колегії МОН України «Про Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа)» №12/5-2 від 22 листопада 2001 р.. URL : https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_5-2290-01#Text

II. Монографії і статті

6. Асадчева Т. Серж Лифар та його епоха: історія киянина, що змінив балет. *Вечірній Київ*. 2025. 2 квітня. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/110643/>
7. Білоус Н. Серж Лифар. Польські пригоди зірки балету. *Нова Польща*. 2024. 19 грудня. URL: <https://novapolshcha.pl/article/serzh-lifar-polski-prigodi-zirki-baletu/>
8. Білоус Н. «Антирадянський» Лифар. *Історична правда*. 2021. 5 травня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/5/159419/>

9. Білоус Н. “Не можна покидати Париж, Лифар. Ви повинні залишитися, на Вас покладено небезпечну місію...». *Історична правда*. 2020. 2 жовтня. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/5f76c8ead902d/>
10. Білоус Н. Естетичні погляди Сержа Лифаря (1905-1986) (на матеріалі фондів музею історії міста Києва). URL: <https://t.me/c/2351948666/39>
11. Білоус Н. Серж Лифар як літератор (на матеріалі фондів музею історії міста Києва). Кримський міжнародний форум: філологія та журналістика : збірник матеріалів, м. Київ, 20–21 жовтня 2022 р. Київ. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С. 146–149. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi73/0053551.pdf>
12. Броніслава Ніжинська. 1. Без руху танець мертвий. *Укрінформ*. 2021. 9 січня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3165726-bronislava-nizinska-1-bez-ruhu-tanec-mertvij.html>
13. Джей Д. Декаданс: ознаки, принципи, представники. *Dovidka.biz.ua*. URL: <https://dovidka.biz.ua/dekadans-oznaki-printsipi-predstavniki/>
14. Дмитренко О. Встигати за світом: чому важливо вчитись упродовж життя. *НУШ. Нова українська школа*. 2019. 25 грудня. URL: <https://nus.org.ua/2019/12/25/vstyhaty-za-svitom-chomu-vazhlyvo-vchytys-uprodovzh-zhyttya/>
15. Сергій Лифар: український хореограф, який підкорив світ. *Amazing Ukraine*. 2020. 15 квітня. URL: <https://www.amazingukraine.pro/culture/serhii-lyfar-ukrainskyi-khoreohraf-iaki-pidkoryv-svit/>
16. Зеленчук М. Танець – переважне заняття небесних янголів. Сергій Лифар – українець до кінця. *Файні новини*. 2016. 20 січня. URL: <http://finenews.info/kulturne-nadbannya/teatr/item/19288-tanets-perevazhne-zanyattya-nebesnykh-yanholiv-serhiy-lyfar-ukrayinets-do-kintsya>
17. Зінич О. Серж Лифар – хореограф і хореолог: аспекти взаємодії музики і танцю. *Студії мистецтвознавчі*. 2013. Ч. 3–4. С. 127–136. URL: <https://sm.etnolog.org.ua/zmist/2013/3-4/127.pdf>

- 18.Іванова О. «Я танцював для світу – а найближчі ніколи не бачили цього», – Серж Лифар. *Локальна історія*. 2021. 15 квітня. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/ia-tantsiuvav-dlia-svitu-a-naiblizhchi-nikoli-ne-bachili-tsogo/>
- 19.Катаєва М. У Музеї Києва знайомлять з художнім талантом Сержа Лифаря. *Вечірній Київ*. 2024. 20 лютого. URL: <https://vechirniy.kyiv.ua/news/94690/>
- 20.Корнюш М. Серж Лифар. *Ukrainian Nation*. 2024. 14 вересня. URL: <https://ukrainian-nation.org.ua/ukraintsi/1312-serzh-lyfar/>
- 21.Кузьмінчук Т. Український «Прометей» французького балету. Серж Лифар. *Локальна Історія*. 2021. 7 квітня. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/statti/ukrayinskii-prometei-frantsuzkogo-baletu/>
- 22.Курінна М. Про національне коріння Сергія Лифаря та його родові зв'язки з Україною. *Краєзнавство. Науковий журнал*. 2011. № 4. С. 255–263. URL: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2011_4/38.pdf
- 23.Лифар С. Тяжкі роки. З Дягілевим. Спогади. Київ : Муза ЛТД, 1994. 375 с.
- 24.Лодигіна А. Залаштунки роботи над документальним фільмом про зірку світового балету Сержа Лифаря. Інтерв'ю з дослідницею. *ELLE.UA*. 2025. 2 квітня. URL: https://elle.ua/ludi/interview/zalashtunki-roboti-nad-dokumentalnim-filmom-pro-zirku-svitovogo-baletu-serzha-lifarya-intervyu-z-doslidniceyu/?fbclid=PAZXh0bgNhZW0CMTEAAaaZk9ovxWS9nHgajtvGE9IJ5GKLni9SuAzWQRkogr86Fk9nq4I7yPowJjE_aem_26j7fmkBmIRmA0vNSMlinA
- 25.Лодигіна А. Киянин, що змінив історію світового балету. Що ми знаємо про Сержа Лифаря у 120-ту річницю від дня його народження. *Життя*. 2025. 2 квітня. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/hto-takiy-serzh-lifar-i-yak-vin-zminiv-svitoviy-balet-307297/>
- 26.Лодигіна А. Серж Лифар — українець, який підкорив Париж і змінив світовий балет. *VOGUE UA*. 2025. 2 квітня URL: <https://vogue.ua/article/culture/teatr/hto-takiy-serzh-lifar-ta-yaki-yogo->

[nayvidomishi-baleti-58883.html?fbclid=PAZXh0bgNhZW0CMTEAAaa2uGHgz8K1kp319Mt0WfYtO28Y6sTIwU0zwHZuHB5SXE-NSfDZC5xAw-U_aem_YWaPquuxcySIgWFGuo1edA](https://www.facebook.com/nayvidomishi-baleti-58883.html?fbclid=PAZXh0bgNhZW0CMTEAAaa2uGHgz8K1kp319Mt0WfYtO28Y6sTIwU0zwHZuHB5SXE-NSfDZC5xAw-U_aem_YWaPquuxcySIgWFGuo1edA)

27. Лодигіна А. Український Ікар. Як Сергій Лифар реформував французький театр та мріяв повернутись на Батьківщину. *Життя і Українська правда*. 2024. 2 квітня URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/ukrajinskiy-ikar-yak-sergiy-lifar-reformuvav-francuzkiy-teatr-ta-mriyav-povernutis-na-batkivshchinu-300821/>
28. Лосенко А. Серж Лифар повертається у Київ. *Українська культура*. 1994. № 9–10.
29. Мельник О. Сергій Лифар – українець до кінця. *Наші Друзі*. 2018. 27 грудня URL: <https://web.archive.org/web/20181227150938/http://www.ukrcenter.com/Література/-/26042-1/СЕРГІЙ-ЛИФАР---УКРАЇНЕЦЬ-ДО-КІНЦЯ>
30. Моніч В.М. Дослідження біографічних документів у контексті формування громадянської компетентності учнів. Біографічні документи в освіті: теорія і практика. Полтава. 2017. 25 квітня. С. 101 – 106 URL: https://pano.pl.ua/images/FILES/nml/drukov_produk_POIPPOPPDF/2017/biografichni_dokumentu.pdf#page=102
31. Назаренко М. Серж Лифар. Неймовірна тяжкість буття за граційною легкістю рухів. *Укрінформ*. 2021. 15 грудня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3369412-serz-lifar-nejmovirna-tazkist-butta-za-gracijnou-legkistu-ruhiv.html>
32. Нова парадигма освіти у глобальному світі. Освіта на основі життєвих навичок. *Адвокаційний модуль для керівних кадрів*. URL: <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/page/15/53>
33. Пахолків А. Українські діячі хореографічного мистецтва ХХ століття за теренами України: Василь Авраменко, Серж Лифар, Валентина Переяславець. *100 років української культури в екзилі : збірник матеріалів*

- Всеукраїнської науково-практичної конференції, Київ, 9–10 грудня 2021 р.*
Київ : НАКККиМ, 2021. С. 204–206. URL:
https://nakkkim.edu.ua/images/vidannya/Konferencii/Konferensiya_100_rokiv_ukrainskoi_kultury_v_ekzyli.pdf
34. Розман І. Вивчення біографії: універсальний потенціал дослідження цілісної особистості. *Scientific Journal Virtus*. Мукачево, 2018. 27 жовтня. С. 102–104. URL: http://dspace-s.msu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/3124/1/Rozman_%20Studu_biograph_y.pdf.pdf
35. Рудяченко О. Серж Лифар. 2. Вигнаний Прометей. *Укрінформ*. 2023. 2 квітня. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3689093-serz-lifar-2-vignaniy-prometej.html>
36. Самченко В. Сергію Лифарю 120 років: «Серж із Києва. Українець до кінця». *Укрінформ*. 2025. 2 квітня. <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3977733-sergiu-lifaru-120-rokiv-serz-iz-kieva-ukrainec-do-kinca.html>
37. Теллер К. Історія життя українського «бога танцю» Сержа Лифаря: Знаменитого артиста і хореографа, що підкорив Париж і мріяв працювати в Києві. *Harpers BAZAAR*. 2025. 5 лютого. URL: <https://harpersbazaar.com.ua/culture/art/istoriya-zhyttya-ukrayinskoho-boha-tantsyu-serzha-lyfarya/>
38. Чепалов О. Творче кредо С. Лифаря та його внесок у розвиток теорії танцю. *Танцювальні студії*. 2019. Vol. 2. № 1. С. 10–18. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7646.2.1.2019.172180>
39. Якубів Н. Культура європейського декадансу в ретроспективі творчості Сергія Лифаря. *Збірник студентських наукових праць «Еврика»*. Івано-Франківськ. 2025. URL: <https://t.me/c/2351948666/73>
40. Якубів Н. Тіні забутих «предків»: три історії українських митців-емігрантів, які здобули успіх на чужині. *Матеріали III Міжнародної молодіжної конференції «Платон мені друг, але істина дорожча»: між*

- вірністю пам'яті та пошуком істини (м. Чернівці, 3–4 березня 2025 р.). Чернівці, 2025. URL: <https://t.me/c/2351948666/71>
41. Clement Crisp. Icare: Remembering Serge Lifar. October 2002. URL: <https://www.euppublishing.com/doi/abs/10.3366/1290812?journalCode=drs>
42. Decadence. Wikipedia. URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Decadence>
43. Douthat R. The Age of Decadence. *The New York Times*. 07 Feb. 2020 URL: <https://www.nytimes.com/2020/02/07/opinion/sunday/western-society-decadence.html>
44. Franko M. Serge Lifar et la question de la collaboration avec les autorités allemandes sous l'Occupation (1940-1949). URL: <file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD/Downloads/serge-lifar-et-la-question-de-la-collaboration-avec-les-autorites-allemandes-sous-loccupation-1940-1949.pdf>
45. Jonathan Jones. Orgies, vampires and jewel-laden tortoises: it's time we buried the myths of decadence in art. *The Guardian*. Tue 21 Jan 2025. URL: <https://www.theguardian.com/artanddesign/2025/jan/21/orgies-vampires-tortoises-myths-decadence-art>
46. Potolsky M. Decadence and Realism. 08 Feb 2022. URL: file:///C:/Users/%D0%90%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD/Downloads/Decadence_and_Realism.pdf <https://t.me/c/2351948666/42>)
47. Serge Lifar. Wikipedia. URL: https://fr.wikipedia.org/wiki/Serge_Lifar
48. Serge Lifar Choreographer. Opera National de Paris. URL: <https://www.operadeparis.fr/en/artists/serge-lifar>
49. Valade B. L'idée de Décadence. 1977. <https://www.jstor.org/stable/40689784?read-now=1&seq=1> (або: <https://www.jstor.org/stable/40689784> Valade, Bernard. "L'IDÉE DE DÉCADENCE." *Cahiers Internationaux de Sociologie*, vol. 62, 1977, pp. 75–88. JSTOR, <http://www.jstor.org/stable/40689784>. Accessed 29 Apr. 2025.)

III. Навчально-методичні матеріали

- 50.Городецька О. Методична розробка: «Наш видатний співвітчизник – Серж Лифар з Києва». *Палац дітей та юнацтва печерського району м. Києва*. Київ. 2022. URL: <https://naurok.com.ua/metodichna-rozrobka-nash-vidatniy-spivvitchiznik---serzh-lifar-z-kieva-291812.html>
- 51.Друховець Н. Формування мотивації навчальної діяльності учнів як засобу підвищення якості знань. *На Урок*. 2018. 4 листопада. URL: <https://naurok.com.ua/formuvannya-motivaci-navchalno-diyalnosti-uchniv-yak-zasobu-pidvischennya-yakosti-znan-67160.html>
- 52.Скорик Л. Мотивація навчальної діяльності на уроках історії. *Всеосвіта*. 2022. 18 січня. URL: <https://vseosvita.ua/library/motivacia-navcalnoi-diyalnosti-na-urokah-istorii-515902.html>

IV. Енциклопедичні і довідкові видання

- 53.Книжкова колекція Сержа Лифаря : каталог. Київ, 2006. 72 с.
- 54.Серж Лифар. Життя для танцю / Національний музей історії України ; упоряд. О. П. Іванова. Київ : Фенікс, 2011. 64 с.
- 55.Fondation Serge Lifar URL: <https://www.sergelifar.org/en/news/>

V. Підручники і посібники

- 56.Нова українська школа: poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

VI. Біографії. Спогади.

- 57.Балабко О. Мальви у Вічному місті. Стежками українців у світах : есеї, нариси, зарисовки. Київ: Фенікс, 2006. 348 с.
- 58.Балабко О. Київ, Іринінська, Лифарям... : Повість за листами митця. Чернівці : Букрек, 2011. 186 с.
- 59.Береза Р. Сергій Лифар. Біографія. Політ під крилом Ікара. Львів : Апріорі, 2021. 152 с.
- 60.Лифар С. Спогади Ікара. Київ.: Пульсари, 2007. 185 с.

- 61.Лифар С. Тяжкі роки. Париж, 1935. 111 с. URL: <https://dlib.kiev.ua/items/show/626#?c=0&m=0&s=0&cv=0>
- 62.Станішевський Ю. Українець Серж Лифар. Зірка світового балету. Київ: Сучасність, 2009. 92 с.

VII. Дипломні роботи

- 63.Дударчук І. Трансформація та естетичне переосмислення класичних балетів в умовах сучасності. Дипломна робота на здобуття на здобуття освітнього ступеня Магістр. Київ. 2019. 109 с. URL: <https://surl.li/fzdimu>
- 64.Найдух Ю. Декаданс і меланхолія української інтелігенції в Російській імперії на межі XIX – XX ст. (за его-джерелами). Дипломна робота на здобуття на здобуття освітнього ступеня Магістр. Київ, 2021. 93 с. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/504d8402-f302-4daf-ad2f-fe7c8e74299d/content>
- 65.Раковецький Д. Художні фільми як засіб мотивації до навчання на уроках всесвітньої історії (9–11 класи). Дипломна робота на здобуття на здобуття освітнього ступеня Магістр. Івано-Франківськ. 2022. URL: <https://surl.li/qzkebk> (на випадок якщо перше посилання не відкриває: <http://lib.pu.if.ua:8080/handle/123456789/17508>)

VIII. Відео- та аудіо- матеріали. Фільмографія

- 66.Делуш Д. Серж Лифар Мусажет [Відео] / реж. Домінік Делуш. – Франція: *Les Films du Prieuré*. 2005. URL: https://www.imdb.com/title/tt0486473/?utm_source=chatgpt.com
- 67.Дурт Ф., Кузьмін І. Серж Лифар, або Революція танцю [Відео] / реж. Флорент Дурт, Іван Кузьмін. – Франція: ARTE France, 2017. 52 хв. URL: https://lefifa.com/en/catalog/serge-lifar-ou-la-revolution-de-la-danse?utm_source=chatgpt.com
- 68.Захід пам'яті Сержа Лифаря у Національній юнацькій бібліотеці України. Аудіозапис. 2025. 8 квітня. (5 частин) URL: <https://t.me/c/2351948666/88>

- 69.Інтерв'ю з дослідницею творчості Сержа Лифаря в.о. директора музею Сержа Лифаря в м. Київ Наталею Білоус. 2025. 13 березня. URL: <https://t.me/c/2351948666/40>
- 70.Неймовірне життя балетмейстера! Анна Лодигіна випускає фільм про Сергія Лифаря. Сніданок з 1+1. [Відео]. URL: <https://youtu.be/4ZG94IqooIo?si=c6cVtQRhj0xidbSo>
- 71.Ballet Maniacs. Катя Єлецькіх. ЛИФАР. Повернення. Наталія Білоус. URL: <https://youtu.be/6D-TrVo4NU8?si=RFHBHHCHopnNRbop>
- 72.Serge Lifar Ballet Director (1963). URL: <https://youtu.be/GyrGubVbTAc?si=rCr7jNWZEWHepfsj>
- 73.Serge Lifar Museum URL: <https://www.instagram.com/sergelifarmuseum/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Службова записка-прохання декана Факультету історії, політології і міжнародних відносин Ігоря Гурака до Генерального директора Музею історії міста Києва про можливість надання дозволу на отримання консультації в.о. зав. Філією «Музей Сержа Лифаря» Білоус Наталії Володимирівни для студентки IV курсу предметної спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія)» ОР «Бакалавр» Наталії Якубів.

11 березня 2025 р. в м. Київ.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин

76025 вул. Шевченка, 57,
м. Івано-Франківськ

11.03.2025 № 1119
На № _____ від _____

Генеральному директору
Музею історії міста Києва
Поповій Діані Олегівні

кандидата історичних наук,
декана факультету історії, політології
і міжнародних відносин
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника
доц. Гурака Ігоря Федоровича

Шановна Діано Олегівно!

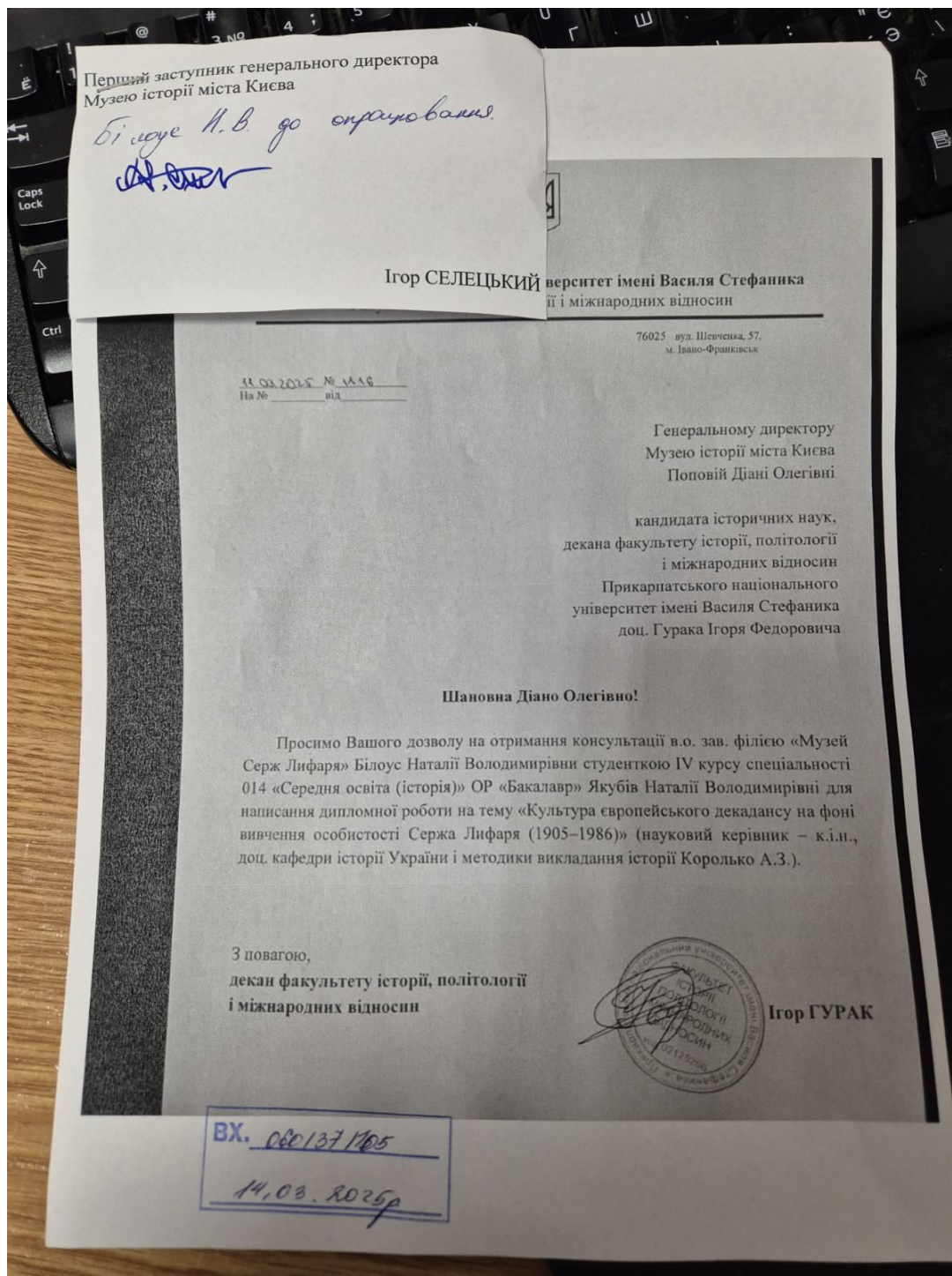
Просимо Вашого дозволу на отримання консультації в.о. зав. філією «Музей Серж Лифаря» Білоус Наталії Володимирівни студенткою IV курсу спеціальності 014 «Середня освіта (історія)» ОР «Бакалавр» Якубів Наталії Володимирівни для написання дипломної роботи на тему «Культура європейського декадансу на фоні вивчення особистості Сержа Лифаря (1905–1986)» (науковий керівник – к.і.н., доц. кафедри історії України і методики викладання історії Королько А.З.).

З повагою,
декан факультету історії, політології
і міжнародних відносин

 Ігор ГУРАК

Джерело: <https://kyivhistorymuseum.org.ua/uk/>

Відповідь першого заступника генерального директора Музею історії міста Києва Ігоря Селецького про погодження і опрацювання звернення, поданого у Додатку А.

Джерело: <https://kyivhistorymuseum.org.ua/uk/>

Фото авторки роботи на консультації з в.о. зав. Філією «Музей Сержа Лифаря» Білоус Наталією Володимирівною (праворуч на фото). 13 березня 2025 рік

Джерело: Фото автора роботи на консультації в Українському домі, м. Київ, філія Музею історії міста Києва, Музей Сержа Лифаря.

**Фото з першої консультації і роботи у Музеї Сержа Лифаря. Український
дім. м. Київ. 13 березня 2025 рік**

Додаток Г.1.

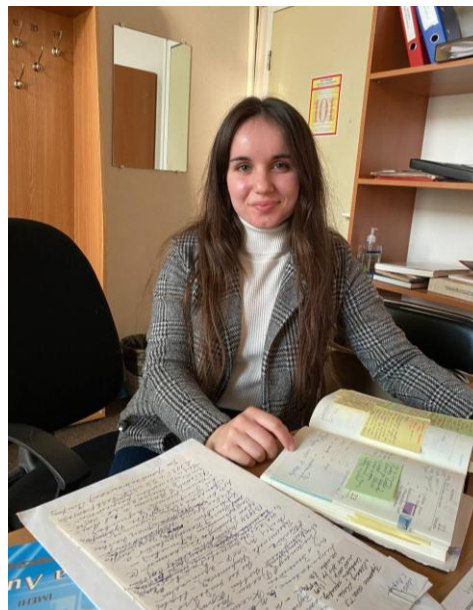
**Опрацювання рукописів С. Лифаря, листів, збережених матеріалів
музею Сержа Лифаря. м. Київ. 13 березня 2025 рік**

Джерело: Домашній архів авторки

Додаток Г.2.

Авторка роботи за опрацюванням матеріалів Музею Сержа Лифаря

Джерело: Домашній архів авторки

Фото збережених постерів з виставок організованих музеєм Сержа Лифаря

Джерело: Домашній архів авторки

Сертифікат, що засвідчує, про участь Наталії Якубів у III Міжнародній молодіжній конференції «Платон мені друг, але істина дорожча»: між вірністю пам'яті та пошуком істини (м. Чернівці, 3–4 березня 2025)

Джерело: <https://surl.li/nmxwds>

Фото з командою Музею Сержа Лифаря на заході про Сержа Лифаря та його творчість організований для учнів 10-11 класів Київських ліцеїв у Національній бібліотеці України для дітей. м. Київ. 8 квітня 2025 рік

Джерело: Домашній архів авторки

**Фото автора роботи з дослідницею творчості Сержа Лифаря, в.о. зав.
Філією «Музей Сержа Лифаря» Білоус Наталією Володимирівною. м. Київ.
8 квітня 2025 рік**

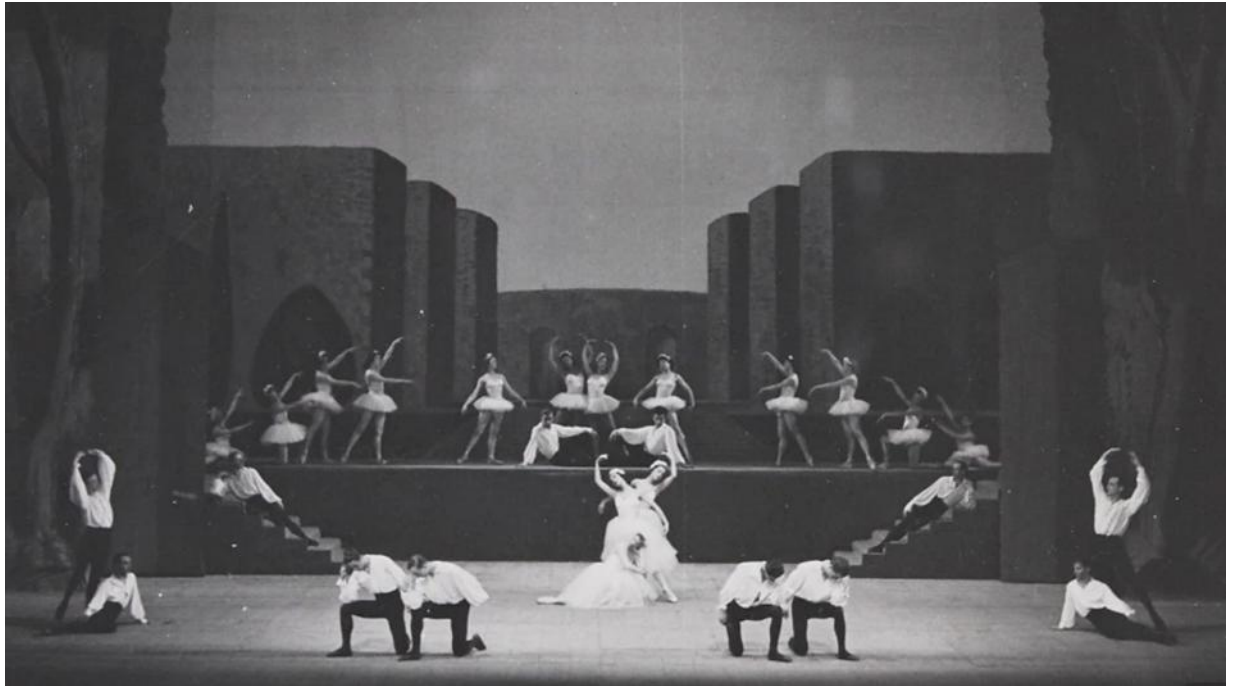
Джерело: Домашній архів авторки

С. Лифар в образі Ікара. Балет «Ікар». 1935 р.

Джерело: Лодигіна А. Серж Лифар – українець, який підкорив Париж і змінив світовий балет. *VOGUE UA*. 2025. 2 квітня. URL: <https://surl.li/xjomkn>

Фото з прем'єри балету «Сюїта в білому». 1943 р.

Джерело: Лодигіна А. Серж Лифар – українець, який підкорив Париж і змінив світовий балет. *VOGUE UA*. 2025. 2 квітня. URL: <https://surl.li/xjomkn>

Портрет Сергія Дягілєва, декадента та наставника Сержа Лифаря

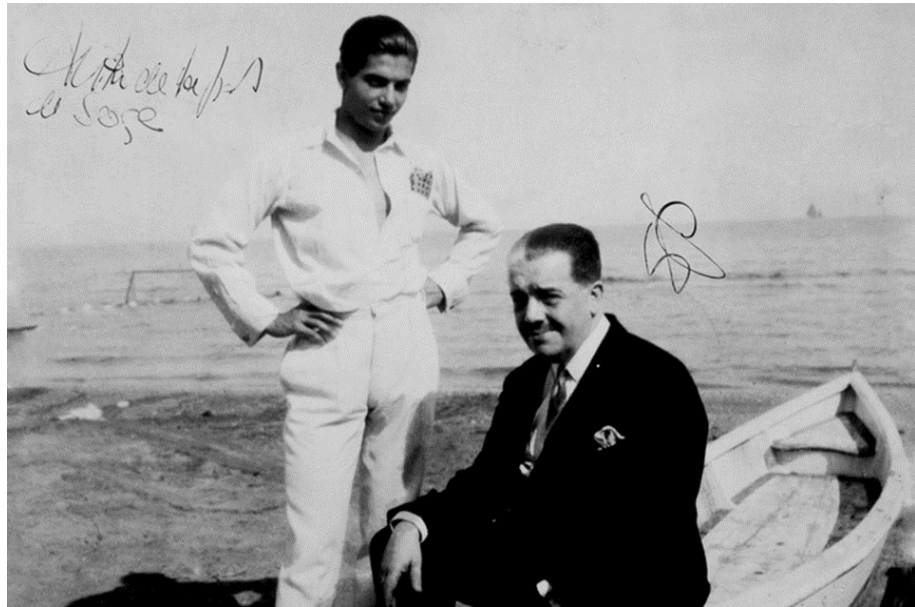
Джерело: URL: <https://surl.lu/xxsdkg>

**Бронислава Ніжинська (перша викладачка та вчителька балету
Сержа Михайловича) та Сергій Лифар біля могили Сергія Дягілева,
керівника балетної трупи. м. Венеція. Італія. 1969 р.**

Джерело: URL: <https://t.me/backtotherootsua/3112>

**Серж Лифар (ліворуч на фото) біля Сергія Дягілева. м. Монте-Карло.
1926 р.**

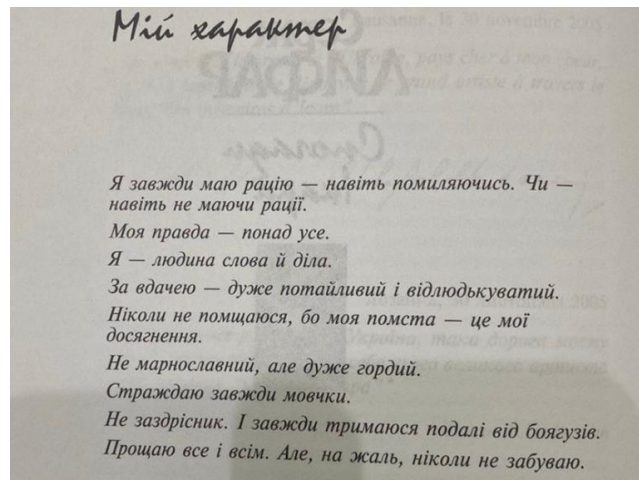
Джерело: Fondation Serge Lifar. URL: <https://www.sergelifar.org/en/news/>

Серж Лифар. Франція. м. Париж. 1930-ті рр.

Джерело: Серж Лифар. Життя для танцю / Національний музей історії України ; упоряд. О. П. Іванова. Київ : Фенікс, 2011. С. 29.

Серж Лифар про свій характер

Джерело: Лифар С. Спогади Ікара. Київ.: Пульсари, 2007. С. 14. (Фото зроблене авторкою роботи при опрацюванні літератури в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського)

Родина С. Лифаря. м. Київ. 1909–1910 рр.

Джерело: Серж Лифар. Життя для танцю / Національний музей історії України ; упоряд. О. П. Іванова. Київ : Фенікс, 2011. С. 29.

**Запис у церковній метричній книзі с. Пирогів
про народження Сергія Лифаря. 1905 р.**

Дата рожд.	Место рожд.	Возраст родит.	Имя, фамилия, отчество родителей	Имя, фамилия, отчество ребенка	Возраст ребенка
17	11	23	Лифарь Александр у. Александров Александров	Александр у. Александров Александров	Священник
18	23	23	Лифарь Александр у. Александров Александров	Александр у. Александров Александров	Священник
20	23	23	Лифарь Александр у. Александров Александров	Александр у. Александров Александров	Священник
21	23	10	Лифарь Александр у. Александров Александров	Александр у. Александров Александров	Священник

**Запис № 21 у
церковній метричній
книзі
с. Пирогів про
народження
Сергія Лифаря. 1905
р.**

Дата рожд.	Место рожд.	Возраст родит.	Имя, фамилия, отчество родителей	Имя, фамилия, отчество ребенка	Возраст ребенка
21	20	10	Лифарь Александр у. Александров Александров	Александр у. Александров Александров	Священник

Джерело: Фото з презентації заходу про Сержа Лифаря захід організованого для учнів 10–11 класів Київських ліцеїв у Національній бібліотеці України для дітей. 08.04.2025 р.

[illegible]

Джерело: Фото з презентації заходу про Сержа Лифаря захід організованого для учнів 10–11 класів Київських ліцеїв у Національній бібліотеці України для дітей. 08.04.2025 р.

Лист від батька С. Лифаря Михайла Яковича до Броніслави

Ніжинської з подякою. 10.04.1923 р. м. Київ

Многуважаемая
Броніслава Осипівна!

Извините, что не буду с вами лично
знакомым с вами, позволяю себе
обратиться к вам с непростыми
словами, но с любовью и искренней
признательностью за все, что вы
для меня сделали.

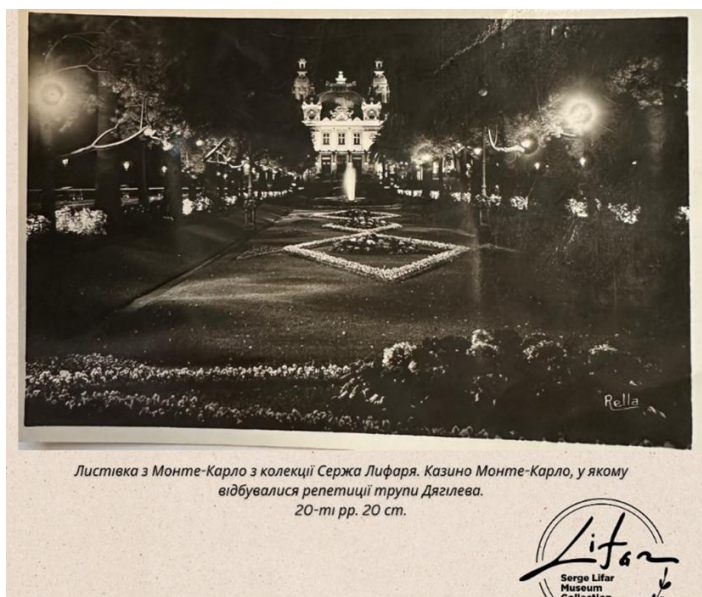
Мы все с моего сына Сергеем
из заграничной видно, что вы ока-
зали ему много родственных
попечений и заботливости,

равно и до поездки за границу
в Киев, вы все с ним
делали все.

А поэтому примите вашу искрен-
ную душевную благодарность за
вашу доброту и поддержку моего
сына в столь трудное время
и осмелюсь уверить, что вы
не оставите его в своей под-
держке и на будущее время.

С искренним уважением
10/IV-23.
М. Лифарь

Листівка з Монте-Карло з колекції Сержа Лифаря. Казино Монте-Карло, у якому відбувалися репетиції трупи Дягілева. 20-ті рр. XX ст.

Джерело: Матеріали колекції Музею Сержа Лифаря. м. Київ

Листівка з привітанням родині від С.Лифаря. Монте-Карло. 1923 р.

Джерело: О. «Я танцював для світу – а найближчі ніколи не бачили цього», – Серж Лифар. Локальна історія. 2021. 15 квітня.
<https://localhistory.org.ua/texts/statti/ia-tantsiuvav-dlia-svitu-a-naiblizhchi-nikoli-ne-bachili-tsogo/>

Сергій Лифар та його педагог Енріко Чекетті. 1926–1928 рр. Італія

Джерело: Матеріали колекції Музею Сержа Лифаря. м. Київ.

Зустріч мистецької еліти Парижа. Другий ліворуч — зірка балету Серж Лифар, від нього праворуч з рукою біля обличчя — композитор Ігор Стравінський. З краю праворуч — Коко Шанель

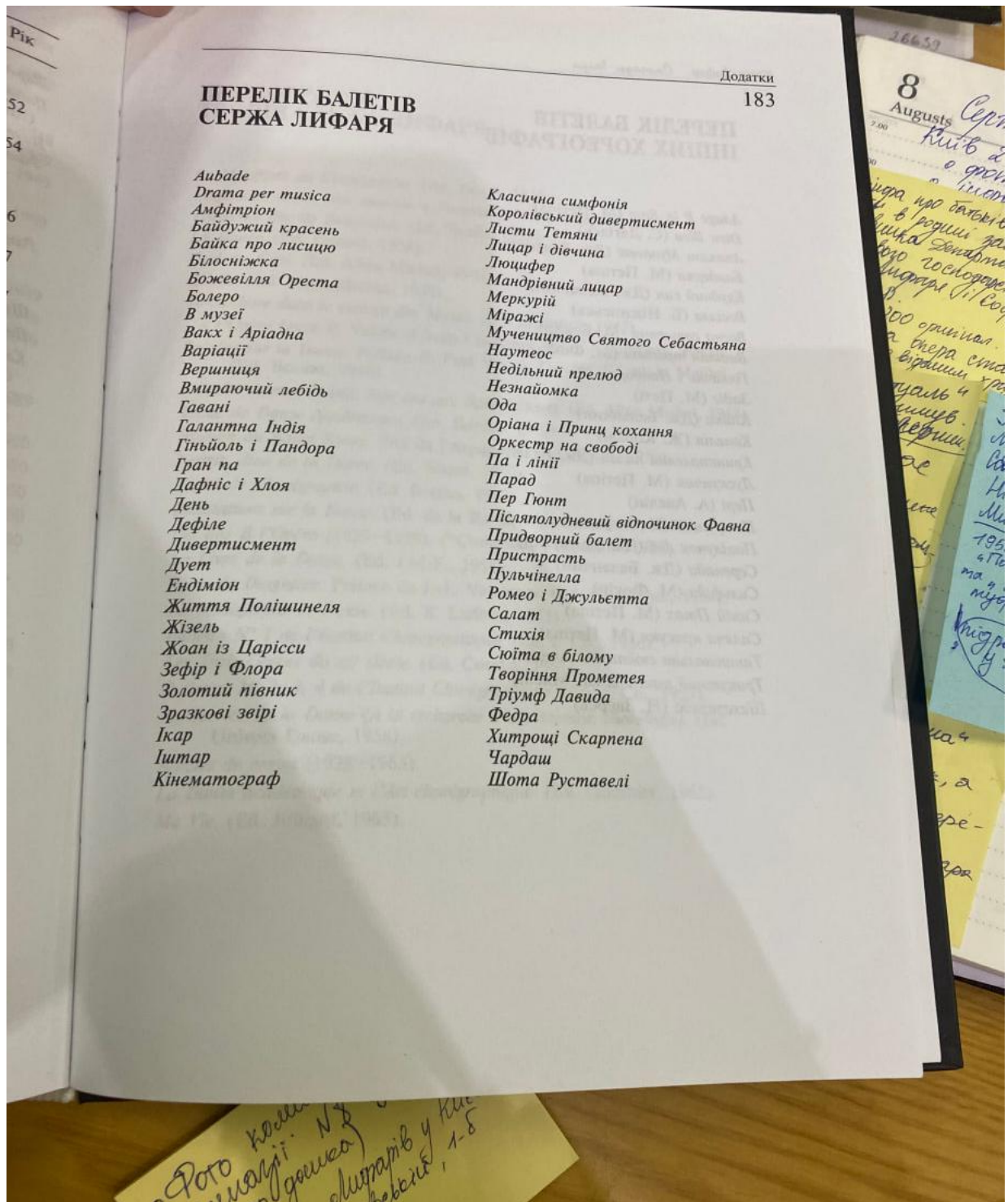
Джерело: URL: <https://t.me/c/2351948666/85>

**Дебютний балет С. Лифаря в Паризькій Гранд Опері. «Творіння
Прометейя». 1929р. (поруч партнерка Ольга Спесівцева)**

Джерело: URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3689093-serz-lifar-2-vignanij-prometej.html>

Перелік балетів Сержа Лифаря

Джерело: Лифар С. Спогади Ікара. Київ.: Пульсари, 2007. С. 183. (фото автора роботи під час опрацювання літератури в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського).

Фото Гранд-Опери Парижа. Сучасний вигляд

Джерело: Фото зроблені студенткою групи СОІ-42 (одногрупницею авторки роботи) Аліною Жилияк, під час перебування в Парижі. Квітень 2025 р.

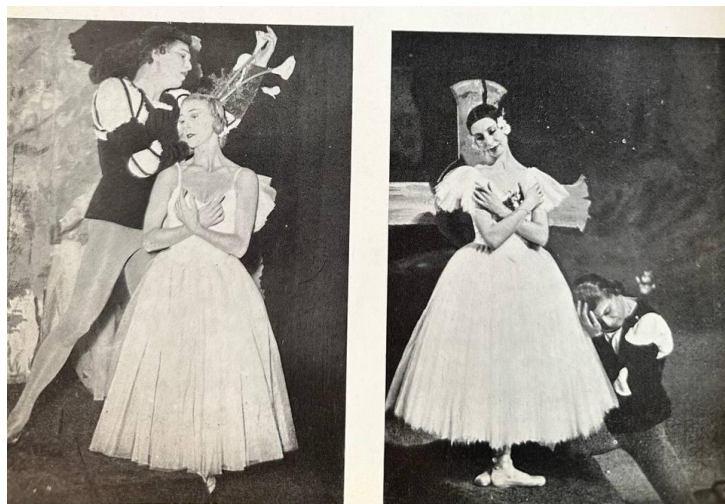
Фото з прем'єри балету Жизель. 1932

Джерело: Матеріали заходу про Сержа Лифаря та його творчість організований для учнів 10–11 класів Київських ліцеїв у Національній бібліотеці України для дітей.

Герой Лифаревої Жизелі – Альберт. Перевтілення класичного образу

Джерело: Матеріали заходу про Сержа Лифаря та його творчість організований для учнів 10-11 класів Київських ліцеїв у Національній бібліотеці України для дітей.

**Головна героїня балету Жизель. Актриса балету та учениця С. Лифаря
Лісет Дарсонваль**

Джерело: Матеріали заходу про Сержа Лифаря та його творчість організований для учнів 10-11 класів Київських ліцеїв у Національній бібліотеці України для дітей.

Падіння Ікара. С. Лифар у процесі репетиції ролі.

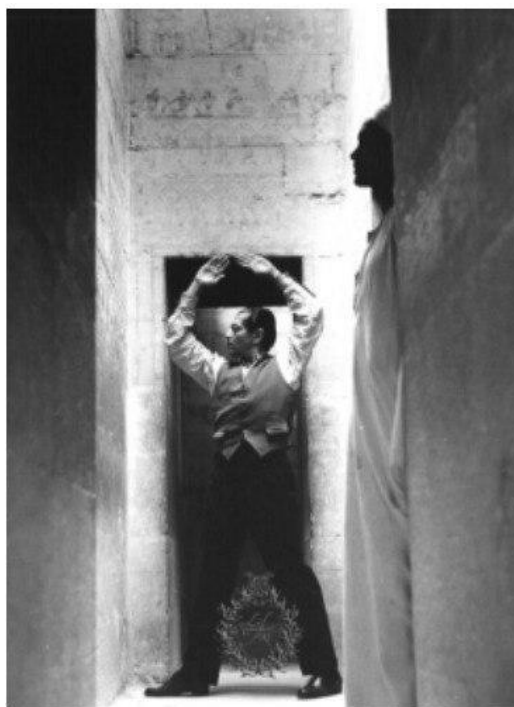
Джерело: Матеріали колекції Музею Сержа Лифаря. м. Київ. (фото автора роботи).

Паспорт С.Лифаря з навколосвітніх подорожей та відряджень

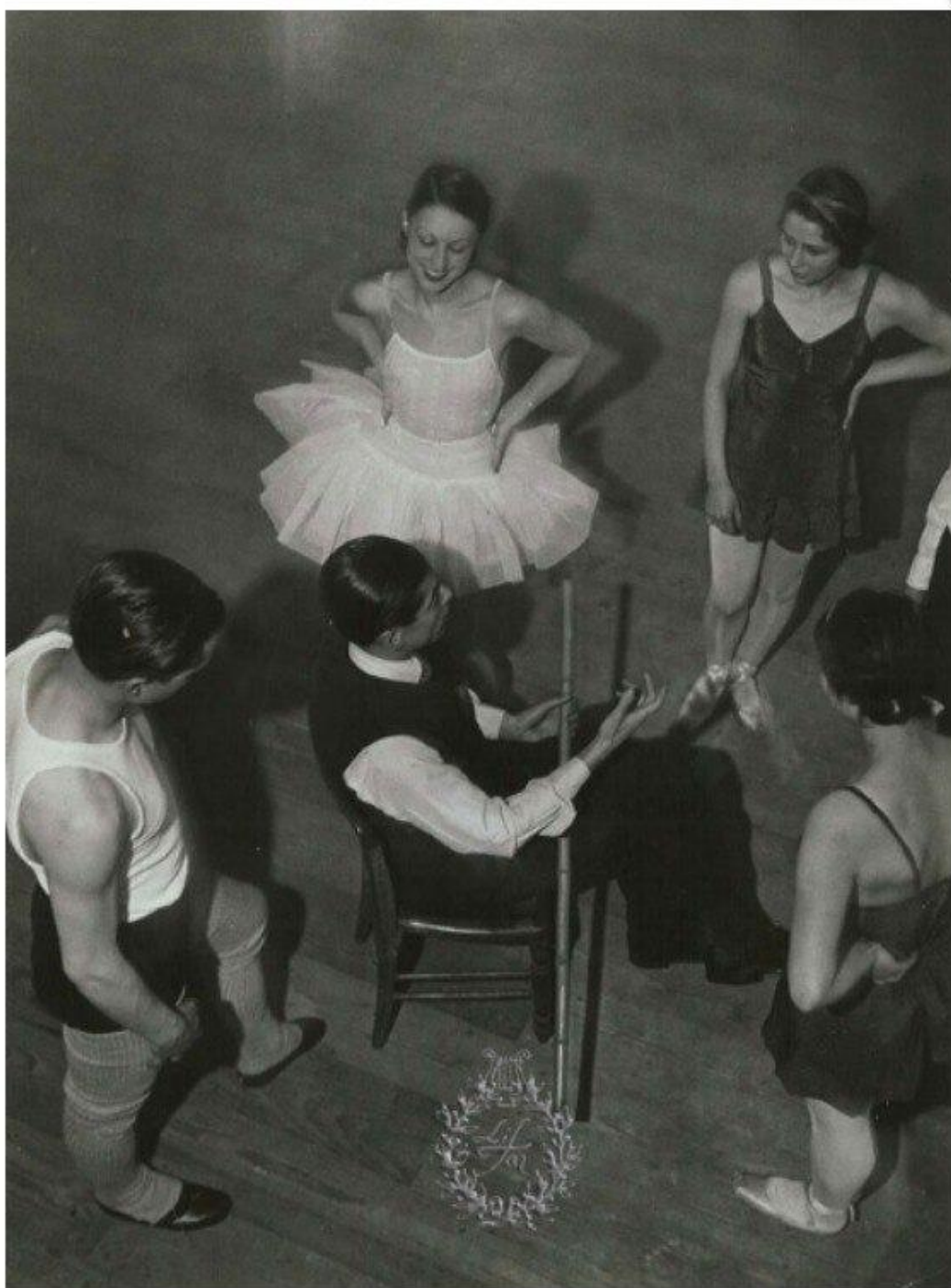
Джерело: Серж Лифар. Життя для танцю / Національний музей історії України ; упоряд. О. П. Іванова. Київ : Фенікс, 2011. С. 46.

Серж Лифар в одній з подорожей до Єгипту

Egypte - Photo A. Masraff (1956)

Джерело: URL: <https://t.me/c/2351948666/33>

Сергій Михайлович Лифар серед учнів

Classe d'Adage à la Rotonde de l'Opéra - Photo Gaston

Джерело: URL: <https://t.me/c/2351948666/32>

Хореографія та постановки С.Лифаря за період роботи у Гранд-Опера

Серж Лифар. Спогади Ікара			
178			
ХОРЕОГРАФІЯ			
Балет	Музика	Декорації	Хореограф, рік
Директор, адміністратор: Жак РУШЕ			
Творіння Прометея*	Л. Бетховен	Кельяє	С. Лифар, 1929
Небесний престо*	Г. Ропари	П. Колен	С. Лифар, 1931
Орест на свободі*	А. Совплан	П. Колен	С. Лифар, 1931
Вакс і Аріадна*	А. Руссель	Дж. де Кіріко (Група художників)	С. Лифар, 1931
Танцювальна сойта*	Ф. Шопен	Хюстін, А. Авелін, С. Лифар, 1931	С. Лифар, 1931
Видіння трагедії*	К. Вебер, Г. Берліоз	Л. Бакст	М. Фокин, С. Лифар, 1931
Дивертисмент*	П. Чайковський	Н. Гончарова	М. Петіла, С. Лифар, 1932
На Дніпрі*	С. Прокоф'єв	М. Ларіонов	С. Лифар, 1932
Жизель*	А. Алан	А. Бенуа	Ж. Кораллі, Сергеев, С. Лифар, 1932
Юність*	П. Ферру	Галебський	С. Лифар, 1933
Дарфінс і Хлоп*	М. Равель	Л. Бакст	М. Фокин, С. Лифар, 1934
Життя Полішчелла*	Н. Набоков	П. Прена	С. Лифар, 1934
Лебедіне озеро*	П. Чайковський	(Група художників)	Л. Петіла, С. Лифар, 1935
Салат*	Д. Міо	А. Дерен	С. Лифар, 1935
Післятудневий відпочинок Феліа*	К. Дебюссі	(Світлові декорації)	С. Лифар, 1935
Ікар*	С. Лифар, Ж. Сіфер	Ларт	С. Лифар, 1935
Батьківщина* (незаверш.)	Ж. Бізе	П. Колен	С. Лифар, 1935
* Балети, в яких танцював Серж Лифар.			

Серж Лифар. Спогади Ікара			
180			
Балет	Музика	Декорації	Хореограф, рік
Ліпидар	Дельманд	І. Брайн	С. Лифар, 1948
Петрушка	І. Стравінський	А. Бенуа	М. Фокин, Н. Зверев, С. Лифар, 1948
Віршований лебідь*	Ф. Шопен	С. Лифар	С. Лифар, 1948
Ромео і Джульєтта*	П. Чайковський	Мулєн, С. Лифар	С. Лифар, 1949
Народжені бари	А. Онеттер	Кляузі	І. Понор, С. Лифар, 1949
Коль Іор (пазювальні танці)	А. Бородин	М. Добжанський	М. Фокин, Н. Зверев, С. Лифар, 1949
Бідний	Лакерне	Бушен	С. Лифар, 1949
Прострость	С. Франк	Ж. Д. Майер	С. Лифар, 1949
Королівський театр*	Ж.-Ф. Рамо, Дезор'єр	Латте	С. Лифар, 1949
Сонет	П. Жаліве	Бонна	С. Лифар, 1950
Народжені бари*	І. Ібер	Фларес	С. Лифар, 1950
Мандриний лисар*	Ж. Орік	Ж. Кокто	С. Лифар, 1950
Феліа*	Й. Бак	Мароуа, А. Кассандар	С. Лифар, 1950
Співачі (Весаль, Королівський театр)*	Ж. Ребель	Куто	С. Лифар, 1950
Астраль	Ж. Барро	С. Мануель	С. Лифар, 1950
Шекспірада	Н. Римський-Корсаков	Л. Бакст	М. Фокин, Н. Зверев, С. Лифар, 1950
Адміністратор: Моріс ЛЕМАН			
Білошківа*	М. Івен	Бушен	С. Лифар, 1951
Ліпидар*	Д. Россіні, Обен	Уао	С. Лифар, 1952
Кісметогор*	Д. Обер	Тушар	С. Лифар, 1953
Віршаний	Ф. Шуберт, Обен	С. Лифар	С. Лифар, 1953
Гран на	Н. Брамс, Обен	С. Лифар	С. Лифар, 1953

Джерело: Лифар С. Спогади Ікара. Київ.: Пульсари, 2007. С. 178–181.

**С. Лифар з дружиною Л. Алефельдт зустрічають представників
делегатії Київського театру опери та балету ім. Т.Шевченка. 1964р.
Франція, м. Париж**

Джерело: Серж Лифар. Життя для танцю / Національний музей історії України ; упоряд. О. П. Іванова. Київ : Фенікс, 2011.

С. Лифар під час зустрічі з президентом Франції Гарлем де Голем

Джерело: Серж Лифар. Життя для танцю / Національний музей історії України ; упоряд. О. П. Іванова. Київ : Фенікс, 2011.

Афіша до виставки художніх робіт Сергія Лифаря, яка відбулась в галереї Каті Гранофф. Вересень 1973. Франція, м. Канни

Джерело: Серж Лифар. Життя для танцю / Національний музей історії України ; упоряд. О. П. Іванова. Київ : Фенікс, 2011.

Колекція картин С. Лифаря (вибране автором роботи)

Джерело: Матеріали колекції Музею Сержа Лифаря. м. Київ. URL: <https://www.instagram.com/sergelifarmuseum/>)

С. Лифар з дружиною Ліліан Алефельд. Кін. 60-х рр. XX ст.

Джерело: Серж Лифар. Життя для танцю / Національний музей історії України ; упоряд. О. П. Іванова. Київ : Фенікс, 2011.

Нагороди С. Лифаря (ліворуч). Знак ордену «Почесний легіон» яким нагороджений С. Лифар в 1982р. Франція

Джерело: Серж Лифар. Життя для танцю / Національний музей історії України ; упоряд. О. П. Іванова. Київ : Фенікс, 2011.

Авторська методична розробка.

Едіт про Сержа Лифаря на платформі Tik Tok

Відео можна глянути за посиланням. URL: <https://t.me/c/2351948666/110>

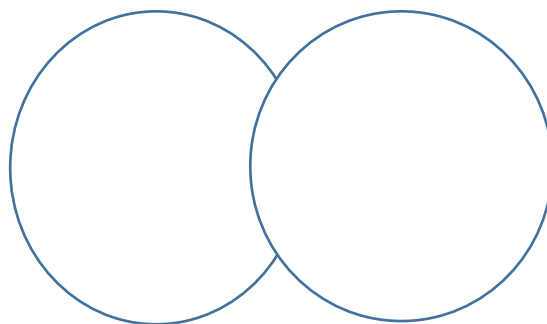
Методична розробка Кола Вена.

Варіант 1. Робота з таблицею

Критерій / Фігура	Декаданс (рух)	Сергій Дягільєв	Серж Лифар
Хронологія	~1870–1914	1872–1929	1905–1986
Естетика	Розкіш, хвороблива краса, містика, екзотизм	Розкішні постановки, стилізація, еkleктика	Витонченість, міфологія, драматизм
Тема занепаду	Центрова (смерть, втома від життя, декадентство)	Мотив занепаду імперій, театралізація «кінця епохи»	Уособлював міфологічного героя, трагічного персонажа
Культ індивідуальності	Дуже сильний: герой-дон Жуан, вампір, андрогін	Самостійний куратор, творив візію на сцені	Сам грав головні ролі, сформував образ Ікара, Нарциса
Музика / Хореографія	Вишукана, символічна, експериментальна	Стравінський, Дебюссі, нова форма балету	Синтез класицизму й модерну, нова французька школа
Еротизм / тілесність	Присутній, часто стилізований, чуттєвий	Акцент на тілесності, костюми, гра з гендером	Витончене тіло танцівника як центр драматургії
Містика / символізм	Ключова риса (символи, метафізика)	У постановках — активна присутність алегорій	У творах — Ікар, Орфей, Геркулес, Нарцис
Відношення до декадансу	Центральне	Активний визначник декадентської культури	Носій її відлуння та стилістичних форм

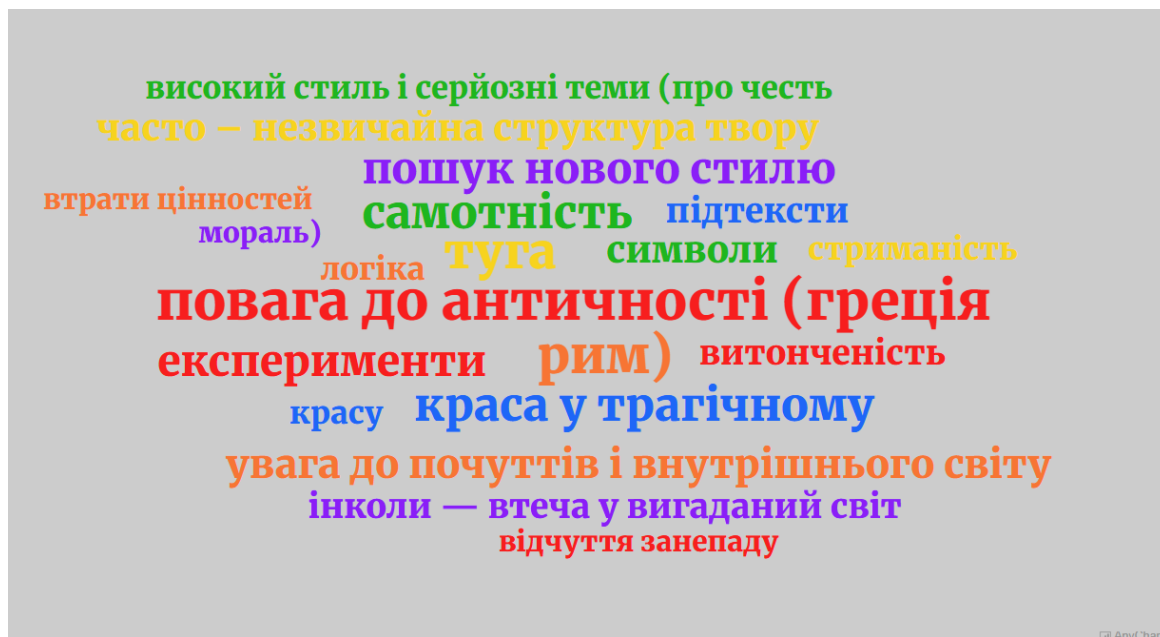
*Таблицю створено з допомогою ШІ

На основі перегляду таблиці і рис декадансу порівняти творчість С.Лифаря та С.Дягілева і їх співставлення з рисами декадансу, спільності та відмінності

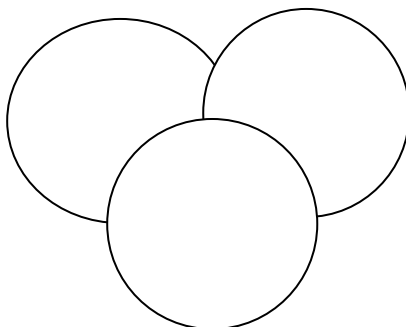
Варіант 2.

Групування мистецьких течій з хмарини слів

*розроблено на платформі <https://www.flippity.net/>

З переглядом інформаційного постеру погрупувати 3 мистецькі напрями в колах Вена

З мистецької кита творчості Сержа Лифаря

Декаданс — Лифар відображав кризу старих цінностей, захоплення естетикою занепаду, випонення сумом і підірешною емоційністю.

Неокласицизм — Серж звертався до античних сюжетів, чіткої форми, гармонії та балетної класики, віддаючи шану традиції, але оучаснюючи її.

Модернізм — Лифар працював на межі з новаторством, вводив символи, глибокі ідеї, та навіть філософський підтекст у балет.

ДЕКАДАНС
Естетичність, мейнстріл
Песимізм, відчуття втрати духовних орієнтирів
Підвищена увага до краси, витонченості, хворобливої чуттєвості
Індивідуалізм, віддаленість від соціальних проблем
Популяризування форми, сміливість під мистре

НЕОКЛАСИЦИЗМ
Класичні риси:
Повернення до античних ідеалів: гармонія, порядок, краса
Наслідкування класичних форм (іфології, античні сюжети)
Витонченість ліній, стриманість, вишукана техніка
Відновлення балетної традиції епохи Людовіка XIV
Повага до музики як до основи хореографії

МОДЕРНІЗМ
Відмова від традиційної форми
Популяризувати мови вираження, символізм
Урбаністичні мотиви, технологічний метафори
Розрив з класичною гармонією
Психологізм, внутрішній конфлікт

*розроблено

на платформі

<https://www.canva.com/design/DAGqL7LuGL8/abLhxijV0LgbtMtZJXfBNw/e/dit>

Приклад порівняння для формування емоційного інтелекту та мотивації вивчення постаті. Приклад А – звичайні біографічні факти.

Приклад В – цікава інформація, що запам'ятається учням викликавши емоцію

EQ для мотивації вивчення постаті

ПРИКЛАД А. ПРОСТА БІОГРАФІЯ

- Серж Лифар (1905–1986) – український і французький танцівник, хореограф, реформатор балету.
- Народився в Києві, навчався в студії при Театрі балету Броніслави Ніжинської.
- У 1923 році емігрував до Європи, приєднався до “Російських балетів Дягілева”.
- З 1929 року – прем'єр і головний хореограф Паризької опери, де відновив академічний балет після занепаду.
- Створив понад 200 хореографічних творів, зокрема балети: «Ікар», «Олександр Великий», «Сюїта в білому».

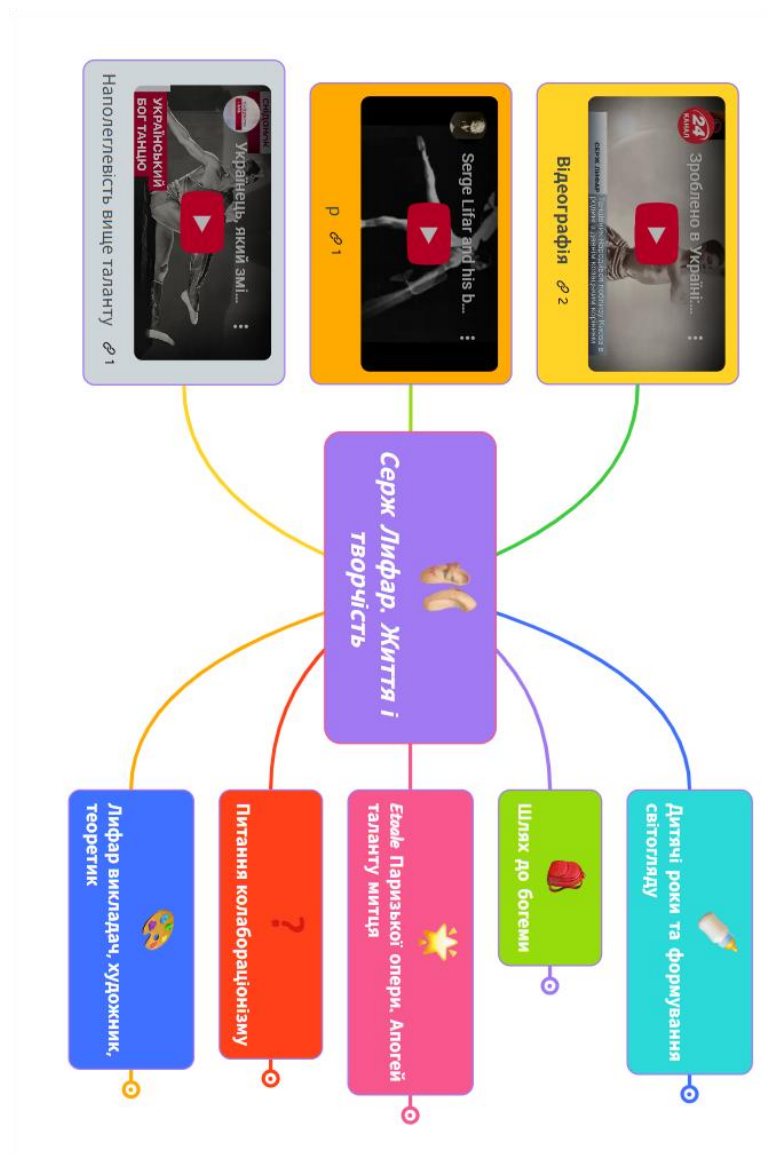
ПРИКЛАД В. ЦІКАВІ ФАКТИ ДЛЯ МОТИВАЦІЇ

- Серж Лифар - хлопчина з Києва, який почав пізно займатися балетом, але став майстром своєї справи
- Його ноги вважали “національним надбанням Франції”, а його балети змушували плакати навіть критиків, які ніколи не вважали танець “серйозним мистецтвом”.
- Колись його вважали наступником Ніжинського, а згодом – головним символом європейської балетної традиції. Його обожнювали Пікассо, Кокто, Шанель. А в листах до матері він писав: “Я танцюю, щоб світ не був таким порожнім.”
- І навіть коли під час Другої світової його хотіли звинуватити у співпраці з нацистами за те, що не покинув сцену – його захищали Жан Кокто, Мая Плісецька і французький уряд, бо вважали культурним символом.
- Його життя – це доказ, що навіть зі зламаного континенту можна вийти на сцену, де тобі аплодусь весь світ.

Джерело: Авторська розробка. URL:

<https://www.canva.com/design/DAGqMGH3HFE/i7LtLnvm4HfYg9AmTHR6yg/edit>

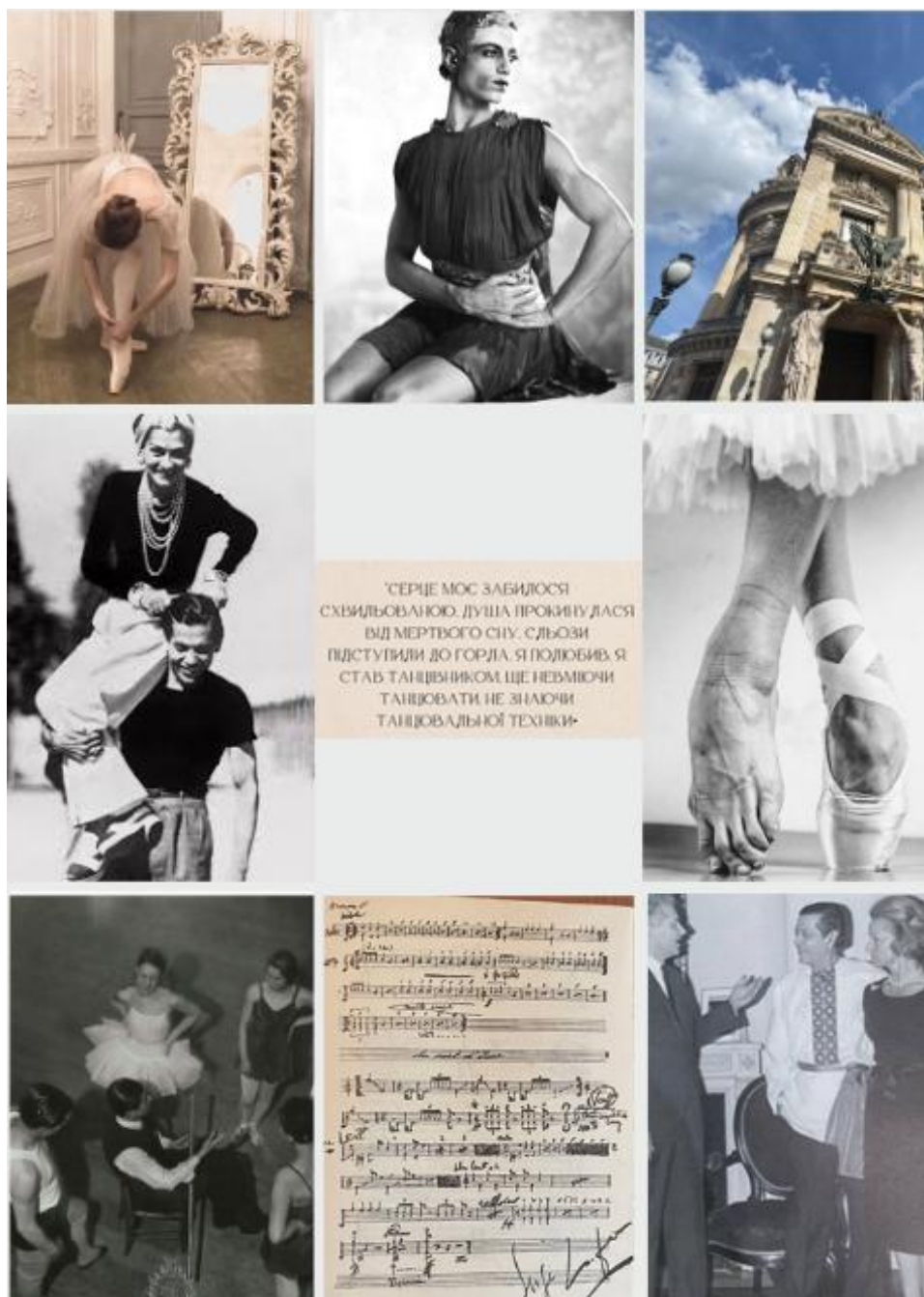
Методична розробка. Інтелект-карта про віхи життя та діяльності Сержа Лифаря

Джерело: Авторська розробка. Розгорнуту інтелект-карту можна побачити за посиланням. URL:

<https://www.mindmeister.com/app/map/3737008581>

Колаж фото. Як би виглядала інстаграм-сторінка Сержа Лифаря

Джерело:

Авторська

розробка.

URL:

https://www.canva.com/design/DAGqObfy43U/5b9KmlcKB4wOj_fYJF0ThA/edit?referr=photo-collages-landing-page

План-конспект позакласного заходу

Тема: «Лифар: українець, що станцював Європу»

Захід для 10-11х класів

02.04.2026 (день народження С.Лифаря)

Мета:

Навчальна:

- Сформувати уявлення про особистість Сержа Лифаря як культурного символу своєї доби;/ *аксіологічна, інформаційно - просторова*
- розвивати емоційну залученість через біографічний підхід;/ *інформаційно, емоційний інтелект*
- Ознайомити учнів із життєвим і творчим шляхом Сержа Лифаря в контексті європейської культури декадансу./ *інформаційна, культ.обізнаність*
- Поглибити розуміння взаємозв'язку між особистим вибором, мистецтвом і суспільними процесами/ *культ.обізнаність, громадянська*

розвивальна:

- Розвивати здатність до емоційного сприйняття історичних постатей, формувати ціннісні орієнтири та внутрішню мотивацію/ *аксіологічна, емоційний інтелект, особистісна*
- розвивати уміння командної роботи та підтримки командного духу; / *підприємницька, групова робота*
- спонукати до вивчення української біографістики та відомих діячів;/ *культурна обізнаність, громадянська*
- спонукати до навчання протягом життя на прикладі вивчення життєвого шляху Сержа Лифаря;/ *особистісна, культ.обізнаність*
- розвивати мовленнєву компетентність (висловлювати своє бачення, щодо ідей та презентацій інших команд); / *мовленнєва, інформаційна;*
- розвиток почуття поваги та гордості до успішних українців, які змінюють світ;/ *логічна, аксіологічна*
- ознайомити учнів з базовою роботою з буклетами, інтелект-картами, інфографіками (див.матеріали уроку);/ *логічна, цифрова, технологічна, інформаційна*
- формувати навички роботи з класифікаціями мистецьких течій та їх прикладами; / *інформаційно-аксіологічна*
- формувати креативне мислення на основі групової роботи «Маркетологи та СММщики»/ *аксіологічна, цифрова, самовираження, підприємницька*

виховна:

- заохотити до пошуку життєвих цінностей та власної внутрішньої мотивації/ *особистісна, аксіологічна*
- виховувати почуття гордості та поваги до видатних історичних земляків/ *громадянська, аксіологічна, особиста*
- формувати відповідальне ставлення до історичної спадщини та культури; / *інформаційно-аксіологічна*
- виховувати вміння висловлювати свої думки і погляди щодо творчого шляху і внутрішніх переживань митця; / *мовленнєва*

- виховувати дух командної роботи та розробки стратегій/*підприємницька, особистісна*
- викликати почуття солідарності та поваги до думок однокласників; / *громадянська, особиста*
- виховувати зацікавлення учнів у сприйнятті культурної та мистецької складової історії; / *просторова*;
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань («Мозковий штурм», «Мікрофон»); / *мовленнєва*
- виховувати повагу до міжкультурного простору, та розширення світогляду, спонукаючи до навчання протягом життя/ *навчання протягом життя*

Форма заходу: позакласний захід із елементами інтерактивної лекції, групової роботи, мистецького аналізу та рефлексії.

Обладнання: мультимедійне обладнання, дошка, картки-побажання з цитатами С.Лифаря, стікери, фото.

Методичний коментар: використано діалогові технології, технології співпраці, ігрові форми.

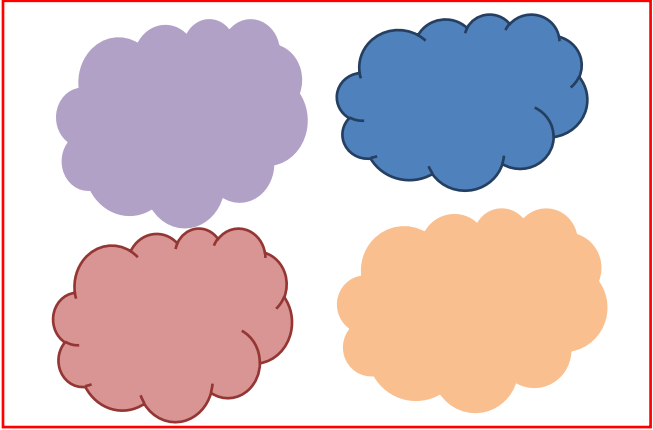
Хід заняття

1. Віхи життя та діяльність Сержа Лифаря
2. Мистецькі течії творчості, та як їх відрізнити
3. Популяризація Лифаря в наш час

Час проведення	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка присутності учнів на занятті. Побажання на гарний день і хорошого настрою. Оголошення теми заходу.	 «Відкритий мікрофон» - Чи знаєте ви, хто	<i>Мовлиннєва, просторова, логічна, аксіологічна</i>

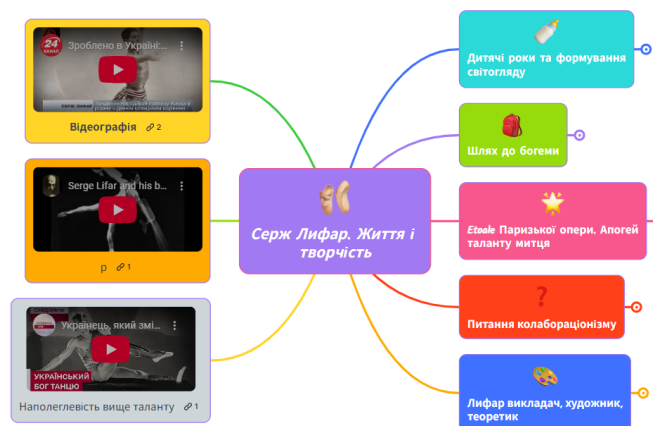
			такий Серж Лифар? Як ви думаєте, в якій сфері прославився цей українець? - Як ви гадаєте, чи можна балет вважати видом спорту? Чому?	
7 хв	П. Вступне слово	Добрий день учні, Слава Україні! Вітаю вас на сьогоднішньому занятті-знайомстві з творчістю та життям видатного українця, відомого на весь світ. У «відкритому мікрофоні» ми з вами розглянули питання, про те ким був Серж Лифар, талановитий українець світової слави: артист балету та балетмейстер, режисер та теоретик хореографії, викладач французької Сорбонни, художник та колекціонер. Ще одним питанням відкритого мікрофону, було чи можна балет вважати видом спорту? Справді, балет вимагає високої фізичної підготовки, гнучкості, сили та витривалості, як і багато інших видів спорту. Професійні балерини та балетюри постійно тренуються, щоб досягти високого рівня майстерності, що вбачає певну спортивність. Сьогодні ми разом дізнаємось більше про Сержа Лифаря та його творчість, відкриємо для себе «балетну сторону світу», та дізнаємось від нашого	Запасаємось приємним настроєм і готовністю до роботи: 	Мовлинєва Логічна

		земляка, як досягати успіху в справі свого життя.		
3 хв	III. Мотиваційний етап	 "Пікассо і Шанель стали моїми хрещеними батьками у світі мистецтва. Кожен передав мені часточку свого секрету. Шанель — невтомний пошук через komponування й розділення, відвагу для	Серж Лифар мав багато відомих друзів та колег, як у сфері танцю, так і в інших областях мистецтва. Він дружив з Пабло Пікассо, Коко Шанель, Марком Шагалом, Жаном Кокто. Також відомо, що він товаришував з багатьма іншими відомими художниками та культурними діячами. - Як ви гадаєте, хто зображений поруч з Лифарем на цих фото? - Чого Лифар міг навчитись у Шанель та Пікассо?	<i>Культ.обізнаність інформаційна</i>

		<i>того, щоб після довгих місяців роботи усе розібрати й повернутися до первісної й чистої простоти", — розповідав Серж Лифар.</i>		
2 хв	IV. Актуалізаційний етап	«Нашого цвіту по всьому світу!» 	На дошці намальовані хмаринки з різних сфер діяльності: ✚ Культура; ✚ Наука; ✚ Спорт; ✚ Бізнес. Кожна хмаринка = окрема сфера Перед тим, як ми почнемо вивчати життя відомого українця, пропоную вам на стікерах написати талановитих українців, яких знають в усьому світі і прикріпити їх до хмаринки, в якій вони творять	Культ.обізнаність Логічна
20 хв	V. Основна частина	1. Життя та віхи творчості Сержа Лифаря Сергій Лифар був і є для нас сьогодні прикладом людини, що своїм життям доводить: <i>Лише праця приносить результат. Таланту мало.</i> На екрані ви бачите інтелект-карту, з якою ми сьогодні, як з путівником, вивчатимемо шлях Сержа Лифаря Пропоную почати нашу подорож життєвими		Особистісна Емоційний інтелект

переплетами долі С. Лифаря, з відеоролику про нього

https://www.youtube.com/embed/ApJv7G_Q8eU

<https://mm.tt/map/3737008581?t=Y610IcOIh0>

«Талант займає 1% успіху. Все решта – невпинна праця!»

- Що означає це твердження?
- Гляньте на зображення ніг балерини, яке враження після побаченого складається про балет?

Хмарина слів

Під час перегляду відеоролику на стікерах напишіть 5-6 слів, що найкраще на вашу думку асоціюються з С. Лифар:

На дошці найкращого фото Сергія Михайловича прикріпимо ці стікери

логічна

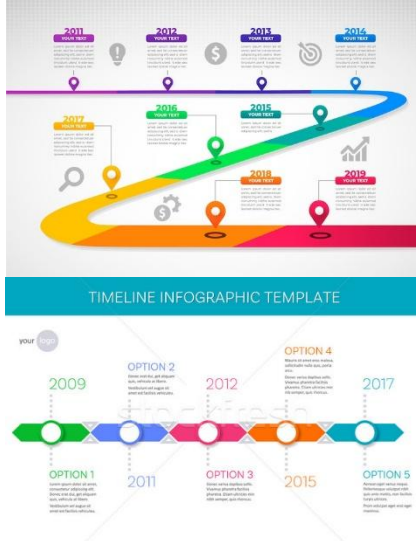
Емоційний інтелект

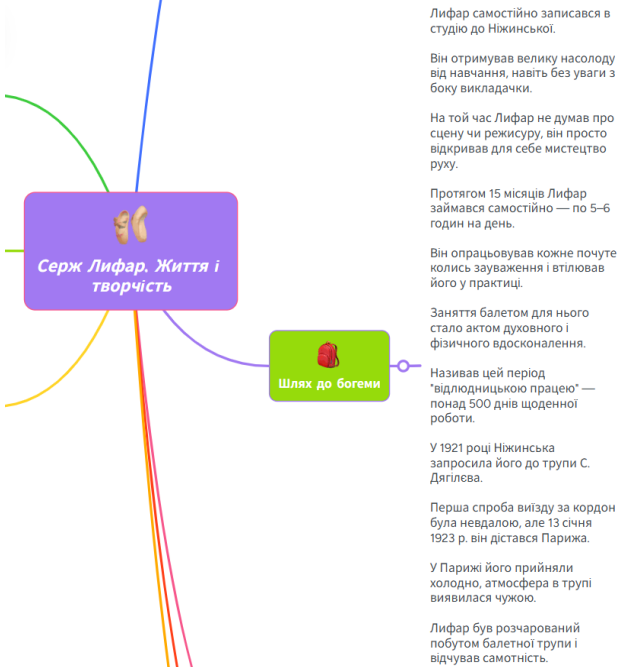
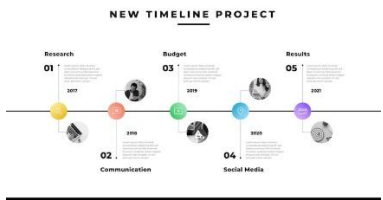
аксіологічна

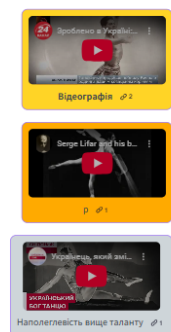
Логічна Мовна

аксіологічна

хронологічна

		Дитячі роки та формування світогляду ...я і 1. Походження з козацького роду — Лифар народився в Києві, його рід мав козацьке коріння. — Він згадував, як у дитинстві бачив грамоти з печатками гетьманів — це формувало гордість за Україну. — У родині не було артистів, тож Лифар — самородок, який сам обрав мистецтво. Вчився в найкращих гімназіях Києва — Події революції заклали в ньому протест, гідність і бажання не зламатися (про що він сам згадував у своїх спогадах). — Співав у хорі Софії Київської, грав на скрипці й фортепіано. Почав займатися балетом... у 16 років!	 TimeLine Впродовж перегляду інтелект-карти, пропоную вам в зошитах створити лінію часу життя і творчості С.Лифаря співставляючи з подіями, що відбувалися в той чи інший період життя в Україні *Приклади, як може виглядати лінія часу: 	a математична інформаційна інформаційна інформаційна
--	--	--	--	---

		 Лифар самостійно записався в студію до Ніжинської. Він отримував велику насолоду від навчання, навіть без уваги з боку викладачки. На той час Лифар не думав про сцену чи режисуру, він просто відкривав для себе мистецтво руху. Протягом 15 місяців Лифар займався самостійно — по 5–6 годин на день. Він опрацьовував кожне почуте колись зауваження і втілював його у практиці. Заняття балетом для нього стало актом духовного і фізичного вдосконалення. Називав цей період "відлюдницькою працею" — понад 500 днів щоденної роботи. У 1921 році Ніжинська запросила його до трупи С. Дятілева. Перша спроба виїзду за кордон була невдалою, але 13 січня 1923 р. він дістався Парижа. У Парижі його прийняли холодно, атмосфера в трупі виявилася чужою. Лифар був розчарований побутом балетної трупи і відчував самотність.	 «Рефлексія. Побажання від митця» Всліпу учні обирають картки, на яких пишуть цитати Сержа Лифаря. З лицьової сторони однаковий напис: <i>Можливо, тут та відповідь яка тобі сьогодні потрібна 😊</i> Зі зворотньої сторони, цитати митця. Ось кілька з них: ❖ «Я не танцюю — я молюся. Моя сцена — це мій храм.» ❖ «Бути хореографом — це мати силу Бога: ти створюєш світ, де кожен жест має сенс.» ❖ «У танці є щось більше, ніж техніка. Є душа, яка світиться в кожному русі.» ❖ «Танець — це життя. А життя — це ризик. Якщо не ризикуєш	<i>інформаційна</i> <i>особистісна</i> <i>емоційний інтелект</i> <i>Культ.обізнаність</i> <i>Інформаційна</i>
--	--	--	--	--

Сергій Лифар. Життя і творчість

Питання колабораціонізму

Напередодні Другої світової війни Сергій Лифар мав блискучу кар'єру: керував інституцією при Паризькій опері, викладав у Сорбонні, гастролював у світі. Йому бракувало лише визнання на Батьківщині.

Початок війни: після окупації Польщі 1939 року Гранд-Оперу закрили, щоб уникнути захоплення нацистами. Її діяльність терміново відновили, а С. Лифар залучили до формування нової програми.

Колабораціонізм:

Марк Франго вважає Лифаря винним у співпраці з окупантами, вказуючи на його кар'єрні і симпатії до нацистських ідей.

Наталія Білоус та Ольга Мельник захищають Лифаря, стверджуючи, що його дії були спрямовані на збереження театру як культурного символу.

Інцидент із візантом Гіллера:

Лифаря попередили про можливий візит фюрера. У ніч перед візитом у театр чергував пожежник, який пережив інфаркт після зустрічі з Гіллером.

Це породило чутки про особисту співпрацю Лифаря з нацистським керівництвом.

Реакція після війни:

Попри офіційний документ від Шарля де Голля, який підтверджує невинуватість Лифаря, його репутація була зіпсована.

Його тимчасово відсторонили від виступів. Найбільше тиснули представники комуністичних кіл і тейлєрний персонал Опері.

Особисті переживання Лифаря:

Він змушений був переосмислювати під час активної діяльності.

Після визволення Парижа відчував зраду з боку колег.

Його переслідувало відчуття провини за смерть пожежника.

Сергій зробив із балету знову модний тренд. Коли класичний танець вмирав у Парижі, саме він його оживив. Уявіть — зірка, яка ставила вистави, придумувала костюми, музику і водночас ще й танцювала головні партії. Він — як Тейлор Свіфт у балеті: і виконавець, і автор, і продюсер.

Його хотіли зламати, але не змогли. У часи Другої світової війни його змушували співпрацювати з окупаційною владою. Але він

Внутрішня дисципліна, вірність собі, ...

- Давайте поміркуємо, які з цих рис, допоможуть з викликами в сучасному житті людини?

Тепер, коли ми більше з вами дізнались про життя і діяльність Сергія Лифаря, пропонуємо закріпити наші знання у грі на швидкість

«Відповідності»

<https://naurok.com.ua/test/serzh-lifar-1992619.html>

Лист Лифарю

“СЕРЦЕ МОЄ ЗАБИЛОСЯ
СХВИЛЬОВАНОЮ. ДУША ПРОКИНУЛАСЯ
ВІД МЕРТВОГО СНУ. СЛЬОЗИ
ПІДСТУПИЛИ ДО ГОРЛА. Я ПОЛЮБИВ. Я
СТАВ ТАНЦІВНИКОМ. ЩЕ НЕВМІЮЧИ
ТАНЦЮВАТИ. НЕ ЗНАЮЧИ
ТАНЦЮВАЛЬНОЇ ТЕХНІКИ.”

На екрані ви бачите слова зі

Логічна

Хронологічна

Просторова

Інформаційна

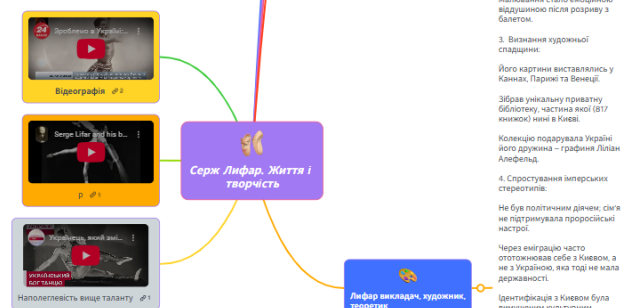
Соціальна

Культ.обізнаність

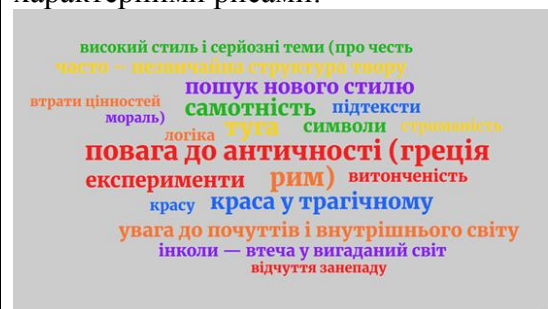
Мовна

		врятував багатьох своїх колег-євреїв. Його самого звинувачували у зраді, проте він все пережив, повернувся на сцену і ще 10 років викладав у Сорбонні. Він — приклад, як не зрадити себе. Коли інші йшли на компроміси, він ішов проти течії. Залишався собою, навіть якщо його не розуміли або цькували. Його життя — це про свободу бути собою, не зраджуючи душу. Серж Лифар не кури́в, не пив і займався самоосвітою щодня. Це був чоловік, який з 5 ранку читав філософів, потім репетирував танець, викладав студентам і пізно ввечері ще писав книги. Балет для нього — не просто мистецтво, це була форма молитви.	щоденника Сергія Михайловича. Ще одна риса успішних людей – самоаналіз та ведення щоденника. Кого з відомих людей ви знаєте/можете пригадати, хто вів щоденники? Пропоную вам уявити, що Лифар писав лит до вас. Яку відповідь/побажання чи обурення ви б написали йому? Напишіть свій лист до С. Лифаря. <i>Серж Лифар творив у різних мистецьких напрямках, але трьома «китами» мистецького шляху С.Лифаря ми виділяємо:</i> • Декаданс • Неокласицизм • Модернізм На екрані ви бачите головні риси кожного з мистецьких напрямів. Уважно гляньте і простежте всі риси (протягом 1-2 хв) *перемикаю слайд*	<i>Громадянська</i> <i>Самовираження</i> <i>Інформаційна</i> <i>Культ.обізнаність</i> <i>Інформаційна</i> <i>Цифрова</i> <i>Культ.обізнаність</i>
--	--	--	--	--

2. Мистецькі течії творчості Лифаря

Наступний слайд – хмарина слів з характерними рисами:

ділю учнів на 4 команди

Завдання:

1. Погрупуйте риси в залежності від їх мистецьких течій
2. В колах Вена порівняйте спільності та відмінності мистецьких течій

Інформаційна

Технологічна

Логічна

Логічна

Аксіологічна

Груповою робота

Декаданс — Лифар відображав кризу старих цінностей, захоплення естетикою занепаду, витонченим сумом і підкресленою емоційністю.

Неокласицизм — Серж звертався до античних сюжетів, чіткої форми, гармонії та балетної класики, віддаючи шану традиції, але осучаснюючи її.

Модернізм — Лифар працював на межі з новаторством, вводив символіку, глибокі ідеї, та навіть філософський підтекст у балет.

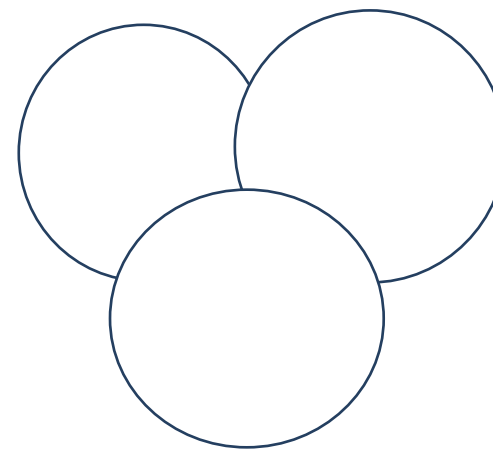

ДЕКАДАНС

"Краса, що знає про власну смерть"

Балет «Ікар» (1935)

- Головний герой летить до сонця, розуміючи, що загине.
- Це балет про трагічну пристрасть, про мрію, яка спалює, але варта життя.
- Естетика — темна, символічна, повна відчуття занепаду й величі останніх поривів.
- **Типова риса декадансу:** герой знає, що кінець неминучий — але летить.

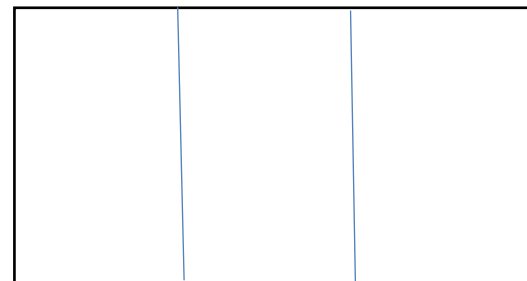

Практична робота. Популяризація
Сержа Лифаря

так само, учні поділені на 4 команди

1. Маркетологи

Уявіть себе командою маркетологів:
Створіть інфографіку або буклет
«Стратегія популяризації Сержа
Лифаря в Україні»

Технологічна

Самовираж
ення

Інформаційн
а

Аксіологічна

Самовираж
ення

Цифрова

Технологічна

Постава Лифаря як «романтика саморуйнування»

- У багатьох його образах — відчуття трагічного інтелектуала, який страждає від надмірної краси світу, але не може з нього вийти.

МОДЕРНІЗМ

"Пошук нового тіла, мови, руху"

Балет «Олександр Великий» (1937)

- Це вже не просто сюжет, а експеримент із формою: несподівані ракурси, пластика, нова хореографічна мова.
- Модерністський підхід — він змішує античність, сучасність і символізм.
- Замість традиційного розповідання історії — метафори, образи, асоціації.

Лифар як реформатор балетного мислення

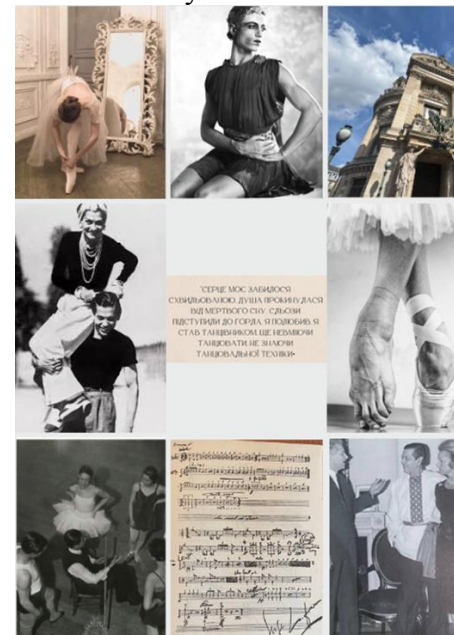
- Вигадує термін «балет як інтелектуальне дійство» — тобто танець не для краси, а для сенсу.
- Відмовляється від "класичного" ідеального тіла — вводить експресію, емоцію, індивідуальність.

НЕОКЛАСИЦИЗМ

"Повернення до гармонії, античних форм, чіткої структури"

2. СММщики

Створіть колаж фото, якби виглядала сторінка інстаграм Лифаря у сучасності

(приклад, методична розробка вчителя)

		«Сюїта в білому» (Suite en blanc, 1943) • Один із найвідоміших балетів Лифаря. • Це танець у чистому білому — мінімалізм, чиста форма, без сюжету. • Зовні — класичні пози, музика Едуара Лало, але все гранично оновлене. • Неокласика тут — в ясності рухів, ідеальній симетрії, майже скульптурній красі. Балет «Революція» (1948) • Формально витриманий як класичний, але всередині — соціальна драма. • Повернення до класики — як до форми, але з модерністським чи навіть екзистенційним змістом. 3. Популяризація Сержа Лифаря. Практична робота Тепер, коли ми вже знаємо більше про видатного українця світової слави, давайте популяризуємо його в Україні!		
10 хв	VI. Систематизація знань		«Мозковий штурм» 1. Чому С.Лифар не зрікся своєї ідентичності живучи у Франції? 2. Як мистецтво може виступати засобом	<i>Мовлинева, Логічна, Просторова</i> <i>Самовираження</i>

			культурного супротиву в умовах визнання. 3. Чому, ми маємо знати про українців-емігрантів? Як це збагачує нашу культурну спадщину?	
3 хв	VII. Висновки	Сьогоднішнє заняття стало нашим першим кроком у світ високого мистецтва, у якому Серж Лифар — яскрава зірка, що засяяла далеко за межами України, але ніколи не забувала про своє коріння. Ми переконалися, що балет — це не лише витончене мистецтво, а й серйозне фізичне випробування, яке вимагає сили волі, дисципліни та щоденної праці — як у спорті. Лифар показав нам приклад неймовірної відданості справі, мужності й сили духу. Його життя — це доказ того, що незалежно від обставин і місця народження, кожен може досягти вершин, якщо йде за своїм покликанням. ✦ Тож нехай сьогоднішня зустріч із постаттю Сержа Лифаря стане для нас джерелом натхнення, а балет — ще одним доказом того, що краса і сила здатні змінювати світ.	«Рефлексія» Чого я навчився від Сержа Лифаря?	Аксіологічн а мовленнєва
1 хв	VIII. Домашнє завдання	Дякую за чудову співпрацю в ході заходу. Дуже важливо, щоб ми дізнавались більше про наших видатних українців, що виступають міжнародними дипломатами та лицем народу	Створення проекту «Хроніки незламності» на прикладі дослідження культурних діячів-емігрантів	Інформаційн а Аксіологічна